

[0012]

לקיטת רחש-השנה שנת

מדרג הנגים סביב קיבוץ

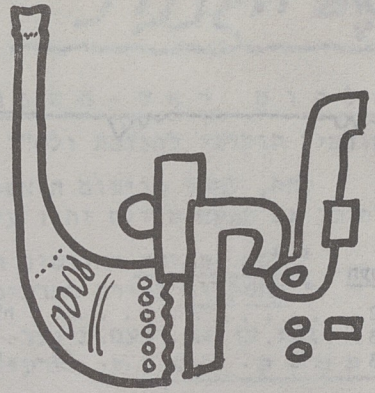

שיטים
מכון החגים הקיבוצי
בית השיטה 18910
טל: 04-6536344/968

296.39

יחל הש"ק

1149

ראש-השנה לילית

- * חודש תשרי והלילת העברי
- * אלול-תשרי בטב-ע
- * במסורת היהודית
- * ה"פרוזדור" לרג
- * טקס ומסיבה
- * סיפור וחגיגה

ליקוט ועריכה: צבי שמע
 * אריה בן-גוריון (בית-הליטה)
 * הליתוף עם צוות הבינקיבוצי של גנות מניסות

שערים ; יהודית לרץ (בית-הליטה)

מדור הגנים הבינקיבוצי * תשל"ח * פנימי
 הליתוף ארכיון-החגים הבינקיבוצי / בית-הליטה

התוכן:

אל הגנת 3

חדש תשרי והלוח העברי

הלוח העברי 5

קידוש הלכנה ותקנת המועדות 6

גלגל-המזלות 7

הכוכבים במסילותם 9

תשרי בלוח ישראל 14

שמות החודשים במסורת ישראל 16

מניין-השנים ליצירה - כיצד? 19

ציורי המזלות בספר-המנהגים 20

לוח-חודשי-השנה ומועדיהם 22

"מילון" להכרת הלוח העברי 23

אלול-תשרי בטבע

הערת הצוות העורך 26

תקופת-תשרי/ ע. אלון 26

לקראת ימות הגשמים/ נ. הראובני 28

עיכוב גלגולי עכובית הגלגל 37

קוף ודרדר/ ע. אלון 38

הסתונית הנעורה לקראת הנחילאי/ א. דפני 41

ראש-השנה של נמלת-הקציר/ א. כהן 43

שנה יוצאת-כתשרי/ א. כהן 45

הסתיו - נושא לגן-הילדים/ י. גרן 47

שלהי-קיץ בגן-הילדים/ ע. מיכאלי 50

במסורת היהודית

ימי מזל ומשבר במזרח העתיק/ מ. בלון 55

מעלילה מיתולוגית כנענית עד ראש-השנה היהודי/ ת. שריג 56

ראש-השנה מימי-קדם ועד היום 57

למנצח לבני קורח 59

תפילתו של הכוהן הגדול 59

הפיוט "ונתנה תוקף" 60

השופר 62

כל הקרניים ביחד/ ע. אלון 66

"מילון" של מושגים מסורתיים 67

מנהגי-עדות בימים הנוראים 69

מאכלים סמליים כחג 69

ראש-השנה כ"חג בריאת-העולם" 72

משורר תהילים מול פלאי היקום 73

מדרשים על סיפור הבריאה 75

בריאת-העולם - מפי הטף ובציוריו 78

"הפרוזדור" לחג

טיולי טבע בחרבובי קיץ/ ד. הלוי 80

לקראת ראש-השנה בגן הילדים/ ע. מיכאלי 89

פעילויות לפני החג/ ש. מרכוס 92

לפני החג בגני/ ש. אברהמי 94

לוח עם בקשות הילדים/ ש. צוקרמן 95

פעילויות באלול-תשרי לפני ראש-השנה/ ו. גנור 96

ראש-השנה בגן/ ר. שפרן 98

מה אנו עושים באלול-תשרי?/ א. גינת 99

הפרוזדור לחג בגני/ נ. רייך 100

העמוד

לוח "מה אברך"/ גלילה 102

אימרות מוסר 103

מתכון: "טייגאלאך" 103

טקס ומסיבה

על הקשר בין ה"פרוזדור" למסיבת-החג/ ש. מרכוס 106

קבלת השנה החדשה בגן / ע. מיכאלי 109

המסיבה כמעגן-מיכאל 110

מסיבת קבלת-החג/ ר. שפרן 111

המסיבה בגן 113

מנהג ה"טרסקל" במרחביה/ א. להב 114

המסיבה כמשמר-העמק/ א. גינת 115

מנהגי ראש-השנה בקיבוצי ובגני/ עמירה 115

ברכות לשנה החדשה - מן המסורת 116

ברכות של ילדים 118

מתוך טקס-חג בנגבה/ יובל 118

שנה חדשה - תקוות חדשות/ הרב אבידור הכהן 119

סיפור וחרוז

הערת הצוות העורך 121

בבא תשרי נרבה תפילה 121

ברכה שנישא/ ח. שדמי 122

גם השנה/ ל. גולדברג 122

12 הירחים/ מ. אמתי 122

שנים-עשר ירחים, שנים-עשר אחים/ ע. קנטור 123

לילדי גן-"זמיר"/ עמוס 125

החצב/ נ. שמר 125

החצב/ א. מאירוביץ 126

רוח-רוח/ א. ילין-שטקליס 126

מאויב לאוהב/ ש"י עגנון 127

נתפייס/ א. ברוידס 128

סיפורים על "המעשה הטוב"/ הערת הצוות העורך 129

אברהם אבינו מכניס אורחים 130

אהרון הכוהן, רודף השלום 131

"יהא ביתך פתוח לרווחה" 131

השבת-אבידה 132

גמילות-חסדים 132

רבי חנינה - שומר התרנגולות 133

עד היכן כיבוד אב ואם 135

העלכון והסליחה 136

הילד הרע/ ל. גולדברג 138

העיש החליל הנפלא. הנער והלוי/ ז. אריאל 139

שני אחים/ י. גורביץ 143

מי אשם/ פניה 144

נחילאי קל זנב 144

שירים לחג

אחרית-דבר

י ל ק ו ט - ר א ש - ה ש נ ה לגנת הינו השלישי בסידרה.

קודמיו הוקדשו לחנוכה ולט"ו בשבט, לרבות הדפדפות "בחוג המשפחה" לאותם מועדים. עתה, לאחר היישום הראשון, מצאנו כי אמות-המידה הנקוטים נתקבלו בהסכמה כללית. לפיכך גם הפעם שניים יהיו עיקרי היסוד של הילקוט שלפניכם:

* לקט ועריכה מחודשים המסתמכים על נסיון העבר;
* התמקדות במירב המרכיבים החשובים לגנת לפעילויות השונות סביב הגן.

כמו כן גם הפעם מיועד ה ח ל ק ה ר א ש ו נ של הילקוט להרחבת הדעת, ו ה ח ל ק ה ש נ ל לרעיונות על יישום בפועל.

*

אם נבוא להשוות את ראש-השנה לשני המועדים הקודמים - שרשיו במסורת של הראשון עמוקים יותר מאלה של ט"ו-בשבט, ואולי אף עמוקים מאלה של חנוכה; מרכיביו העונתיים אינם בולטים פחות מאלה של חנוכה וט"ו-בשבט גם יחד; בסמלים אין הוא כה עשיר, מן הסתם, כמו חנוכה, ובמיוחד עולה עליו "חג האורים" ביסודותיו ההיסטוריים-עלילתיים, יסודות שמעצם טבעם מקנים לכל חג תהודה והזדהות ביתר תוקף. בידוע אין האדם המבוגר מתקשה לאמץ לעצמו את הערכים המופשטים של ראש-השנה, כמו חשבון-נפש, "יום הדין" וכדומה, ערכים שהמסורת הדתית השכיחה לשלב מעל הרובד העונתי העל-זמני. אולם אין הדבר כה פשוט בעולמו המחשבתי של הילד, גם אם איננו פטורים מלהבליט בכל דרך הולמת את הרעיון של היערכות רצונית ונפשית לקראת ההתחלה המחודשת.

כיצד לתת למרכיב מרכזי זה של חגנו את הלבוש הטקסי-חוויתי המתאים - זו המשימה הגדולה, איתה עלינו להתמודד בפרקים "הפרוזדור לחג" וטקס ומסיבה.

*

כדי להבהיר את כוונת הדברים אין טוב מלהביא כאן קטע שמצאנו באחד מעלוני החג הקיבוציים, והוא ביטוי קולע ורוטט של מהות המועד לפי גישתנו:

"לידת השנה החדשה תעלה עם חג בריאת העולם את חג בריאת האדם; את חיינו המתחדשים במהפכה החברתית שלנו נזיין מהאמונה הבלתי נדלית בכוח אנוש לנצח את הרע שבו ובצו העליון לחנך את האדם כלוחם בלתי מתפשר עם חולשותיו. חג הבריאה וחג האדם - על שניהם לבוא ולשטוף אותנו בחג לידת השנה החדשה; עד גדותינו נרווה מפלא ההווייה ומחסד הזוך שברוח האדם..."

(צביה כצנלסון / שדות-ים)

*

התחלה מחודשת באווירה של תקופה מסתיימת - זהו בוודאי מסימני ההיכר החברתיים-אנושיים של חגנו זה, והם אופייניים רק לו. אך כל נשכח שראש-השנה פותחת את חגי-השנה, ואם לא נרצה לחטוא בטשטוש התחומים, עלינו לקחת בחשבון שבעיקר חג הסוכות נושא אופי של "חג אסיף" וציפייה לגשם ותחייה. יחד עם זה - ההסתכלות בטבע ותופעותיו מהווים לדידנו חלק בלתי נפרד של "הפרוזדור" לחג - של כל חג; אך דווקא בגלל קירבת הזמן לסוכות נקפיד להתחקות בטיולינו אחרי "חרבוני קיץ" ונשמור לאחר מכן את "מבשרי הגשם" ודומיהם, למשל.

*

כמו בעבר - כן הפעם המשיך צוות של גננות מנוסות מהתנועות הקיבוציות ללוות את מלאכת האיטוף, הסינון והעריכה. נסיונן רב-השנים מקנה גם לילקוט-תדריך זה משקל מצטבר.

צ.ש. / א.ב.ג.

חזקת רשמי

והלוח העברי

הלוח העברי

הבסיס ללוח העברי הוא החודש או הירח, כלומר: הזמן שבין מולד-לבנה למולד-לבנה, שהוא 29 יום ו-3/4 12 שעה. 12 חודש של 29 ושל 30 יום לסירוגין מהווים שנה.

חודשים של 30 יום - "חודשים מלאים": ניסן, סיוון, אב, תשרי, שבט;

חודשים של 29 יום - "חודשים חסרים": אייר, תמוז, אלול, טבת, אדר;

מרחשוון וכסליו יש שהם חסרים ויש שהם מלאים. שנה שבה חודשים אלה הם "חסרים" נקראת "שנה חסרה", ובה 353 יום (שנ"ג); שנה שבה מרחשוון חסר וכסליו מלא היא שנה "כסידרה", ובה 354 יום (שנ"ד); שנה שבה שניהם מלאים היא "שנה מלאה", ובה 355 יום (שנ"ה).

בלשון העברית המקראית הקדומה נקרא גם יום-המולד עצמו "חודש", כלומר - יום התחדשות הירח:

"הַיָּהּ חֹדֶשׁ מְחָר... " (שמואל א' כ' 5)

"חֹדֶשׁ וְשֶׁפֶת - קָרָא מְקָרָא... " (ישעיהו א' 13) ועוד מקומות בתנ"ך.

ברבות הימים נעשה המונח "ירח" ארכאי ופיוטי, ובמקומו בא השם "חודש"; ואילו יום-התחדשות-הלבנה נקרא "ראש-חודש".

גם הלוח האזרחי הבנוי על שנת-החמה יודע את מושג החודש, אף כי אין כל התאמה בין החודש בשנת-החמה לבין התחדשות הלבנה מדי 29-30 יום. בשנת-החמה מהווה החודש החלק השנים-עשר בקירוב של השנה, ובו 30 או 31 יום, ובצורה זו מגיע סך-הכל של ה-ימים ל-365 לעומת 353-355 בשנת-הלבנה.

הלוח העברי דאג לכך ששנת הלבנה לא תתרחק משנת החמה בשל הבדל זה של 11 יום בקירוב. האמצעי לכך הוא ה"עילפור" - שילוב חודש נוסף אחת-לשלוש-שנים, וביתר דיוק: שילוב שבע שנים "מעוברות" של 13 חודש (החודש הנוסף נקרא אדר ב') בכל מחזור של 19 שנה לפי סדר גוי"ח אדז"ט (= 3, 6, 8, 11, 14, 17, 19). דרך משל - רצוני לדעת שנת ה'תשל"ח מהי - פשוטה או מעוברת: החילוק של 5738 ב-19 מראה שמאז היצירה עברו 301 מחזורים, ושנת ה'תשל"ח היא השנה האחרונה, ה-19 במחזור ה-302, ולכן היא מעוברת.

*
*
*

לוח-שנה

מלכות-חיות-שן, הצע 30 חורים,
כתובם נתקא מקא קאן,
ותוא לל מחור לחור,
וחיומ ליום.
נמצא בתג אב-פרה.
מן תמאפ ת-10-7 לכני הס'

*

קידוש הלבנה ותקנת המועדות

המשנה במסכת ראש השנה דנה בפרקיה הראשונים באריכות יתר על מוסד "קידוש הלבנה" ו"תקנת המועדות" הנובע ממנו. ברור מכאן שהסנהדרין והנשיא שעמד בראשו בסוף הבית השני ואחריו, ליחסו חשיבות רבה לעניין זה כשביל אחדות האומה, משום שבצורה זו כל העם בארץ ובפזורה צלין במשותף ביום אחד ובשעה קבועה את החגים המקודשים מדור לדור.

החגים תלויים בימי החודש, ואילו החודש אינו קבוע ואינו ערוך מראש, אלא נתון לקביעה של בית-דין. בית-דין בישראל ובבבל מתחשב בירח. לפי זה נמצא שקדוש המועדים תלויים בלילה בקידוש ראש-חודש. החגים תלויים בשני חודשים בלבד: חודש ניסן, שבו תלויים חג-הפסח וחג-השבועות (כי את חג-השבועות חוגגים 50 יום לאחר הפסח), וחודש-תשרי, שבו היו קשורים כל שאר החגים - ראש-השנה, יום-הכיפורים, סוכות ושמיני-עצרת.

קדושת חגי ומועדי ישראל מותנית בישראל, בידי האדם העברי ומוסדותיו ההלכתיים. המועדים מתקדשים על ידם, כמאמר הברכה: "מקדש ישראל וְהַזְמִינִים". מכאן משתמע, שקביעת המועדים וקדושתם אינן בחזקת נתון של הטבע ואינן נתונות מראש, אלא מסורות בידי ישראל ובית דינו כל שנה מחדש.

עצם העובדה שמסורת ישראל הפקיעה תחום חשוב זה ש"בין אדם למקום" מידי האל, ואף השאירה את היוזמה לחלוטין בידי האדם בלבד - תבעה במפגיע הסבר. אחד מן ההסברים בלשון האגדה, אומר:

"קידוש הלבנה" מתוך "ספר המנהגים", אמסטרדם 1723.

... למה הדבר דומה?
 למלך שהיה לו אורלוגין,
 ביון שעמד בגו על פרקו,
 אמר לו: "בני, עד עכשו
 אורלוגין זה היה בידו,
 מעכשו מסור הוא לך!"
 כך הקדוש-בדוך הוא היה
 מקדש חדשים ומעבר שנים,
 ביון שעמדו ישראל, אמר
 להם: "עד עכשו חשבונם של
 חדשים ושל שנים בידו,
 מכאן ואילך הרי הם
 מסורים לכם!"
 (תנחומה
 הקדושים בא)

*

גלגל-המזלות

קבוצות-כוכבים - מזלות

הסתכלות האדם בשמי הלילה הביאה לידי כך שיראה בקבוצות הכוכבים בצירופם, שה- שמש שוקעת באיזור כל אחת מהן לפי החודש - תמונות של בני-אדם, חיות וחפצים. הללו נתכנו בפני האדם בשם מזלות. ("פלוני נולד במזל-שור" = הוא נולד באייר). סביב דמויות אלה של המזלות ושמותיהם נרקמו אגדות על מאורעות קדומים נפלאים, שזכרם נרשם כביכול בשמיים. אגדות רבות על מזלות נשתמרו בפני היוונים.

הבבלים ערכו עוד בתקופה קדומה תצפיות אסטרונומיות (ראה ב"מילון" להכרת הלוח העברי ומושגים קרובים, להלן), הם הסתכלו במסלול אשר בו חשבו שהשמש מקיפה את כדור הארץ ומצאו כי במשך הקפתה היא עוברת על-יד קבוצות כוכבים שונות, מזלות, באופן שהארץ, השמש ואחד המזלות נמצאים בקו אחד. תצפיות מרובות במשך דורות רבים הביאו את התוכנים (אסטרונומים) לידי מסקנה שהשמש סובבת את הארץ במסלול קבוע, ובאותו מסלול הבחינו ב-12 מזלות, שלפי תצפיותיהם המרחק ביניהם שווה פחות או יותר. למסלול זה קראו: "גלגל החיות", כי רוב שמות המזלות הם של בעלי חיים (או לפי העונה שטבעו או בהשפעת הפולחן הדתי). היהודים קראו לו "גלגל המזלות" או "בתי-השמש", מכיוון שהמזל הוא משכן לשמש במשך חודש אחד.

הכוכבים כישויות חיות ופעילות

ההשקפה שהכוכבים הם חיים ופועלים מצוייה במקרא במקומות שונים: יוסף חולם שהשמש והירח ואחד-עשר כוכבים משתחווים לו (בראשית ל"ז 9). מכאן שהוא רואה אותם כדמויות, מעין דמות בן-אדם. שירת דבורה מדברת על השתתפותם של הכוכבים במלחמה נגד סיסרא (שופטים ה' 20), ועוד. יחד עם זה מבקשת השקפת המקרא לבטל את תפיסת ה-כוכבים כישויות עצמאיות משום פולחנם הנפוץ בכל המרחב, לרבות בכנען. באין ב-כוחה לעקור לגמרי את הסמלים עצמם, היא יחסה להם משמעויות אחרות שהלמו את תפישתה הדתית. דוגמה מאלפת לעימות זה מהווה מזל-אלול - בתול:

"כהיות אלול חודש-אסיף התבואה וה-פירות קידשו הקדמונים את מזלו לאלת-הפריון עשתורת או בלית או כיוצא בזה, לפי פולחן המקום. תיאור המזל כבתולה המחזיקה בימינה עלה-תמר וב-שמאלה שיבולת של חיטה (SPICA) הע-ניק לכוכב הסמוך למזל זה את שמו - "שיבולת". היוונים ראו בדמות זו את פרספונה או דמטר, אלת הקציר, ואילו הרומאים - את צ'רס, אלת התנובה. בלוח הכוכבים לפי השקפת הנוצרים נקבעה כבתולה מריה הקדושה ובידה ישו התינוק. בבתי-כנסיות עתיקים שלנו נהגו לצייר רק פרח במקום הכתו-לה. בגלגל המזלות מן המאה השישית

מזל-אלול
 מרצפת-הקניסוס
 של בית-הכנסת
 בחמת-טבריה.
 (מאה ה-4 לספירה)

*

של צער ועצבות: מסופר שהיתה לה בת, פֶּרְסִיפּוֹנִי שמה, שנחטפה על-ידי שליט-השאל בשעה שזו התפעלה מלבלובו ה- נפלא של הנרקיס. ברוב צערה נטשה דמטר את האולימפוס, משכנם של האלים, ומנעה את מתנותיה מן האדמה. הקרקע הירוקה והפורחת כוסתה קרח ושוב לא היו בה סימני חיים. בחיפושה אחר פֶּתָה נדדה דמטר עם לִפְיֵד בִּידֵה שיאיר לה במחשכים. לבסוף התע-רב זיאוס, אבי האלים, והושגה פשרה: שלישי של שנה תשהה פרסיפוני בשאל ושני שלישים על פני האדמה. דמטר הסכימה בלית ברירה, ושוב הצמיחה את האדמה שנתנה פרי למכביר, דבר שהיקנה לה בפני הבריות את התואר של "האלה הטובה".

שנחשף בבית-אלפא מחזיקה הבתולה פר-חיים בידיה. בספיונס הגדול שבגיזה (על הגדה השמאלית של הנילוס) נראה ראש ה"בתולה" בגוף ה"אריה", רמז להיאבקות האיתנים שבין תמוז ואב, שמביאה לפי אמונת המצרים לגיאות הנילוס ושטפונותיו. במסורת העברית המאוחרת ראו את מזל-אלול כחודש ה-תשובה והרחמים, כ"בתולת-ישראל" על דרך הכתוב בירמיהו ל"א: 20: "שובי בתולת ישראל". (לפי יו"ט לווינסקי).

בסופו של דבר נתקדשו המזלות גם ב-ישראל, אף כי מעמים אחרים באו. ולא עוד אלא נתקשרו ב-י"ב שבטי ישראל, וכל שבת יש לו "שר" - מזל-חודש ברקיע:

"אתה מוצא י"ב מזלות יש ברקיע, כשם שאין השמיים יכולים לעמוד חוץ מ"י"ב מזלות - כך אין העולם יכול לעמוד חוץ מ"י"ב שבטים"...

לפנינו מיתוס עונת לי קלאסי, המסביר בלשון הסיפור המיתולוגי מדוע שו-רר קור ושממה במשך שלושת חודשי החורף של "העונה המתה". הנצרות כבוא זמנה ראתה ב"בתולה" את אם ישו - מריה הקדושה, ואילו ברצפת בית-הכנסת של חמת-טבריה נראית הב-תולה במזל-אלול, כשהיא מחזיקה בידה לפיד, וזאת לעומת שיבו לים ולפי ד בתיאוריה היווניים הקדומים.

*

האלה היוונית דמטר - DEMETER

בבתי-הכנסת העתיקים שבארץ ציירו ב-רצפות דגמים הנדסיים בלבד, אולם החל מה-מאה ה-4 אנו מוצאים את גלגל המזלות בין המוטיבים הקבועים של רצפות הפסיפס. בחמת-טבריה כנראה היתה הכנת הרצפה בהשגחתו של פקיד גבוה של הנשיאים, וזה לא היסס להז-מין אמן נוכרי (או יהודי שלא שלט בעברית) מאנטיוכיה שיעטר את הרצפה. אמן זה צייר אריות משני צידי הכניסה, וגלגל-מזלות ו-תמונות התקופות כפינותיה. במרכז הגלגל נראה הֵלִיֹס, אל השמש במרכבתו. גם בבית-הכנסת שבאוספיה מופיע גלגל-המזלות, והידוע מכולם הוא זה הנזכר לעיל של בית-אלפא.

חומר נוסף: בערך "איצטגנינות" באנציקלופדיה העברית.

*

1918 ע"ס

בתולה-דמטר

רבות ניתן ללמוד על גלגולי סמלים ומשמעותן מן העיון במזל-אלול - בתולה. אין ספק שבמקור היווני מוקדש המזל לאלה-דִמֵטֵר, שהיא בפאנתיאון היווני אלת-הקציר העשיר. אולם לדמותה מתלווה גם צד

הזוכה'ים האסי'אותם

חתוק חוברת השמ לזה, שצנינה =
הדרכה הכרת גימי השמיים.
הביצאת החברה אהנת הטבע.

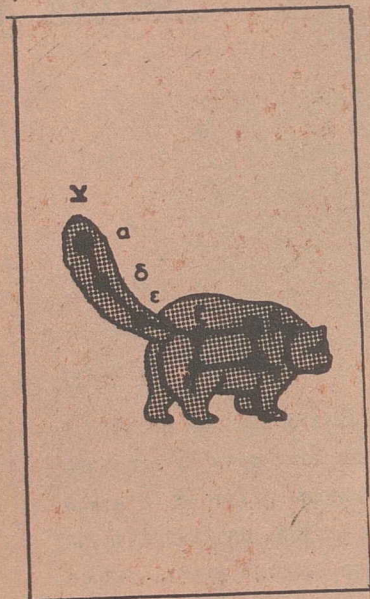
הדובה הקטנה Ursa Minor

הצפון בשמיים, והוא מפורסם ככוכב הצפון. למרות השם הדובה הקטנה קל יותר לזהות כעגלה הקטנה.

הכוכבים α, β , בקבוצת הדובה הגדולה, מורים על כוכב הקוטב, השייך לקבוצת הדובה הקטנה. כוכב הקוטב מהווה נקודת

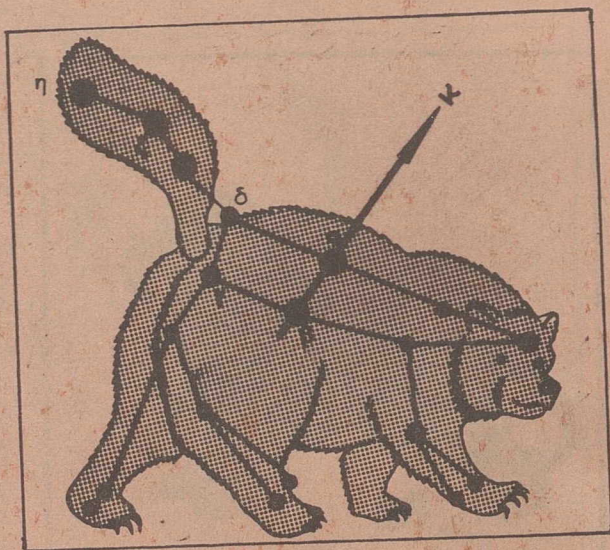
מיתולוגיה ופולקלור:

את האגדה היוונית על הדובה הגדולה והקטנה תמצא בתאור הדובה הגדולה. נוסיף פה אגדה אינדיאנית יפה על הדובה הקטנה: קבוצת ציידים איבדה דרכה ביער, והתפללה לאלים שיכוונום הביתה. בתשובה לתפילתם שלחו האלים ילדה קטנה שהודיעה שהיא רוחו של כוכב הקוטב, וכיוונה אותם הביתה. הציידים כינו את כוכב הקוטב "הכוכב שלעולם לא זז". לאחר מותם הועברו הציידים לשמיים, והם מלווים את כוכב הקוטב.

הדובה הגדולה Ursa Major

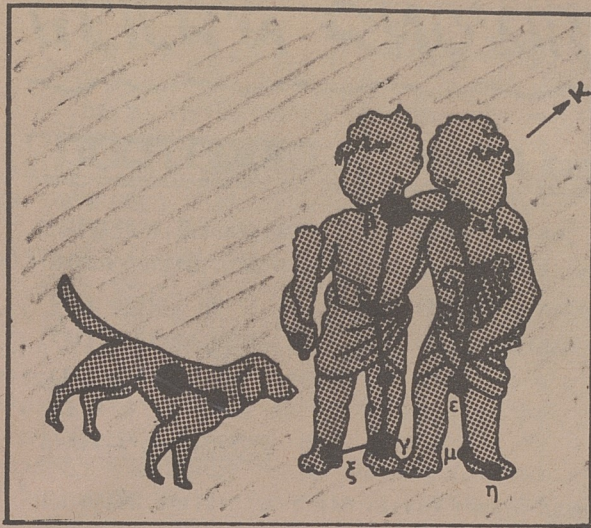
קבוצה זו מפורסמת כל-כך עד שאין למעשה צורך לחפשה, בהיותה נראית באזור הצפוני של השמיים. הקו המחבר את הכוכבים α, β (הנקראים "מציינים") מצביע על כוכב הצפון, הנמצא כ- 28° מ- α . למרות השם הדובה הגדולה קל יותר לראותה כעגלה הגדולה.

מיתולוגיה ופולקלור:

קבוצה זו מוכרת מתקופה עתיקה ביותר. השם "דובה גדולה" מעורר קצת פליאה, היות וקשה לייחס את צורת הקבוצה לחיה זו. לכן מענין, שהיא נקראה כך הן על ידי הכשדים בבבל, והן על ידי שבטי אינדיאנים באמריקה. האנגלים קראו לה "המחרשה". לפי אגדה יוונית היא אינה אלא קליסטו, בתו של מלך ארכדיה. יופיטר אהב אותה, והפך אותה לדובה כדי להגן עליה מזעמו של מתחרו, האל יונו. משהפכה יופיטר לדובה, ארעה תקלה, והדובה כמעט נהרגה על ידי בנה ארקאס (שלא ידע מיהי דובה זו). יופיטר מיהר ושם את שניהם בשמיים. את ארקאס הוא שינה לדובה קטנה, וכך הם נמצאים סמוכים עד היום.

תאומים Gemini

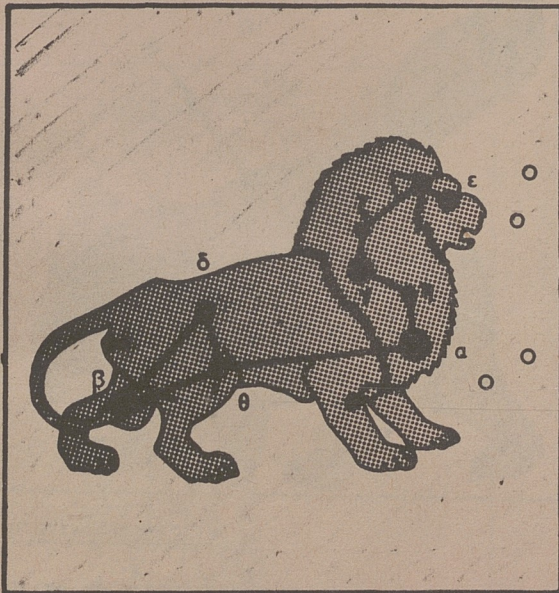
הקו המחבר את הכוכבים
א-ו β בקבוצת הדובה
הגדולה וממשיך עוד מרחק
שווה לזה באותו כיוון,
מגיע עד הכוכב הבהיר
קאסטור, α בתאומים.
הקבוצה בולטת כשתי
שורות מקבילות של
כוכבים, אשר בראשה
 α (קאסטור) ו- β
(פולוקס).

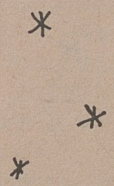
מיתולוגיה ופולקלור:

2 הכוכבים הבהירים בקבוצה, קאסטור ופולוקס, נודעו כ"תאומים" מאז ימי קדם.
הערבים כינו אותם "שני טווסים", ובהודו "האלים התאומים". היוונים קישרו את
התאומים עם הקבוצה ההרפתקנית שנסעה עם יאסון כדי לזכות בגיזת הזהב.
הרומאים ראו בהם את בניו של יופיטר: קאסטור הצטיין בניהוג סוסים, ופולוקס
הצטיין באמנות המלחמה. כשגליגונות רומי הסתערו בקרב, ליוו אותם משמים שני
התאומים, וסייעו להם במלחמתם.

אריה Leo

הקו העובר מפולוקס
שבתאומים דרך γ במזל
סרטן והלאה עוד 12°
יגיע לכוכב הבהיר והראשי
בקבוצת אריה, רגולוס.
צורת הקבוצה, שהיא מזלו
של חודש תמוז, אכן כצורת
האריה הרובץ, כשקשת יפה
של כוכבים מהווה את
רעמתו.

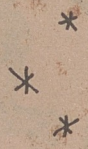
מיתולוגיה ופולקלור:

הכוכב α (רגולוס) תפס מאז ימי קדם מקום של כבוד: "המלך", "המושל", "האדיר",
"הגיבור" - אלה הם מקצת מהשמות שבהם כונה כוכב זה. השם רגולוס ניתן לו
על ידי האסטרונום קופרניקוס. הפרטים הקדמונים ראו בו אחד מ-4 שומרי השמיים
(3 האחרים הם: אלדברן, פומלהאות ואנטארס).
המצרים הקדמונים העריצו את קבוצת אריה. יש הסבורים שפסל הספינקס במצרים
מסמל את ראשה של הבתולה על גופו של האריה.

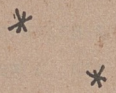
בתולה Virgo

הכוכב הבהיר ביותר בקבוצה זו, α (ספיקה), נמצא 30° מדרום מערב לכוכב ארקטורוס (α) בקבוצת רועה הדובים). ועוד: הקו המחבר את אנטארס (α במזל עקרב) ואת α במזל מאזניים, והנמשך הלאה מעל 20° , מגיע עד ספיקה.

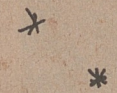
מיתולוגיה ופולקלור:

קבוצת בתולה ידועה מימים קדומים ביותר. לפי אחת האגדות היווניות מסמלת הבתולה את בתו של האל יופיטר, אסטריאה. אסטריאה משלה על הארץ בזמנים עתיקים ביותר, והיתה נערצת על הכל. עם הופעת כלי הברזל והנחושת (ואיתם כלי המלחמה) ראתה אסטריאה את התנהגותם הרעה של בני האדם, והחליטה לעזבם ולעבור לשמים, בין הכוכבים.

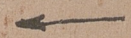
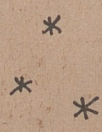
עקרב Scorpius

קל לזהות את קבוצת עקרב בשמי הקיץ הדרומיים: מעטות הקבוצות בשמיים ששמן מתאים כל כך לצורתם כמו קבוצה בולטת זו. מקומה מערבה לקבוצת קשת ומזרחה לקבוצת מאזניים. "לבו" של העקרב מאופיין ע"י הכוכב אנטארס. הקבוצה היא מזלו של חודש חשוון.

מיתולוגיה ופולקלור:

היוונים קישרו את העקרב עם הצייד אוריון: האל יונו רגז על מעשיו של אוריון השפל, ופקד על העקרב לעקוץ אותו. עקיצת העקרב המיתה את אוריון ושניהם זכו במקומות של כבוד בין הכוכבים, תוך דאגה לכך שהשניים לא יפגשו. הכוכב המרכזי אנטארס נקרא כך על שום היותו "מתחרה של ארס", דהיינו כוכב הלכת מרס (מאדים): לשניהם צבע אדום בולט. בפרס העתיקה נחשב כוכב זה ל-"כוכב מלכותי", והסינים היכירוהו בתור "כוכב האש".

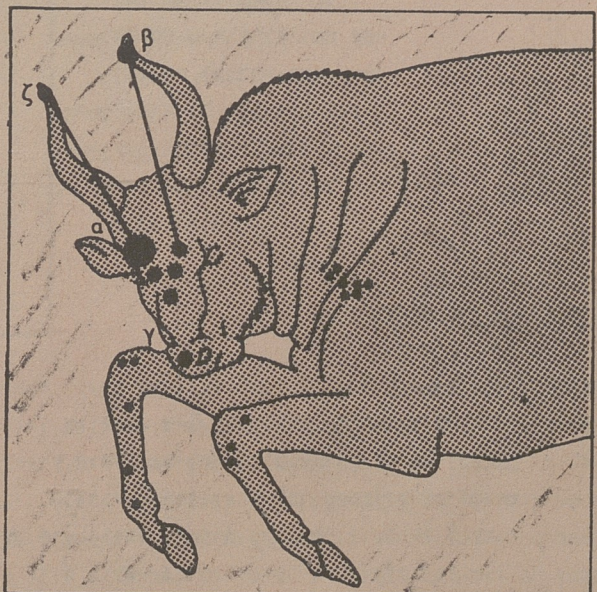
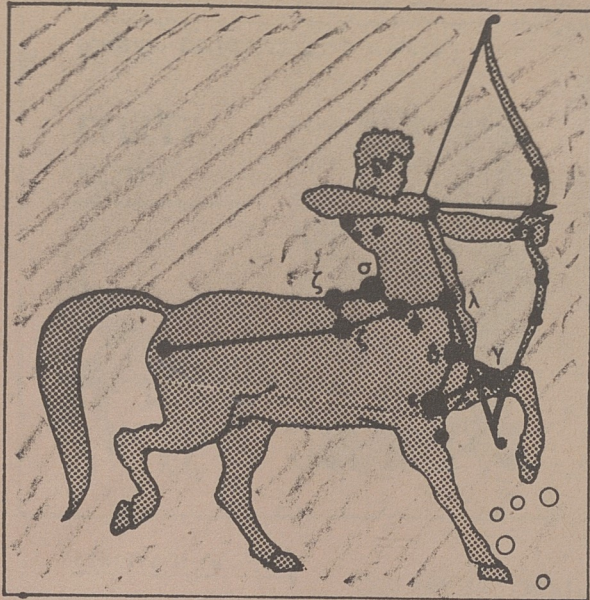

קשת Sagittarius

*
*
*
קבוצה זו בולטת בקבוצת המזלות, בין גדי במזרח ועקרב במערב. אם נתווה קו מדנב בברבור עד אלטאיר (נשר), ונמשיך אותו הלאה למרחק שווה, יורה הקו על הקטע המזרחי של הקבוצה. בחודש יולי, בין השעות 2130 ו-2300 נמצאת הקבוצה במצב טוב לתצפית.

מיתולוגיה ופולקלור:

*
*
*
הקדמונים קישרו בין הקשת והעקרב: דומה היה כאילו הקשת מאיים בחצו על לבו של העקרב. היו שראו קשר בינו לבין קבוצת שור: כאשר עולה הקשת במזרח, שוקע השור במערב - דומה כאילו מניס הקשת ("הורג השורי") את השור מעל פניו. אגדה יוונית מייחסת את הקבוצה לדמות חירון, שהיה חצי אדם וחצי סוס. חירון זה היה מוכשר ביותר בשחטי הרפואה, המדע והקליעה למטרה. הוא היה בנו של סאטורן, ואמרו עליו ששינה צורתו לצורת סוס כדי להימלט מאשתו הקבאית. מותו נגרם על ידי חץ מורעל - והאל יופיטר ריחם עליו בסבלו פצעי מוות והציבו בינות הכוכבים.

שור Taurus

הכוכב הראשי בקבוצה, (אלדברן) הינו הקודקוד הראשי במשולש שווה-שוקיים, הנוצר יחד עם קפאלה בעגלון ו- α בפרסאוס. הכוכב β משותף לקבוצות עגלון ושור. המשולש המלא בכוכבים חיוורים ליד אלדברן הוא צביר ההיאדות, ואילו הקבוצה הנהדרת הנראית כמהדורה מוקטנת של "העגלה" - אלה הן הפליאדות המפורסמות.

מיתולוגיה ופולקלור:

לפני למעלה מ-4000 שנה, נמצאה נקודת האביב בקבוצה זו - דבר שגרר אחריו חגיגות שנתיות באביב. האגדה היוונית מספרת: אירופה בת מלך פיניקיה משכה את לבו של האל יופיטר. הוא התחפש לשור לבן וכך הופיע לצדה בזמן שהסתובבה בשדה. אירופה התיישבה על גבו של השור, והלה ברח אתה לאי כרתים. שם חזר יופיטר לדמותו וגילה עצמו בפני אירופה, וזכה בהסכמתה להנשא לו. לגבי קבוצת הפליאדים הנמצאת בתחומה של קבוצת שור (ראה להלן) מספרת האגדה, שהיא מסמלת את 7 בנותיו של אטלס, שהוצבו בשמיים לאחר שכאב להם הסבל שהיה מנת חלקו של אביהן, כשנשא את העולם על כתפיו. קבוצה מקובצת זו ידועה במקרה כ"כימה". קבוצת ההיאדות הסמוכה לאלדברן קרויה על שם 5 בנותיו האחרות של אטלס, שהיו למעשה אחיות למחצה לפליאדות: לאחר מות אביהן הן התאבלו כל כך עד שהוצבו בשמיים.

*

*

*

אוריון
Orion

אין כל קושי במציאת קבוצה זו בשמי החורף, בהיותה הקבוצה הנאה והבולטת ביותר בשמיים. 3 הכוכבים הבהירים של "חגורת הצייד" נתונים בתוך מקבילית ברורה וגדולה, והם מזהים מיד את הקבוצה. המקבילית נוצרת על ידי הכוכבים $\alpha, \beta, \gamma, \delta$; החגורה מאופיינת ע"י הכוכבים ζ, ϵ, δ .

מיתולוגיה ופולקלור:

קבוצה זו ידועה מימי קדם והיא אפופה אגדות וסיפורי עמים בשפע. הומרוס היווני תאר את אוריון בתור "הגבוה והיפה שבין בני האנוש". האגדה מספרת שאוריון התנשא והתרברב, וכדי להענישו שלחו האלים את העקרב שיעקוץ אותו. לאחר מותו מעקיצת העקרב, ולפי בקשתה של האלה דיאנה, הועבר אוריון לשמיים והוצב מנגד לעקרב, כך שלעולם לא ייעקץ שוב על ידו. אוריון הוא כסיל שבמקרא.

תשרי באו-ח-ישראל

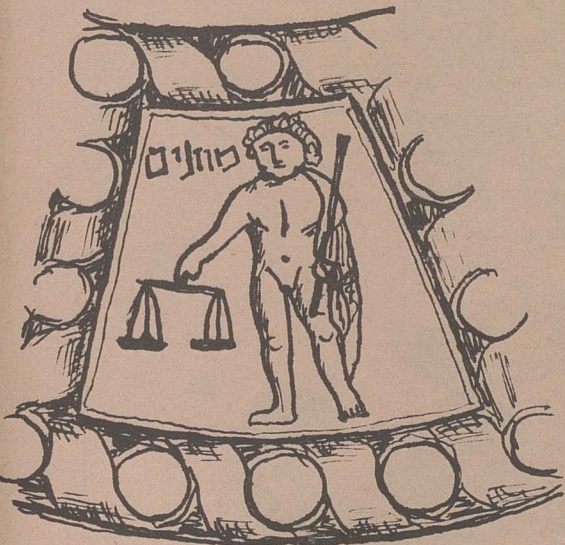
תשרי הוא החודש הראשון לבריאת העולם בלוח ישראל, והחודש השביעי למניין יציאת-מצרים:

רבי אליעזר אומר:
בתשרי נברא העולם...

בראש-השנה בטלה עבודה
מאבותינו במצרים -
בניסן נגאלו...

(תלמוד בבלי, מסכת ראש-השנה דף י' עמוד ב')

(המדרש הגדול
גית הרה"ק - גאמ"ז 72)

השם תשרי מופיע בספרותנו החל מהמשנה:

...באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליוכלות, לנטיעה ולזיקות!!
(משנה, מסכת ראש השנה, פרק א' הלכה א')

המקור של השם הוא באכדית - תשרי תום, ופירושו - ראשית והתחלה.

מזל החודש - מאזני: בתקופת החודש תשרי, עם בוא הסתיו, מתאזנים ומשתווים שוב היום והלילה, ומכאן סימן המזל. בכבל היה מוקדש החודש לאל השמש, שופט הצדק במאזנים; במצרים - לטיפון, אל הסערות.

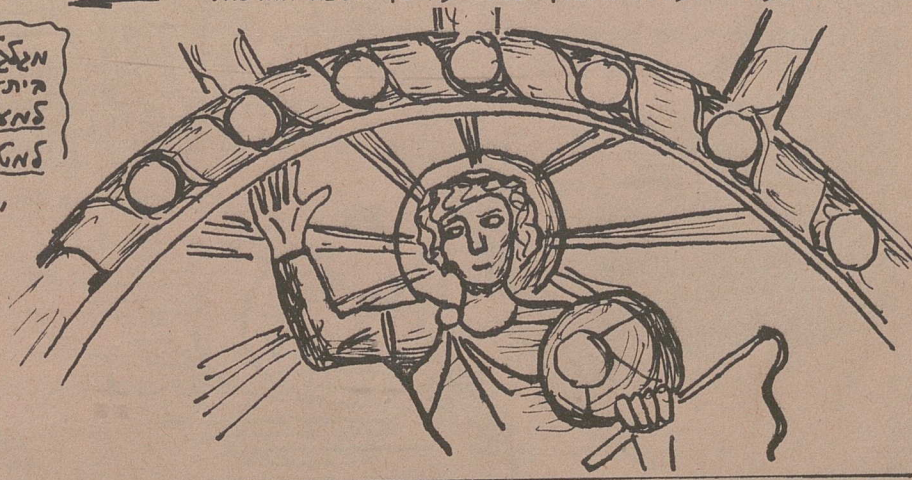
המסורת העברית החלה לראות במזל מאזנים סמל יום-הדין, בו שוקל בורא העולם במאזני משפט את מעשי בני האדם, ובו שוקל האדם, הירא והחרד, את מעשיו ועושה חשבון נפשו על סף השנה החדשה.

מגילת-האזנות של
גית-הכנסת חממת.
למחנה: מגילת-תשרי
למטה:

במרכז הגלגל -
"אם השמש"

המוכן לצאת
קרבני
למסו
היו"מ'

*

תשרי כראש-תקופה: אחד מהסימנים החשובים של כל תקופה ותקופה הוא השיוויין, או חוסר השיוויין הקיים בין היום ובין הלילה. תופעה זו מתוארת במדרש בצורה ציורית של מקח וממכר שקט הנערך בין היום והלילה - מדרש שוחר טוב, י"ט:

"יום ליום יביע אומר" (תהילים י"ט 2) - אלו ארבע תקופות השנה (של 3 חודשים כל אחד):

באחד בתקופת-ניסן ובאחד בתקופת-תשרי היום והלילה הם שווים.

מתקופת-ניסן עד תקופת-תמוז היום לונה מן הלילה,

ומתקופת-תמוז עד תקופת-תשרי היום פורע ללילה.

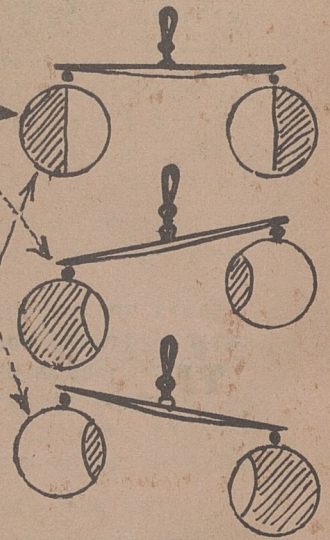
מתקופת-תשרי עד תקופת-טבת הלילה לווה מן היום,

ומתקופת-טבת עד תקופת-ניסן הלילה פורע ליום;

נמצא בתקופת-ניסן ובתקופת-תשרי אינם חייבים זה לזה כלום, נוטלים

בצנוע ופורעים בצנוע ואין כל בריה שומעת ביניהם דבר - "אין אומר

ואין דברים, בלי נשמע קולם". (גהילים 5, 6)

תקופת-תשרי

מזלג-המזלות
של חמת-טבריה

ראש-אלה (באק"ז) עם
כירות-האונה - ר'מון, אנבים.

*

שמות החודשים באסורת - ישראל

שמותיהם של חודשי ישראל משובצים ומסווגים בין ארבע מערכות נפרדות, אשר כל אחת מהן מהווה יחידה מושלמת בפני עצמה, האוצרת בקרבה נושא מסויים ומקיפה בתוכה רעיון מושלם. ניתן להבחין גם בהשתלשלות היסטורית בין הערכים השונים הללו, הקשורים בד בבד בתולדות האומה הישראלית.

ארבעת הכיוונים אשר לפיהם מחולקים שמות החודשים הם:

- (א) שמות מספריים-סידוריים;
- (ב) שמות עבריים-מקוריים;
- (ג) שמות חקלאיים-עונתיים;
- (ד) שמות בבליים-גלותיים.

השמות המספריים: כמערכת שמות זו כלולים כל השמות אשר כמקום שם מוגדר ומיוחד ניתן להם המספרים הסידוריים בהתאם למניין החשוב: החודש הראשון, החודש השני, החודש השלישי וכו'. סידרה זו של שמות החודשים מתחילה מהחודש הראשון - חודש ניסן, ומסתיימת בחודש השנים-עשר, הוא חודש אדר. המקור הקובע למניין זה והמתייחס לניסן הוא בספר שמות י"ב 2:

... החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחודש השנה:

גם למעמדו של תשרי במערכת חודשי השנה בלוח המניין המספרי נקבע מקום חשוב ונכבד. בכינויו המספרי הוא נקרא "החודש השביעי" ובו מתבטא יחסו וזיקתו ל"ראש חודשים", החודש הראשון - ניסן (ויקרא כ"ג 24):

בחודש השביעי באחד לחודש הזה לכם שבת וכרן תרעה מקרא קדש:

*

השמות העבריים: בכתבי הקודש נשתמרו ארבעה חודשים בעלי שמות עבריים-קדומים, מתוך שנים-עשר חודשי השנה. החודשים הללו מתחלקים לשתי קבוצות בצורה שכל שני חודשים הנמנים לאחת משתי הקבוצות סמוכים זה לזה מבחינת הזמן. גם שתי הקבוצות עצמן מקבילות אחת לשנייה בהפרש זמן של חצי שנה, כדלקמן: חודש האביב (ניסן) וחודש זיו (אייר); ולעומתם - ירח האילנות (תשרי וירח בול (מרחשוון)). השמות הללו מבטאים בעיקר את העונה והטבע המשתקפים בכל אחד ואחד מהחודשים הללו. כמו כן קיימים הסברים נוספים לפירושים ומהותם של שמות אלו.

חודש האביב: ראשון מבין ארבעת שמות החודשים העבריים המוזכרים במקרא הוא דווקא החודש הראשון - חודש ניסן, שנקרא בשם "חודש האביב" (שמות י"ג 4 ועוד). היסוד והקשר שבין חודש ניסן לאביב נובע מכך שבתקופה זו -

"השערה אביב והפשתה גבעל" (שמות ט' 31).

ועוד - בני ישראל יצאו ממצרים בחודש האביב:

"היום אתם יוצאים בחודש האביב..." (שמות י"ג 4)

כלומר - הם יצאו בעונת הבשלת השעורה. ואכן ראשית קציר שעורים הטקסי הוא ב-ט"ז בניסן, הוא "קציר העומר"!

חודש זיו: במקרא מצוי שם זה פעמיים לציון החודש השני, חודש אייר, וכבר התרגום הארמי הקדום רומז לעונה: "ירח זיו ניצניא". ואכן רוב המפרשים סבורים שהשם מציין את הטבע בעונה זו, בה הניצנים והפרחים מתגלים בכל זיוון, זוהרם והדרם.

ירח האיתנים: שם זה מופיע בכתבי הקודש כציונו של החודש השביעי - תשרי (מלכים א', ח' 2). יש הרואים קשר בין שם זה לבין "נחלי איתן", כלומר - זהו

חודש בו מצויים מים זורמים בנחלי איתן בלבד, מאחר ומזמן יבשו כל הערוצים והוואדיות בחודשי הקיץ. לעומת זאת פונה פירושם של חז"ל אל הסמליות שבמושג:

"...בתשרי נולדו אבות... ירח שנולדו בו א ל ת נ י עולם..." (תלמוד בבלי, ראש השנה י"א ע"א).

ירח בול: הרביעי והאחרון מבין ארבעת שמות החודשים העבריים המוזכרים במקרא הוא החודש השמיני - מרחשוון. המקור היחידי לשם "בול" הוא מלכים א' ו' 35, ורש"י (רבי שלמה יצחקי, 1105-1040) מסביר את "בול" בכך "שהעשב ב ל ה בשדה ו ב ו ל ל ין לכהמה מן הבית". פירוש אחר סבור: "מפני הגשמים שמתחילין בו, עניין מ ב ו ל". לדברי חז"ל בירח בול "העלה נ ו ב ל והארץ עשויה ב ו - ל ו ת ב ו ל ו ת".

כל אלה הם פירושים יפים כשלעצמם, אך פירושה המדעי של "בול", זיו, איתנים" לא נתברר כל צורכו והוא שנוי במחלוקת במחקר.

*

השמות החקלאיים בחפירות הארכיאולוגיות שנערכו בגזר בשנת תרס"ה / 1908 נתגלה לוח אבן קטן מראשית תקופת המלוכה ועליו נמצאו חרותות שמותיהם של שמונה מחודשי השנה. השמות רשומים בכתב עברי עתיק, לפי המפתח העונתי של העבודה החקלאית בשדה, כפי שראו זאת האיכרים העבריים שישבו על אדמת ארץ ישראל בימי קדם. החודשים ושמותיהם כפי שהינם רשומים ב"ל ו ח - ג ז ר" הם כדלקמן:

ירחו אסף (אסיף)

ירחו זרע (זריעה)

ירחו עצת פשת (קציר פשתה)

ירח קצר שערם (קציר שעורים)

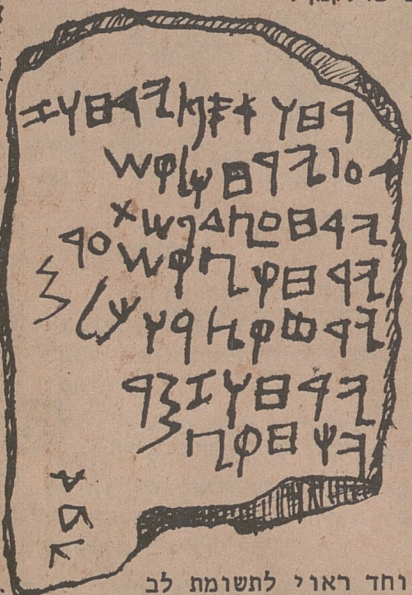
ירחו קצר וכל (קצירה וספירה, "פיוול")

ירחו זמר (זמירת הגפנים)

ירח קץ (קטיף פירות הקיץ).

כוח-לך

הכתב
עברי עתיק
*

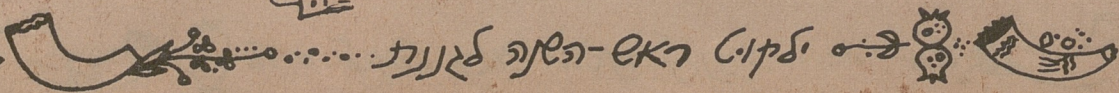
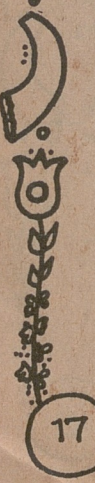

ה-ו' של "ירחו" גרמה לכמה נסיונות של הסברים. מהם במיוחד ראוי לתשומת לב ביאורו המעניין של ח"א גינזברג, הרואה במלה "ירחו" סמיכות של שם זוגי, למשל - "ירחו אסף" פירושו - ש נ י חודשי אסיף. ביאור זה יש לו יתרון, כי לפיו עולה מספר החודשים לשנים-עשר: 5 x "ירחו" = 10; 2 x "ירח" = 2, ס"ה = 12.

לא קל להתאים את חודשי לוח-גזר לחודשים של הלוח שלנו, ובמחקר נעשו נסיונות שונים בכיוון זה.

*

השמות הבבליים שמות חודשי השנה המקובלים כיום בלוח העברי - ניסן, אייר, סיוון, תמוז, אב, אלול, תשרי, מרחשוון, כסליו, טבת, שבט, אדר - אינם שמות עבריים מקוריים, אלא שמות בבליים אשר השתרו במסורת עם ישראל החל מזמן היותו בגלות בבל, משם הועברו לארץ ישראל בזמן עליית זרובבל, עזרא ונחמיה ונקבעו כשמות חודשי ישראל עד היום הזה. פירושה של שמות אלה אינו ברור עדיין, מהם תלויים במזג האוויר שבעונה, ומהם סתומים וגלגולים מי יודע.

החודש הראשון "ניסן" או "ניסנו" - מקביל ל"ניצן" בעברית, והוא החודש בו נראים הניצנים בארץ. אולם יש אומרים שפירושו באכדית "חודש אנשי הצבא" והוא מועד כשר למלחמות, המקביל ל"ענת צאת המלכים" (שמואל ב' י"א 1).

החודש השני "אייר" - אור, נוגה באכדית - הוא החודש המזהיר בלפעת פרחיו וציציו, או "החודש השולח ציצים".

החודש השלישי "סיון" היה מוקדש בבבל לאל הירח ס י ן ועל שמו מדבר-סין שבני ישראל באו לשם בחודש השלישי לצאתם ממצרים, ה"הר סיני" שעליו ניתנה התורה בחודש השלישי וכן ה"סנה" שמשם ראהו בוער ואינו אופל. יש גם המפרשים: "סיונו-זימנו" - "חודש הזמנים והמועדים", או זמן בישול התבואה, המקביל אפוא ל"ביכורי קציר חליטים" שלנו, שבו הקריבו מנחה לה' את "לחם הביכורים", ומתאים גם לחודש שבלוח-גזר - "ירח קציר כל" - חודש שבו בשלו כמה מיני תבואה ונעשו ראויים לקציר.

החודש הרביעי "תמוז" - באכדית "דומוזו" - הוא אל הצמחים וההפרייה בבבל, בעלה של עשתורת, מקביל לפולחן "אדוניס" במיתולוגיה היוונית. פירושו - "בן חיים". לפי המסורת השומרית-בבלית יורד "תמוז" בחודש הרביעי שאולה, והנשים מבכות אותו, כאמור ביחזקאל ח' 14:

"וְהָיָה שֵׁם הַנְּשִׁים יוֹשְׁבוֹת וּמַכּוֹת אֶת הַתְּמוֹז".

החודש החמישי "אב" פירושו - "עצי בניין" או "קנים", שמהם הקימו צריפים, הוא חודש הבניין בבבל ואחד משלושת החודשים שהוקדשו לבניין ערים ובתי-מגורים.

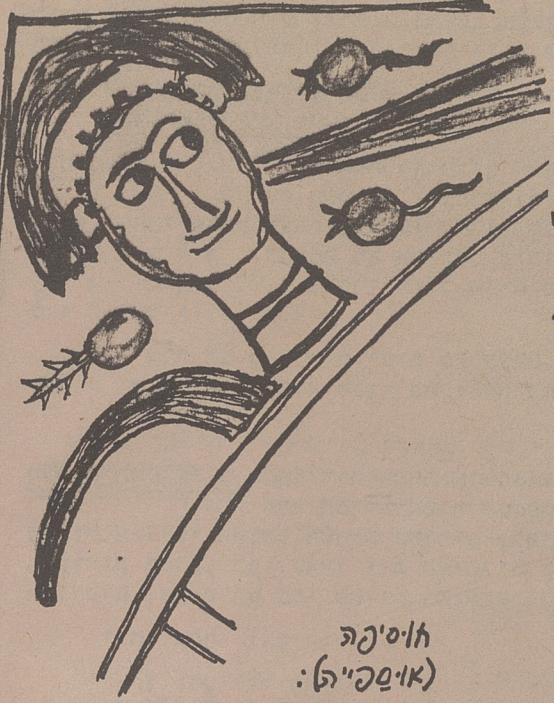
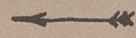
החודש השישי "אלול" - באכדית "אלולו", ומקורו לפי המשוער "אלולתום" - נשים שרות. חודש זה הוקדש לאלה עשתורת. האל "דומוזו" (תמוז) שב מן השאול והנשים צוהלות לקראתו, יוצאות לשדות ועושות "הילולים".

החודש השביעי "תשרי" - באכדית "תישריתום" - ראשית, התחלת השנה, והיה מוקדש לאל השמש, הדיין העליון על כל האלים, מגן על החוק והצדק. נקרא גם בכתבי הקודש "ראשית השנה" (דברים י"א 12).

החודש השמיני "מרחשוון" - באכדית "ורה שמנו" - "הירח השמיני", וכשמו כן הוא. מבלי לדעת את מקורו קיצרוהו בעברית ל-חשוון" ובלשנים גם גזרוהו מ"מר" - טיפה, ו"חשרת-מים" או "מרחשת"

החודש התשיעי "כסליו" - באכדית "כיסילימו" - פירושו אינו ידוע.

החודש העשירי "טבת" הוא חודש הגשמים בבבל, ופירושו "שקיעה וטביעה בבוץ", מקביל לשורש העברי - "טבוע".

ח'סינה
(אויסקייה)

קטע מג'ג'ג-המזל של גיג-כנסת -

תקוית-תשרי

ראש-אטת עם סמלי העונה,
כחו רימונים ולוקר (כנראה).
המאה ה-5 בקירוב לפני הס'.

*

מן הביתולוגיה היוונית:

צ'אוס, אבי האלים

אל השמים והברקים.

החודש האחד-עשרה "שבט" - פירושו "שבט-מכה", מחבל והורס בגלל השטפונות וימי הסגריר שבו. וכן לאמרו עליו גם הערכים - "שבט-חבט" (חובט).

החודש השנים-עשר "אדר" - פירושו באכדית "קודר, מעונן", כי השמיים עודם מעוננים בבבל בחודש זה, האחרון לימות הגשמים. יש הרואים קשר ב"אדרא" - גורן בארמית, כלומר - חודש שמכילים ומתקנים את הגרנות.

לאדר ב' כשנה מעוברת קראו הבבלים "ירח מאחרו שאדרו" - "חודש מוסף של אדר".

(לפי יו"ט לוינסקי)

*

מ.צ.י.ר.י.ו
ח
מ.ל.י.א.ן

מנין השנים
ליצירה -
כיצד?

מנין השנים ליצירה כיצד? לפי המסורת - לנו עברו:

3830	עד החורבן	"שנת תוהו" (שנה לפני אדם הראשון)	1
1908	מאז החורבן	מאדם עד יציאת מצרים	2448
5738	שנים (ה' תשל"ח) ל"בריאת העולם".	מיציאת מצרים עד הבית הראשון	480
		שנות הבית הראשון	410
		גלות בבל	70
		שנות הבית השני	421
		בס"ה מבריאת העולם עד חורבן הבית השני	3830
		ומכיוון שידוע לנו שהבית חרב בשנת 70 לסה"נ, נמצא את הקשר:	

שנת 3830 היא שנת 70 לסה"נ.

והנה, למשל, מאז החורבן עבר עד שנת 1978 מספר של 1908 שנים ויעלה לנו בעזרת חיבור פשוט:

* בדרך כלל רגילים בחיים היום יומיים לבטל את האלפים ולכתוב במקום ה' תש"ה למשל רק ת ש " ה. המדייקים מוסיפים לפ"ק (לפרט קטן).

*

ציורי המלכות הספרי המנהגים

ציורי המלכות מצויים כקישוט באמנות העברית זה אלף וחמש מאות שנה ויותר. מה הם המלכות? השמש, מלבד סיבובה היומי סביב לארץ, מקיפה את השמים פעם אחת בשנה. לכן חילקו הקדמונים את השמים לשנים עשר חלקים, וראו בחלקים אלו „תחנות“ שהשמש עוברת בהן בהילוכה ושוהה בכל אחת חודש. השקפה זו נזכרת כבר ב„אנומה אליש“, השירה הבבלית על בריאת העולם. במשך הזמן נקבעה כאופיינית לכל „תחנה“ קבוצת כוכבים אחת הנמצאת באותו חלק של השמים, ולקבוצות אלו ניתנו שמות על פי דמיונם (קרוב או רחוק) לעצמים או לבעלי חיים מסוימים: טלה, אריה, שור, סרטן, בתולה, מאזניים, וכו'. אלו הם המלכות. כל אחד מקביל לחודש אחד; על כן אומרים: בניסן השמש במזל טלה, בסיוון במזל תאומים, וכן הלאה.

המלכות מסמלים אפוא את התבל כולה — ממשלתו של הקדוש ברוך הוא. לכן אנו מוצאים את ציוריהם בבתי כנסיות העתיקים שבארץ-ישראל (כגון בפסיפס שברצפת בית הכנסת של בית אלפא), במחזורים בכתיב יד ובדפוס (בשולי תפילת הטל ותפילת הגשם), בכתובות, בכמה תשישי מצווה, ואף בבתי כנסיות של ימינו.

לפנינו ציורי המלכות הלקוחים מספר „מנהגים“ ביידיש, המודפס באמסטרדם בשנת תכ"ב (1662). הספר רושם את מנהגי ישראל: חודש חודש וחגיו, ימיו המיוחדים, והמצוות הנהוגות בו — ובראש כל חודש בא ציור המתאר את מזל החודש ואת עבודת השדה או ההתעסקות השייכת לו, בצירוף פסוק מתאים. ספרי מנהגים מצויירים נדפסו פעמים רבות במאות השבע עשרה והשמונה עשרה בערים שונות, והעתק מהם (לפי המצוי בספריה הלאומית) יצא בוויניציה בשנת שס"א (1601).

גם בלוחות של הנוכרים רגילים היו לצייר בראש כל חודש את מזלו ואת עבודת השדה שבו — ונראה שהציורים שלפנינו נעשו בהשפעתם. כי אמנם ספק אם עסקו היהודים במאה השבע עשרה בחקלאות, וספק ספקא אם בחודש סיוון יצאו לציד, רכובים על סוסים ומלווים כלבים, כמצויר כאן, כפי שרגילים היו אצילי הנוכרים. יש לשים לב לתמונה של חודש כסלו: בלוחות הגויים באה כאו בדרך כלל שחיטת החזיר, שעונתה בחודש זה, אולם המדפיס שלנו החליף אותה בשחיטת עוף טהור.

חשוון

תשרי

זרעו לכם לצדקה

מעט דגנם ותירושם רבו

ת ש ר י — מאזניים. דריכת הענבים. „מעט דגנם ותירושם רבו“ (תה' ד, ח).
ח ש ו ון — עקרב. הזריעה. „זרעו לכם לצדקה“ (הישע' י, יב).

טבת

כסליו

וטבה טבה והגן אלמנה וגרושה וחללה זונה

כ ס ל ו — ק ש ת. שחיטת העופות. „אלמנה וגרושה וחללה זונה“ (וי' כא, יד).
המסוק מתמיה: מה עניינו כאן? אך הבט נא אל ראשי תיבותיו: און"ז — שאת שחיטתו התמונה מתארת.

ט ב ת — ג ד י. שחיטת הבקר. „וטבה טבה והגן“ (בר' מג, טז).

וּלְפָנַי קָרְתוּ מִיַּעֲמוֹד

וַיִּדְגּוּ לָרֶבֶב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ

שבת

אדר

שבת — דלי. הקור בעיצומו, המשפחה יושבת על יד התנור, „ולפני קרתו מי יעמוד“ (תה' קמז, יז).
 אדר — דגים. עידוד הכרם, „וידגו לרב בקרב הארץ“ (בר' מה, טז). רק בחודש זה הפסוק תואם את המזל ולא את מלאכת השדה, והוא פסוק של ברכה לישראל.

(אֵת הַצִּיּוֹר הַיָּבֵשׁ)

יִשְׁנֵתִי אִזְנוֹחַ לִי

ניסן

אייר

ניסן — ט לה. זמירת גפנים, „עת הזמיר הגיע“ (שה"ש ב, יב). (הפסוק לא נכתב כמו בחודשים האחרים, כאן מעל הציור, אלא בצדו, כי זהו ראש עמוד).
 אייר — שור. האנות האביב: השינה בניה. „ישנתי אז ינוח לי“ (איוב ג, יג).

אִישׁ-יֹדֵעַ צִיד אִישׁ שְׂדֵה

וּקְצָרוּ לְפִי חֶסֶד

סיון

תמוז

סיון — תאומים. הצייד, „איש יודע ציד איש שדה“ (בר' כה, כז).
 תמוז — סרטו. הקציר, „וקצרו לפי חסד“ (המשך הפסוק של חודש מרחשוון). תמונה זו לקוחה מספר מנהגים ויניציה שס"א — בספר שלפנינו בא ציור של גז, שאינו מתאים לפסוק, והוא לקוח כנראה מסדרה אחרת של תמונות.

וּמְלֵאוּ הַגְּרָנוֹת בָּר

וְאֵלֶּה נְאֻדוֹת הַיַּיִן

אב

אלול

אב — אריה. חדיש, „ומלאו הגרנות בר“ (יואל ב, כד).
 אלול — בתולה. הכנת החביות לייין, „ואלה נאודות היין“ (יהו' ט, יג).

קטע מגילת-המזלות
 של הית-הכנסת
 הבית-אכא (ממאה ה-6 לס')
 תקופת-תלמי

תקופת תלמי

לוח-חודשי-השנה ומזמורה

המזל	הימים	המועדים
תשרי	מאזניים	30
		א' - ראש-השנה ב' - דראש-השנה ג' - צום-גדליה י' - יום-כיפור ט"ו - סוכות, ועד ה-כ': חול-המועד כ"א - הושענה רבה כ"ב - בחו"ל: שמיני עצרת; בא"י: שמחת-תורה כ"ג - בחו"ל, שמחת-תורה
מרחשוון	עקרב	*29
כסליו	קשת	*30
טבת	גדי	29
		ב' - דחנוכה י' - צום עשרה בטבת
שבט	דלי	30
אדר	דגים	29
		י"ג - תענית-אסתר י"ד - פורים ט"ו - פורים-שושן
ניסן	טלה	30
		ט"ו - א' דפסח; בערב - ספירת העומר ט"ז - בחו"ל: ב' דפסח; בא"י: א' דחול-המועד כ"א - ז' דפסח כ"ב - בחו"ל: ח' דפסח כ"ז - יום הזכרון לשואה ולגבורה
אייר	שור	29
		ד' - יום הזכרון לחללי מלחמת השיחרור ה' - יום העצמאות י"ח - ל"ג בעומר
סיוון	תאומים	30
		ו' - שבועות ז' - בחו"ל: ב' דשבועות
תמוז	סרטן	29
		י"ז - צום י"ז בתמוז
אב	אריה	30
		ט' - צום תשעה באב
אלול	בתולה	29

* מספר הימים של מרחשוון וכסליו משתנים לפעמים.

"איסון" להכרת העליון העברי ואמולגים קרובים

מחזור גדול מחזור החמה - תקופה של 28 שנים. במשך תקופה זו חוזרת השמש, לפי השקפת הקדמונים, למקום בריאתה ותקופות השנה מתחילות מחדש בערב היום הרביעי לשבוע, הוא היום שנבראו בו המאורות לפי ספר בראשית.

ל פ"ג ראשי תיבות של "לפ"רט ג'דול", שמשמעותם - לפי מניין השנים במחזור הגדול הנ"ל מיום בריאת העולם. למשל -

ה' תשל"ח (ה-ה' באה לציין את האל-פנים) כ"ו לפ"ג.
כלומר - 5738, והיא שנת 26 לפרט גדול, וזאת לפי פעולת החילוק שלהלן:
 $5738 : 28 = 204 (26)$

מחזור קטן מחזור הלבנה - תקופה של 19 שנים "פשוטות" (בנות 12 חודש), ו-7 שנים מעוברות (בנות 13 חודש) - לשם התאמת חודשי הלבנה לשנות החמה.

ל פ"ק ראשי תיבות של "לפ"רט ק'טן", שמשמעותם - לפי מניין השנים במחזור הקטן הנ"ל, מחזור הלבנה. למשל -

תשל"ח י"ט לפ"ק,
כלומר - 5738 (5) שהיא שנת 19 לפרט הקטן, וזאת לפי פעולת חילוק שלהלן:
 $5738 : 19 = 302 (0)$
שלא נשארת כל שארית בחילוק והשנה היא ה-19.

ק ל ב ד א - שם של חג רומי הנזכר פעמים אחדות בספרות חז"ל, כמו במשנה עבודה זרה, פרק א', הלכה ג':
"ואילו אידיהן (=מועדיהם) של עובדי כוכבים: קלנדא וסטרינוקא וקרטי-סין ויום גנוסאי של מלכים..."

הפרשנות מלמדת שה"קלנדא" וה"סטורנליה" הם שני החגים הפותחים ומסלימים את חגי-גות ראש-השנה הרומי, הנמשכות 8 ימים בסוף חודש דצמבר.
בשפות האירופיות התגלגל המושג CALENDAR במובן מושאל לכינוי של לוח-השנה, על צורותיו השונות.

שער אל ספר אימי תבנייה, ואזיון
אצטרונומיה ואסמלי איצטגנינות
(אצטרונומיה מאסליר עתין אמדידג
גיבה תלמא והכוכבים, ואנוניסיות.)

אסטרונומיה המדע העוסק בעולם הכוכבים ובחוקים השולטים בו.
בעברית מאז ימי-הביניים - ת' כ' ו' נ' ה', על פי הכתוב בישעיהו מ' 12:
"וְשָׁמַיִם בְּדָרְתָּ תִּיכֹן וְ..."
אסטרונום - ת' ו' כ' ו'.

אסטרונומיה או איצטגנינות
אסטרונומיה - מיוונית:
ASTRON = כוכב, LOGOS = לימוד.

איצטגנינות - איסטגנינות - בניין התפעל מ"סיגנון" / סיגנום, מיוונית או לאטינית - SIGNUM = אות / סימן, סמל, דגל. השווה "אותות השמיים".

תורה עתיקה, שביסודה הונחה האמונה בהשפעת שבעת כוכבי הלכת ושנים-עשר המזלות על גורלו של היחיד, הציבור, העם ואפילו על כל באי עולם. האנשים שהכריזו על עצמם שהם יודעים לנחש עתידות על פי אותות השמיים נקראו בשם אסטרונומים או

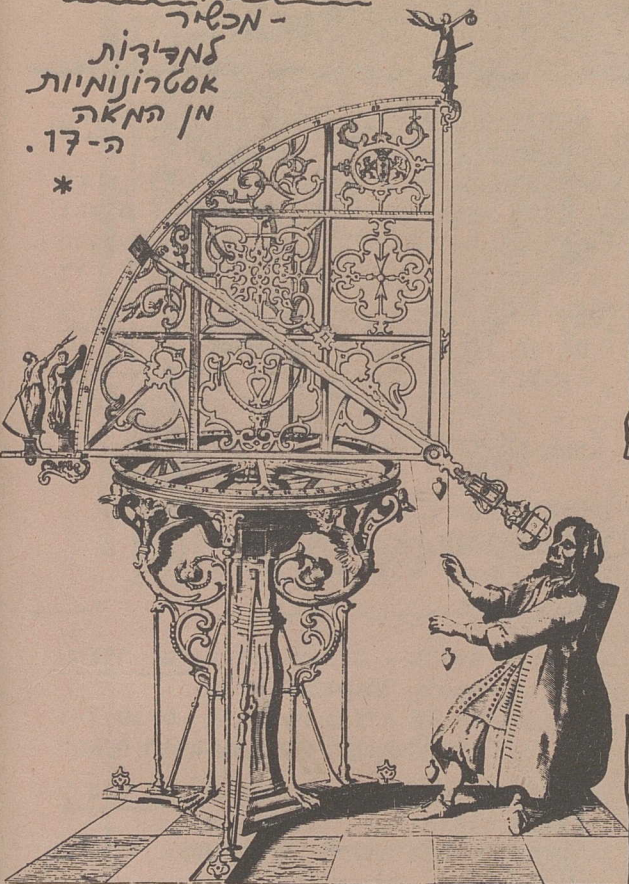

"רובע אציונותא"

מכשיר -

מדידות
אסטרונומיות
מן המאה
ה-17.

*

איצאגנינים. הנביאים קראו להם בשם "חוזים בכוכבים" או "הוברי שמים" (ישעיהו מ"ז 13), כלומר - מחלקים השמיים לאיזורי השפעה.

על יסוד האמונה שמקום כוכבי הלכת בין המזלות בשעת לידתו של אדם, קובע את גורלו בעתיד, דימו האסטרוולוגים שיש לאל ידם לעמוד בדיוק מסויים על תכונות אופיו ועתידו של הנוולד, וכן על בריאותו, אושרו ואפילו על מעשיו הטובים והרעים... פתב אסטרוולוגי כזה, המפרט את גורלו של האדם לפי זה, נקרא - HOROSCUS שפירושו ביוונית - צפיית הזמן.

*

ע כ ו ם - ראשי-תיבות של "ע'ובדי כ'וכבים ומ'זלות". ראשי-תיבות אלה נהוגים בפי חז"ל שראו את בני דורם הנוכריים כסוגדים לאלים מצבא השמיים. כך גם הבינו את חגיגתם ואת מכנה הלוח הרומי בכלל, כפי שהדבר גם עולה מן המשנה הנ"ל במסכת "עבודה זרה".

*

"מ ז ל - ט ו ב !" לפנים האמינו בני האדם בהשפעת המזלות

על גורל הברואים לטובה או לרעה, לכן נהגו לברך אחד את השני בברכת "מזל טוב". אם נולד ילד, ברכו את ההורים ואת הרך הנולד כמזל טוב; אם נכנס אדם לבית חדש או שהחל בעסק חדש וכדומה - ברכו אותו במזל טוב. ונראה כי האמונה הזאת נשתרשה גם בלב ההמון היהודי עד שלא יכלו חז"ל לשרשה, אף על פי שהיא בסתירה לדת ישראל; כי אם נאמין במזל, אין מקום להשגחת האל על ברואיו - מצד אחד, ומצד שני - אין מקום לבחירת האדם בטוב ורע. (על פי אנציקלופדיה "מאיר נתיב").

*

"ש ל י מ ז ל" - כינוי בלשון העממית לאדם לא-יוצלח, "שלומי-

אל", באשר הסיכה לכך נעוצה לפי האמונה העממית בעובדה, שבשעת לידתו היה צירוף שמימי שהשפיע לרעה על גורלו ותכונותיו. כלומר - הוא נולד בסימן של מ ז ל רע.

יש הסבורים שמקור המושג בגרמנית - UNSTERN או SCHLIMMSTERN שתרגומו - כוכב רע. הסבר אחר רואה כאן צירוף של "שלא-מזל". הביטוי שבפי יהודי יוון - "קאקו-מאזאליס", שתרגומו - כוכב רע, קרוב יותר להסבר הראשון.

ח ד ש (מן ח ד ש) ירח, החלק השנים-עשר בשנה, תקופת הזמן של הקפת הירח סביב הארץ. בחודש העברי 29 או 30 יום, בחודש הכללי 30 או 31 יום.

*

ז ר ח - לבנה, גוף שמימי המקיף את הארץ (במרחק ממוצע של 384,400 ק"מ) ומשנה את צורתו ממולד למולד במחזור של 29½ יום בקירוב.

ז ר ח - חודש, זמן המחזור של הירח מסביב לארץ ממולד למולד.

כפי שנאמר לעיל ("עכו"ם"), סגדו בדתות הקדומות לגרמי השמיים וראו בהם התגלמות של אלים. כך גם הירח נתפס כאלוהות, וזאת גם אצל עמי המרחב של הקשת הפורייה. רמ-זים לכך מצויים הן בחומש אברהם אבינו המאמין הראשון באל האחד מתואר כמורד באביו ז ר ח, שם הנגזר מלשון ירח, ועל תרח מסופר שהיה עובד פסילים.

אנא-תא-תא

בטובע

אגוים-תלרי הטאה הערת הצוות האורק:

אם בילקוטינו הקודמים הקדשנו תשומת לב מרובה לתופעות הטבע בעונת המועד המסויים, הרי הפעם יש לכך הצדקה כפולה ומכופלת: ראש-השנה - כשמו כן הוא בכל ההקשרים, הן בלוח השנה והן בטבע של ארצנו. לא מדובר כאן באחת מעונות השנה, אלא בתחושה הברורה שאכן מחזור שנתי נוטה לסופו בחקלאות, בתופעות אקלימיות מוחשיות כחי ובצומח, ומחזור חדש מתחיל לתת את אותותיו הראשונים.

גם אם פרק זה שייך למדור של הרחבת הדעת, הרי למען הדיוק שייכים הדברים לתחום המובהק של הישום בשביל הגננת: כי הטיולים סמוך לחג קשורים בחג על פי נושאי ההסתכלות המוגדרים (כפי שעוד יפורט בפרק הבא על ה"פרוזדור" לחג).

*

אנו מביאים להלן מספר מאמרים שבחלקם לקוחים מספרים שאזלו, אך טעמם עימם כאז כן עתה. זהו המעט המחזיק את המרובה, כי לאושרנו עומדים לרשות הגננת מספר ספרים טובים על טבע ארצנו, מהם היא יכולה לשאוב מידע נרחב ומהימן לצרכיה. כך, למשל, בוודאי מצוי בכל מקום הספר המיתודי ועשיר התוכן - א. שמאלי: מחזור החלי והצומח בישראל (הוצאת מסדה).

שדן בפרקיו הראשונים (אב-אלול, תשרי) בכל אותם נושאים החשובים לגננת, כמו טמפראטורה, החצב, האחי-לוף, נדידת ציפורים, בגינת הירק, זוחלים, פירות העונה וכו'.

כמו כן ראינו לנכון לכלול את מאמרו של דב הלוי, איש שער-הגולן -

טיולים בחרכובני קיץ (מתוך "הד הגן"), משום שהדברים כתובים ומכוונים ישירות לגננת בקיבוץ, ויכול לקרות ש"הד הגן" לא זכה לתשומת ליבה.

*

תקופת תשרי / עליוה אגוים

קשה להניח כי מישוהו יצליח לעקור מן הלשון את הביטוי "סתיו" כחופף לביטוי הע-תיק "תקופת תשרי". הספרות של מאות השנים האחרונות, אשר מקורה באירופה, השרישה בנו את הזיהוי הזה, ואף נטעה בנו את האסוציאציות המתאימות לכך. לפיכך, כשאנו אומרים "סתיו", מיד מצטיירים על-י-שלכת, שמים נמוכים, דלף טורד, כמישה ועצב. לכל אלה יש רק קשר מועט עם מה שמתרחש בעונה זו בארץ ישראל.

כדאי בכל זאת לדעת כי בימי-קדם לא הכירה השפה העברית "סתיו" במונח כזה. בכלל נזכר הביטוי בסך הכול פעם אחת ויחידה בתנ"ך בפסוק הידוע משיר השירים - "כי הנה הסתיו עבר, הגשם חלף הלך לו, הניצנים נראו בארץ, עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו". לא יכול להיות ספק כי "סתיו" במקרה זה איננו מסמן את ראשית החורף, אלא את סופו. לפי מבנה הפסוק, וכן לפי ההקבלה לשפה הערבית, אפשר להבין כי "סתיו" כאן פירושו - גשם או חורף.

גם בימות התלמוד לא קראו לתקופת שנה זו "סתיו" אלא "תקופת תשרי". לפי ריצפת הפסיפס של בית הכנסת העתיק בבית אלפא - חפצי בה, יש בתקופת תשרי רק שני חדשים - תשרי וחשוון. אם למרות כל זאת נמשיך לקרוא לעונה זו בשם "סתיו" - הבה נדע כי היא שונה תכלית שינוי מאחותה באירופה.

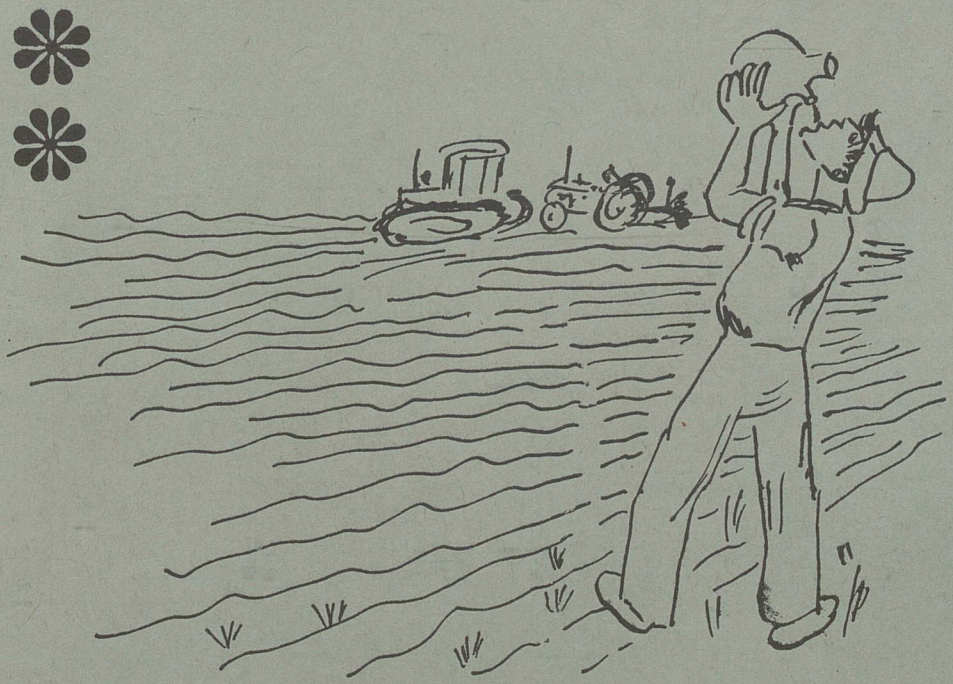
מה הם סימני העונה אצלנו?

הימים מתקצרים, כאילו בבת אחת, במידה ניכרת. מזג האוויר איננו יציב; ימים קר-רים מתחלפים לסירוגין עם ימי שרב, לעתים שרב קשה ביותר, כדברי הפסוק: "שלהי דקייטא קשים מקייטא" (סוף הקיץ קשה מן הקיץ). השמים מכוסים עננים, קלים לרוב, והשקיעות מקבלות את שלל הצבעים המגוון ביותר במשך חדשי השנה. בעונה זו יורדים גם גשמי היורה, לעתים - טפטוף קל בלבד, ולעתים גשמי זעף של עשרות מ"מ.

עליית הלחות באויר, עקב הגשמים ואף לפנייהם וירידת מידות החום נותנות מיד את אותותיהן כדמותם של עולם הצומח ועולם החי. רק עצים מעטים נכנסים לשלב השלכת, זו תבוא רק מאוחר יותר, בעצם עונת החורף. צמחים רבים מגיבים דווקא בדרך הפוכה; הם מתחילים ללבלב, מעין אביב שני. צמחי בצל ופקעת, שהיו שרויים בתרדמת קיץ, מתעוררים. אחדים מהם עושים זאת בהשפעת הלחות - די בכמה טיפות גשם שחילחלו מתחת לסלע כדי לעורר פקעת כזו ואצל אחרים די בהתקצרות היום ובירידת הטמפרטורה כדי לעוררם. רוב הצמחים מן הטיפוסים הנזכרים פותחים את העונה בפריחה, ורק לאחר מכן, בחורף, הם מוציאים את העלים. כמה מצמחי הקיץ, בעיקר צמחי מים, מגיעים עכשיו לפריחה.

התופעה הכוללת ביותר בעולם החי הינה נדידת העופות מן הצפון אל הדרום. נעלמים התורים, אשר מילאו את הארץ כל ימי הקיץ, ואיתם ציפורים אחרות כמו החמריה, הכחל, החיוואי, כל אלה נדדו לאפריקה, עד הקיץ הבא. במקומם מגיעים אלינו הנחליאלי, השלדג הגמדי, סנוניות, עורבים, זרזירים ועשרות מיני עופות אחרים אשר יבלו אצלנו את כל החורף. יחד עם החורפים הקבועים מגיעים גם אורחים ליום או לימים אחדים - ציפרים חולפות, העוברות אותנו כדרך. גם הציפרים היציבות חשות באיזו התרחשות ומגיבות לפי טבען, מתקהלות ללהקות, למרות שאין הן מתכוונות לנדוד.

גם בעלי חיים אחרים מתכווננים בצורה כלשהי, לא מודעת לעצמם, לקראת החורף המת-קרב. בסיכום - לא עונת עצב וסגריר היא תקופת תשרי, אלא עונת פעילות והתעוררות לקראת החורף.

לקראת ימות הגשמים

חזק -

בסוד אילן אפרח /
נאה הראובני • תש"ז

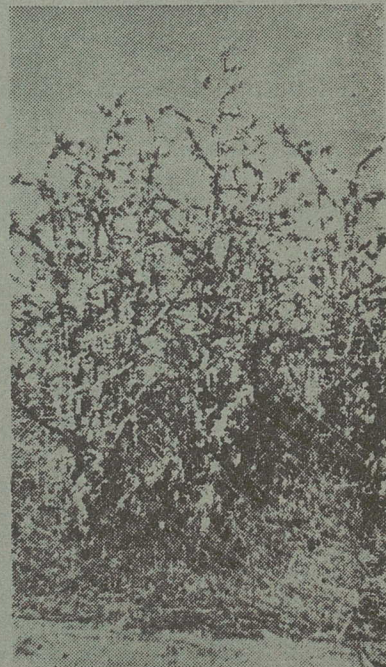
החורף הקודם

מה מקומם של מועדי ראש השנה ויום הכיפורים
בציון עונות השנה, ומה נעשה בתקופה זו בצמחי ארצנו
בבר ובתרבות?

באשר למועדי פסח, שבועות וסוכות, מבארים דברי ספר שמות (כג
14—16): „שלוש רגלים תחוג לי בשנה: את חג המצות תשמור, שבעת
ימים תאכל מצות כאשר צויתך, למועד חודש האביב, כי בו
יצאת מצרים — — — וחג הקציר ביכורי מעשיך אשר תזרע בשדה,
וחג האסיף בצאת השנה, באספך את מעשיך מן השדה“.

חג עתיק נוסף, הקשור בטבע ארצנו ויונק ממנו את מהותו, הוא „חג
ה' בשילו מימים ימימה“ (שופטים כ"א 19), אשר לפי המסורת התלמודית
(בבא בתרא קכ"א א) הוא חל ביום ט"ו באב, הוא היום שממנו
והלאה „תשש כוחה של חמה“ (תענית ל"א א). נקודת מפנה זו באה,
לרוב, לאחר שורת ימי שרב קשים, המתבטאים בעמק החוף בלחות
מעיקה, ובהרים ביובש רב ובחוס גבוה. המפנה שחל עם בוא
הסתיו מורגש, אפוא, באזורי ההרים ובגבעות השפלה בחריפות יתר מאשר
ברצועת החוף. מכאן ואילך מתרבה הרטיבות באויר, וערפילי בוקר סמיכים
גולשים בינות להרים, עוטפים את הגאיות כבצמר-גפן רך, ונמוגים כחום
השמש. זוהי תקופת הסתיו, השייכת עוד לחצי השנה של „ימות
החמה“ — אך היא הגשר לקראת „ימות הגשמים“, המתחילים לאחר חג
הסוכות. לכן ראינו (בשמות שם) ש„צאת השנה“ חל למועד חג

מבכי היות

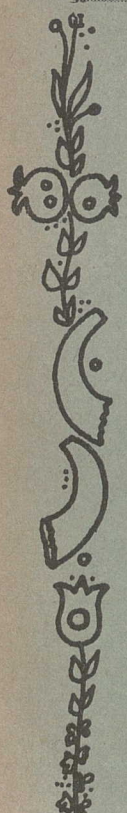

האסיף, אבל חגי ראש השנה ויום הכיפורים נקבעו דוקא לראשית תשרי,
לפני מועד צאת השנה, ימים אלה אינם, אפוא, מועדי ציון סמליים
לתקופות מפנה בטבע — כחגים שמנינו לעיל — אלא הוקדשו לחשבון
הנפש של איש ישראל ולהיטהרותו לקראת השנה
החדשה.

גם בצמחי ארצנו אין להרגיש מפנה מיוחד בעונת ראש השנה, אלא
בתכונה לקראת השנה החדשה, לקראת המפנה שיחול עם ימות
הגשמים: תכונה זו מתבטאת בצמחים רבים, העומדים לסיים את
פריחתם ולהכין זרעיהם לחורף. מבין הצמחים האפייניים
לעונה זו נבחר לנו אחדים, ונראה בהם כמה קיום בולטים:

בקוצים

הקוצים הם הבולטים ביותר בעונה זו, וה„מקובלים“ ביותר, לאמר:
מקובל בציבור שאין בעונה זו בשדות אלא „קוצים יבשים“ בלבד, ואמנם
הם נפוצים על פני שדות והרים, ודוקרים כל הלך מאז נכנס הקיץ לתקפו.
רובם כבר גמרו לפרוח ומבשילים פרי, ואחרים ימרו לעשות זאת עד
לימות הגשמים.

החוח (Scolymus maculatus L.)

זה הלבין כבר כולו, ועומד מוצק וסבוך. מוכן לקבל את ימות הגשמים ולזרוע בהם את זרעוניו. החוח הוא מן הקוצים המקדימים בפריחתם עוד במחצית הראשונה של הקיץ. בעוד כל גבעוליו המסועפים ירוקים ורעננים. אם כי דוקרניים מאד בבליטותיהם המיוחדות.

עם הבשלת פירותיו בסתיו נעלם הצבע הירוק הזה, ובמקומו מתפשט צבע לבן-מבהיק בכל גבעוליו, סעיפיו וקוציו. אותו זמן שומר הוא את משמרת זרעוניו בתוך מעטפה של עלים קוצניים, הסוגרים עליהם היטב. אלה יפתחו לרווחה וישחררו את הזרעונים רק כאשר ייספגו בהם מי הגשמים, והאדמה תהא כבר לחה דייה. אז יאפירו גבעולי החוח, הבליטות הקוצניות של גבעוליו תיעלמנה ממכות הגשם ושפשוף הרוח, וכך יעמוד בשלדו גם לקיץ הבא, ויראה מסביבו את הדור הבא של החוחים הירוקים צץ ועולה ומפתח גבעול וקוץ, פרח ופרי.

החוח הזה נמצא פעמים אחדות גם במקרא, בדרך כלל כסמל לעזובה בשדות, כאשר הוא מרבה להתפשט בשדות שלא עובדו כראוי, או שהופסק בהם העיבוד כליל.

קוץ הנקרא פשוט: "קוץ"

הסדר
למאונת

הקוץ: למעלה מימין:

הקרקפת בפריחתה

למטה: הפרחים שנבלו משחרים, בעוד

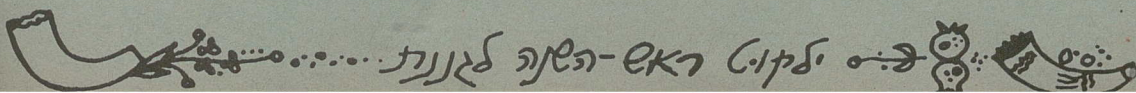
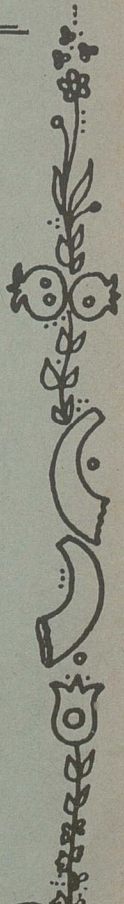
המעטפה הקוצנית סוגרת על הזרעים הצעירים

מי לא חש את דקירות קוצי הקיץ, ומי לא נשרט בהם? החיילים באימוניהם, הטיילים בטיוליהם, האיכרים בשדותיהם, אף הרועים ההולכים אחר עדריהם. — כולם נדקרו, נשרטו, כאבו — ולדרכם הלכו. אך מי התעכב לרגע להכיר את הדוקרניים הללו? — מי התעניין ללמוד את תכונותיהם, להתבונן בפריחתם? ומי ניסה לעקוב אחריהם עוד מימות הגשמים כדי לדעת מתי הם מופיעים, ומתי, מדוע וכיצד הם נעשים דוקרניים כל כך?

קוצים וקוץ

לא במקרה נקhalו בשדה כל מחודדי העלים דוקא בימות החמה: האדמה יבשה והשמש קופחת, ומה יעשו כל עשבי השדה רכי העלים, אשר גדלו בחורף, ושרשים עמוקים אין להם כשרשי אותם עצים או שיחים היונקים את מי התהום? — רבים מהם ממהרים לפרוח בסוף ימות הגשמים ובאביב, עליהם נובלים, והם מסיימים את מעגל חייהם ביצירת זרעים אשר יעמדו עד לרדת הגשמים בעונה הבאה. — אולם רבים אחרים ממאנים לרדת כל כך מהר מעל השדמות מוצפות השמש: הללו מגדלים לקיץ ענפים חדשים, שכל עליהם, או רובם הגדול, צרים מאד, קשים וקוצניים. תכונה זו מאפשרת להם לעמוד בלהטה של החמה בלי לאבד מים רבים, להמשיך ולשגשג, ולהפריח פריהם.

לבד מן הקשר הזה שבין הקוצים לקיץ, כדאי לשית את לבנו גם לקשר הלשוני ביניהם, או בדיוק יתר: למקור הלשוני, אשר, כפי הנראה, משותף להם: תקופת הקיץ היא תקופת קץ השנה החולפת, והקוץ הריהו עלה (או, לפעמים, ענף או חלק אחר של הצמח) בעל קצה קשה ומחודד: שהרי הקצה הדוקרני הזה הוא המציין אותו, מתקבל, אפוא, על הדעת, שקיץ וקוץ — מקור לשוני אחד להם, הוא הקץ, הקצה.

קוץ ודרדר

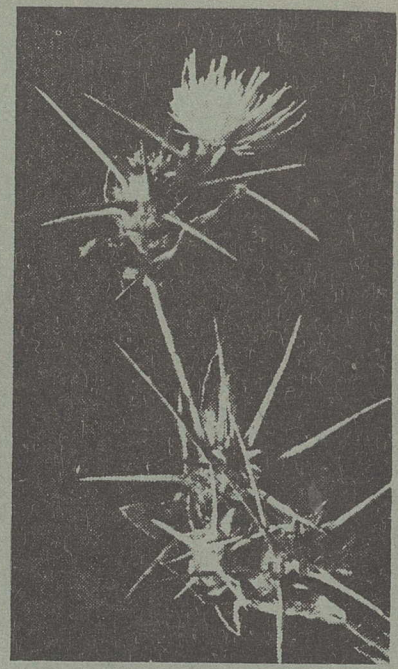
את שני אלה הכיר כבר האדם הראשון, למרבית צערו, מיד לאחר שאכל מעץ הדעת: «ארוהה האדמה בעבורך, בעצבון תאכלנה כל ימי חייך. וקוץ ודרדר תצמיח לך, ואכלת את עשב השדה; — בזעת אפיך תאכל לחם!» (בראשית ג 17-19). מאז ועד היום התפשטו הקוץ (Carthamus tenuis [Boiss]) פני השדות בכמויות עצומות, וזיעה רבה-רבה נולה מאפיהם של האיכרים הנלחמים בהם כדי לתת מקום לגידולי הלחם.

השמות «קוץ» ו«דרדר» נשארו עד היום (ממש בצורתם זו) בפי הערבים עובדי האדמה בארצנו, ולכל אחד מהם טעם וענין בלשונונו.

קוץ על שום מה?

— על שום שריטות קוציו, המכאיבות מכל דקירה של קוצים אחרים. צמח זה — קוצניותו מורגשת יותר מכל קוץ אחר, ולפיכך ייחד לו העברי את השם «קוץ». הוא גם הצמח הקוצני הנפוץ ביותר בהמוני המונים בשטחים רבים בארץ: בהרים, בגאיות, בשפלה, ובעמקים — בקרקעות שונות זו מזו ובתנאי אקלים נוגדים. גם עובדה זו תרמה, כנראה, לייחודו של השם «קוץ» לצמח זה.

*משם לטיני זה גזרו «מביני טעם» שם עברי, כביכול, «קורטס»... ובו הם רוצים לכנות את הקוץ שלנו.

כאשר הבסיס רעוע...

בשדות עמק יזרעאל ובשפלת יהודה, בהרי הארץ ובעמקיה, נראים בקיץ קוצים גבהי קומה, רחבי עלים, ומסועפים לנוף צפוף בעל מדות. בשלהי הקיץ ובסתיו הם ניתקים מעיקרם, נדחפים ברוח ומתגלגלים במהירות בשדות על פני מרחקים גדולים, ומושכים מאד את העין. מי הם אלה הקוצים הענקיים? לאן הם נחפזים על פני השדה, ומה גנוז למעננו בסוד עליהם הרחבים-יבשים?

הגלגול החרפי

בימות ראשית החורף יחלו להיראות על פני האדמה עלים צרים כאצבע וארכם כאורך שתי אצבעות, מבהיקים בירקות כהה, ועורק רחב סלוק (כצבע הסלק) עובר בהם בתוך לנוי. כמשך החורף בוקעים עלים נוספים, גדולים ורחבים מן הראשונים, אשר פיהם מתפתל ונפרץ ומבליט כלפי חוץ חידודים חידודים. כך נוצרים אט אט עלים גדולים ירוקים-בוהקים, הערוכים בסלילים. צורת העלים הללו אליפטית רחבה.

בתקופה זו, כשהעלים ברובם עדיין קרובים לפני האדמה וצורתם מוארכת, אפשר לאכול את חלק הגבעול הנמצא בפנים האדמה מעל לשורש, לאחר הסרת «חיתוליו» השחורים-חומים («חיתולים» אלה הם שרידי עיקרי העלים הראשונים של השנה שעברה). גבעול זה מלא מיץ טעים ומרווה. כאשר מצויה ביצה ומעט שמן, כדאי לטרוח ולאסוף ממנו, לטגנו בהם וליהנות מארוחה טעימה של ממש.

הצמח ממשיך להוציא עלים חדשים, גדולים יותר בארכם וברחבם, וצורתם אליפטית יותר מן הקודמים. פיהם מפורץ יותר וקוצני, וכוון גידולם אלכסוני כלפי מעלה. בעודם מאבדים את הצבע הסלוק שבעורקיהם הראשיים, הולך צבעם הירוק ונעשה בהיר-צהבהב.

הצמח הקריחתו

אותם ימים, כאשר יופיעו הנצנים הרבים בארץ בכל שפעת אדמומיתם הלוהטת, והשמש תבשר את בשורת האביב החם — אז תיראינה במרכז הצמח קרקפות פקעים ירוקות, כשהן מציצות מבין העלים הצעירים שבקרבתן. איש השדה, היודע את צמחי הבר ואת שימושיהם, ידע לאסוף מקרקפות הפקעים הללו, והיו לו לאכלה. וכך יעשה: את הקוצים הצעירים-בהירים והכהים-מבוגרים, הבולטים מתוכן, יתלוש ביד, ואת שער המשי העוטה אותן יסיר בסכיניו החדה. את התוכן הנשאר, המלא מזון ועסיס טעים, ילעס להנאתו לאחר בישול במי מלח, או יטגן בשמן ובביצה ויתבל בתבלין, וערב לחיכו מאד.

הצמחים, אשר ניצלו שנית מיד האדם, ימשיכו בהתפתחותם ויגדלו אט אט גבעול וענפים רבים, בעלי עלים אליפטיים-מארכים, הקטנים במקצת מקודמיהם, ומפיהם מזדקרות בליטות קוצניות רבות וחדות. הקרקפות תגדלנה ותתפתחנה, ולתקופת הפסח (בהרים — מאוחר יותר) תוצאנה פרחים צהובים, היושבים בחיקי קוצים בהירים, גדולים ודוקרניים מאד. פרחים אלה מצטיינים בגדלם לעומת פרחים אחרים מבני משפחתם — היא משפחת המורכבים. השרב ילהט את האדמה ואת השמים העכורים, והפרחים הללו יפרחו בכל עיוזם, אף יעשו פרי לימי הקיץ: פירות קוצניים קטנים, הנחבאים בין קוצי הקרקפת הגדולים. צורתם — על זיזיהם וגומותיהם — דומה לשן טוחנת שחוקה. על כן יש יקראום הערבים, וגם היהודים מכור-דיסטאן בשפת ה"תרגומי" שלהם, בשם "טוחנת הזקנה".

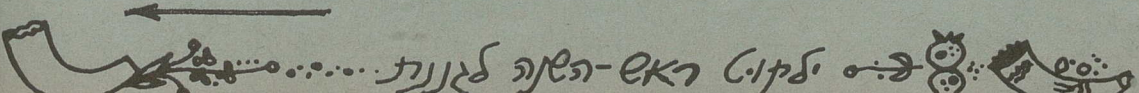
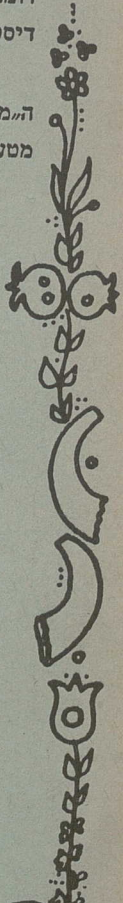
פירות אלה ניתנים לאכלה כ"גרעינים לפיצוח". לאחר שפשוף קוציהם. ה"מומחים" יצליחו להוציא את כל הגרעין בלחיצה אחת בין השיניים, וליהנות מטעמו הדשן-שמנוני.

„משהו“ מתיבש ומתערער למטה...

במשך התקופות שתוארו לעיל גדל השיח כולו עד לגובה של כששים סנטימטרים ולקוטר של שלשים עד ארבעים. — כך בהרים ובשפלת יהודה. אך יש מקומות, כגון בסביבות עמק יזרעאל, בהם יגיע עד למתני אדם ומעלה. לתקופת הקיץ הוא מאבד את ירוקותו, ועליו מתיבשים והולכים. אך ראה: אין הם נובלים ומצטמקים וכלים, אלא נשארים ביבשותם זקופים וחזקים, על קוציהם הדוקרים ועורקיהם המתקשים. כך נשאר הצמח בקיץ זקוף ויבש, גדול וחד ואכזר — שומר משמרת פירותיו החבויים בין קוצי הקרקפות.

עין בוחנת תכיר את הסידור המיוחד של עליו, החופפים קצת זה על זה, ומסודרים בסליל בזווית מסוימות עלה כלפי רעהו — ככנפי טחנת הרוח. בתקופה זו — תקופת התיבשותו — נעשית בין הגבעול ובין העיקר הטמון באדמה פעולה מכריעה בחיי הצמח הקשה הזה. מעט מעט מתהווה כאן כעין פקק, המפריד בין הגבעול והשורש, ומערער על ידי כך את כל עמדתו התקיפה של הצמח רב-הרושם הזה: בעוד הוא נראה כה חזק ומאיים, הולך בסיסו מלמטה הלוך והחלש, הלוך ורעוע, באין רואה ובאין יודע.

אך הנה באות רוחות שלהי הקיץ — ורפיון בסיסו מתגלה לעין כל: הוא ניתק ממקומו קל מהרה, והרוח דוחפת את עליו, המסודרים ככנפי טחנת רוח, דחוף וגלגל, לגלגל ודחוף הלאה על פני השדות, או משתחקים קוציו

ומתפורים פירותיו, והרוח מגלגלו הלאה והלאה. בשיטה זו הוא מפיץ את זרעונו על פני המרחב. — על שום הצורה הכללית הזאת של גופו — הקו העגול המקיף אותו — ועל שום גלגוליו אלה ברוחות שלהי הקיץ, קרא לו העברי בשם גלגל (Gundelia Tournefortii L.) במשנה הוא נקרא גם בשם עכובית).

סמל למפלת האויב

תופעה זו, המיוחדת במינה, חורתת רושם רב בלבו של איש השדה: הנה שיה חזק וגדול, קוצני ומסועף, אשר דומה שאין לעקרו ממקומו — ולפתע ניתק מבסיסו ומתגלגל למרחקים, משום שעיקרו היה רעוע שם מתחת לפני האדמה במקום סתר. תכונה זו עוררה אצל עמים שונים יצירת אגדות מעניינות. אך אצל בני ישראל הועלה לדרגת סמל חשוב לדורות, בחזון ישעיהו הנביא בן אמוץ (י"ז 14-12):

הוֹי הַמּוֹן עַמִּים רַבִּים בְּהַמּוֹת יָמִים יְהִימוּן
וּשְׂאוֹן לְאֲמִים בְּשְׂאוֹן מַיִם בְּבִירִים יִשְׂאוּן:
לְאֲמִים בְּשְׂאוֹן מַיִם רַבִּים יִשְׂאוּן. וְגַם בּוֹ וְנִסְּ מִמָּרְתָּךְ
וְרִדְתָּ בְּמַץ הַרִים לְפִנֵּי רִיחַ וּכְגִלְגַל לְפָנֶי סוּפָה:
לְעַת עָרֶב וְהֵנָּה בַלְהָהּ בְּטָרִם בְּקָר אֵינָנוּ
זֶה חֲלָק שׁוֹסֵינוּ וְגוֹרֵל לְכַוְוֵינוּ:

בימי המלך חזקיהו גברה ממלכת אשור, כבשה ארצות ועמים רבים, וצרפה את המוניהם לצבאותיה. גם לארץ יהודה הגיעה ותפשה את ערי יהודה הבצורות (ישעיהו לו 1). שליחי מלך אשור הגיעו או לירושלים להשפיע על ההמונים להיכנע ללא מצור וקרבות (ישעיהו שם). אבל ישעיהו, הנביא המדינאי, עודד את העם ואת המלך והבטיחם כי „מלך אשור לא יבוא אל העיר ולא יורה שם חץ ולא ישפך עליה טוללה — בדרך אשר בא בה ישוב“ (לו 33-34).

גם בדברים שהבאנו לעיל מכוון הנביא לאויב האשורי, כאשר נראה היה כאילו אפסה כל תקווה, אולם ישעיהו, אשר ראה את המצב בעין פקוחה, ידע שאויב זה לא יחזיק מעמד זמן רב — מפאת המצב הפנימי במולדתו, שהיה רעוע מאד, וכדי להוכיח זאת לעם בחר בסמל הגלגל הלזה, שבגלל בסיסו הרעוע ניתק פתאום ומתגלגל למרחקים, על אף היותו קוצני, חזק וגדול, ואמנם התקיימה נבואתו: „ויסע וילך וישב סנחריב בנינוה, ויהי הוא משתחוה בית נטרך אלהיו, ואדרמלך ושראצר בניו יקָהוּ. בחרב“ (ישעיהו לו 37-38).

הגלגל יוליך את הסוד

יצא יצא אחד הבדוים עם רעהו הרחק הרחק בשדה — כך יספרו בין שבטי הנוודים — ותפרוץ ביניהם המריבה, ויקם החזק על חברו להרגו, ויאמר לו הנתקף: „התאמר בלבבך להרגני, ואיש לא ידע? אכן יודע הדבר!“ וילעג הרוצח ויאמר: „ומי יוליך את הקול מתוך המדבר הזה?“ — ויען הלו ויאמר: „הגלגל הזה, הוא אשר יוליך את הקול!“ אך הרוצח מאן לשמוע, ויהרוג את רעהו ויטמנהו בחול, ואיש ממחנה הבדוים לא ידע מה עלה לו לאותו עלוב, אשר לפתע נעלם מן המחנה ואיננו עוד.

לימים הלך הרוצח ואשתו העירה, בדרך נתקלו בגלגל מתגלגל ברוח. מראה זה עורר את חיובו של הבעל, ותשאלנו אותו: „מה פשר החיך אשר עלה על שפתיך עתה-זה?“ — וישתוק האיש ולא ענה לה, ותפצר בו האשה ותצק לו מאד, עדי גילה לה את סודו...

ירחים חלפו, והבעל רב עם אשתו זו, ובקצפו הכה אותה מכות נמרצות. לקול צווחתה התאסף המון רב מסביב לאהלם, וישמעו האנשים את האשה צועקת ברוב מכאוביה: "הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את חברך ואיש לא ידע?" - ויתפשוהו, ויתן תודה על פשעו. - על כן ימשלו: "הגלגל יוליך את הסוד".

עין הסתיו

כל ימות הקיץ החמים-היבשים היו בצלי החצב (*Urginea maritima*) הגדולים שבאדמה מצפים בסמוך לפניה, או גם קצת בולטים מתוכה, ומציצים לראות ולחוש בהגיע היום בו "יתוש כוחה של חמה", והרטיבות תרבה באויר - בו יפרוש הסתיו ממשלתו על פני הארץ. משהגיע יום זה, מיד זקפו מתוכם בצלי הענק את עוברי תפרחותיהם, (בתמונה נראים עוברי התפרחות הבוקעים מן הבצלים בדרגות התפתחות שונות), והחלו להעלות עמודים גבוהים, ב"מהירות מופרזת" ממש: קרוב לחצי סנטימטר בשעה! - במשך כעשרה ימים עד שבועיים עליהם לגדל עמודים עד לגובה של מטר - מטר וחצי - ואף עד לקומת אדם ולמעלה ממנו. אדם ובהמה החלו לנשום לרווחה, ועץ וירק חשו בהישבר השרב הממושך, הלוהט בהרים ומעיק כל כך באוור החוף. ואבובי החצב בתפרחותיהם הלבנות הם המסמנים תקופה חדשה זו בכל אזורי הארץ, - ויהיו לדגלה הלבן. חוקריו של החצב ואוהביו, ד"ר אפרים וחנה הראובנים זכרונם לברכה, כינוהו בשם "עין הסתיו" - בדומה לכינוי המצרי העתיק "עין סית".

סית והורוס

סית, לפי האמונה המצרית העתיקה, היה האליל המתנגד להורוס, אליל השמש, ושונאו בנפש. - והחצב, הלא הוא מתקיים מעל לפני האדמה במשך כל עונות השנה בהן אין השמש שלטת בכל אוגה, ובחדשי החמה נשאר בצלו החשוף מציץ ומצפה ליום התשת כוחה. לכן כינוהו המצרים הקדמונים בשם "עין סית".

מסופר באגדה המצרית, כי פעם השלימו ביניהם סית והורוס ויחלקו ביניהם את ארץ מצרים: סית קיבל את מצרים התחתונה, והורוס את מצרים העליונה. גם מקור האגדה הזאת נראה בחצב: במצרים התחתונה הוא מצוי, מה שאין כך בעליונה. ברור, אפוא, שממשלת סית היא במצרים התחתונה, וממשלת הורוס בעליונה....

ימים טובים לישראל

הפרחת החצב, המסמנת את ראשית הסתיו, - עונת התרבות הרטיבות באויר וערפילי הבוקר - חלה (בממוצע משנים רבות) בימות אמצע אב - הם ימות אמצע אוגוסט.

קדמונינו הכירו היטב שינויים אלה החלים במזג האויר, אף קבעו את מועדם הממוצע, לאחר תצפיות של שנים רבות-רבות: "רבי אליעזר הגדול אומר: מחמשה עשר באב ואילך תשש כוחה של חמה" (תענית ל"א א). - ומחמשה עשר באב ואילך, במרבית השנים, שולפים בצלי החצב את אבוביהם, ומתחילים לקשט בשפע לובן את שדות הארץ,

את הריה, את עמקיה, ומקומות רבים במדבריותיה. — ולא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן (— כגדים לבנים) — וחולות (מחוללות, רוקדות) בכרמים. ומה היו אומרות? שא בחור עיניך וראה מה אתה בורר לך! — (תענית פרק ד משנה ח). «כלי הלבן» שלבשה הארץ בסתיו בתפרחות החצב (ולאורך החוף גם כפרחי חבצלת החוף הצחורה העולה בחולות בעונה זו). ו«כלי הלבן» בהם התקשטו, בהשפעת לובן הפרחים, בנות ישראל היוצאות לחול בכרמים — התמזגו אלה בעלו ברוח החגיגית-הטהורה שלבשה את הארץ ואת העם במשך כל עונת הסתיו מט"ו באב ועד ליום הכיפורים, אף עד ליום «שמחת תורה» המסמן את ראשית עונת הגשמים.

נצא לראות בחצי הלילה

המתבונן בתפרכת החצב בשים לב יבחין בה קבוצות-קבוצות נפרדות של פירות צעירים, פרחים סגורים, פרחים פתוחים, פקעים מבוגרים, ופקעים צעירים. קבוצות אלו נמצאות תמיד בסדר מסוים לאורך אבובו של החצב — מלמטה למעלה. בתמונה סומנו הקבוצות הללו במספרים (1) עד (5). מה פשר חלוקת האורך הזאת של התפרכת? — והאם ההבדל בגיל בין הקבוצות השונות הוא קבוע או לאו? ואם כן, מה אורך חייהם של הפרחים הפתוחים, וכמה זמן יעבור עד לגמר התפרכת הכולה — לכל ארכה?

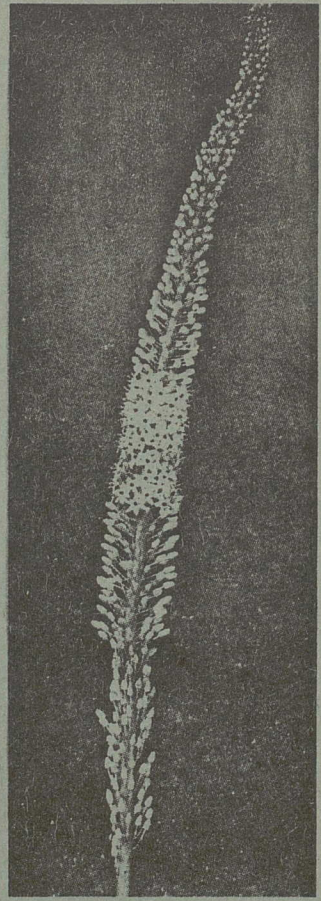

עלי החצב הרעננים בשפת «המכתש הקטן» בנגב

מה נרבה לשאול? — נצא לראות! נסמן לנו יום אחד בשדה (נאמר: בקשירת חוט אדום) את קבוצת הפרחים הפתוחים, ונעזבנה לנפשה. למחרת נגש לראות בהתפתחות קבוצה זו — והנה זה פלא: אין בה פרחים פתוחים עוד! כל פרחיה נסגרו, ונטיית עקציהם הארוכים כלפי הגבעול היא כ-45 מעלות. לעומת 90 המעלות שהיו אתמול (ראה קבוצה מס. 2), אך מעל לקבוצה זו נפתחו פרחים בקבוצה חדשה (ראה קבוצה מס. 3). כאשר ניגש אל חצבנו זה למחרת — והנה נסגרו כבר פרחי הקבוצה החדשה אף הם, ובקבוצה הישנה הודקפו עוד יותר עוקצי הפרחים הסגורים, ועלי הניצה שלהם החלו להתיבש ולגלות מתחתיהם את הפירות הצעירים (בתמונה קבוצה מס. 1).

כל פרח מפרחי החצב אינו מתקיים, אפוא יותר מעשרים וארבע שעות משעת פתיחתו ועד להיסגרו על פני הפרי הצעיר. אולם מתי נעשים חילופי המשמרות? מתי נסגרים פרחי האתמול ונפתחים פרחי המחר? זאת יוכלו לגלות רק אלה שיהיו מוכנים לחסוך שינה מעיניהם: יצאו אל החצב כשעה-שעתיים לפני חצי הלילה, ויתבוננו בו עד כשעתיים לאחריו. — אלה לעולם לא ישכחו את יפעת המחזות אשר יתגלו לעיניהם, ומה גם אם ישכילו לצאת בליל ירח-מלא, ולא להיוקק לאורות פנסים.

אז ייראו עלי הניצה של פרחי-החצב כשהם מתחילים להתקרב לאיטם זה לזה תוך כדי התכוננם להיסגר. באותו זמן מתחילים העוקצים להטות את אט אט את כיוונם באלכסון כלפי מעלה, ולעומתם מתחילים הפקעים שממעל להם לפשק את עליהם בהתכוננם להיבקע ולהיפתח, להיות לפרחי המחר. — ועוקציהם הולכים ומטים אותם כלפי מטה, להעמידם מאונכים לאבוב התפרכת. התנועות והתמורות האלה, המקבילות וההפוכות,

- 5 →
- 4 →
- 3 →
- 2 →
- 1 →

מתמידות והולכות אלו לעומת אלו בקבוצת הפרחים מלמטה ובקבוצת הפקעים מלמעלה. — עד שיגיע הרגע בו סגורים למחצה פרחי האתמול, ולעומתם כבר פתוחים למחצה פרחי המחר. הם נראים או דומים אלה לאלה, וניתן להבחין ביניהם רק לפי מעמד האבקנים. מכאן ואילך ממשיכים הפרחים הנסגרים ללכת הלוך והיסגר, הלוך ועלה כלפי מעלה, והנפתחים נפרשים והולכים, ובתי האבקית הירוקים שלהם יתחילו להיפתח אף הם.

אותן שעות יבקרו את פרחי החצב אורחים חדשים, שלא ידעו בשעות היום — כאשר באו המוני הדבורים והזבובים והגמלים המכונפות ליהנות מאבקית הפרחים הירוקה ומן הנופת המתוקה שלהם. עכשו יופיעו פרפרי ליל למיניהם, אשר יזכו בראשית אונם של הפרחים, שעתה-זה נפתחו.

אשר אין תוכו כברו — פרי לא יעשה!

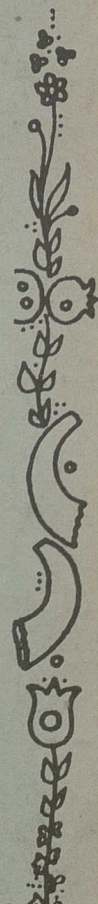
בניגוד לפרחי צמחים רבים, שלא כולם עושים פירות, מצטיינים פרחי החצב בפוריות רבה מאד: כמעט כל פרח ופרח על אבוב החצב עושה פרי! ובכל פרי שלשה חדריר-זרע, ובכל חדר-זרע זרעים שחורים רבים, שרוב שטחם אינו אלא "כנפים" להינשא ברוח. החצב שוקד לפזר את זרעוניו ברובם עוד לפני הגשמים, ואת שאריתם לאחר הגשמים הראשונים. ומסייע בכך אבובו הגבוה והגמיש: כאשר תכפוף אותו הרוח החזקה, יודקף מיד, אף יעבור בגמישותו לצד הנגדי — ובכך יזרקו הזרעונים לידי הרוח כמתוך כף-הקלע.

ברכות פרחי חצב אנוי וקיסאי

אולם יש גם חצבים ידועי חולי, אשר לא שפר עליהם חלקם. אחת ממחלות החצב היא מחלת הקיטמית, אשר היתה ידועה עוד לאבותינו בימי קדם: פטריות זעירות שחורות מתפתחות כאבקת-פיח בתוך פקעי החצב ואוכלות אותם מבפנים, שעה שמבחוץ הם נראים לבנים ובריאים. רק עין-יודעת תבחין בהם, בהיותם נפוחים במקצת מן הפקעים הבריאים. לעתים גורמת מחלה זו גם לאיחור רב בעליית אבוב התפרחת — עד לאחר התפתחות העלים. תוצאותיה של מחלה זו קשות מאז: הפקעים המלאים "פיח שחור" — הוא ה"קיטמא" שנתן למחלה את שמה "קיטמית" לא יפתחו לפרחים, ולא יעשו פירות. מסופר בתלמוד (במסכת ברכות, דפים כ"ז וכ"ח) על רבן גמליאל הנשיא, שהיה קשה לתלמידיו בדרכיו החמורות, אף היה מכריז ואומר: "כל תלמיד שאין תוכו כברו (כחיצוניותו, מן המושג "בר" — חוץ) אל ייכנס לבית-המדרש!" גם העמיד שומר-משגיח לבדוק בנכנסים ולקיים תביעה זו. — עד שריננו כל העם והעבירוהו מנשיאותו, ומינו במקומו את ר' אלעזר בן עזריה, בעל דעה נוחה לבריות, ולפי המסורות שם נוספו באותו יום בבית המדרש מאות ספסלי תלמידים! — אז נצטער רבן גמליאל, בחשבו: שמה מנעתי, חלילה, תורה מישראל? ותוך כדי מחשבות חרטה אלו ראה בחלומו "חצבים לבנים מלאי פיח", וחרטתו שככה.

לאחר שהכרנו את החצב ואת מחלת ה"פיח" שלו נוכל להבין במה שיכך מראה זה את הרהורי החרטה של רבן גמליאל: הנה פקעי החצב כולם נפתחים לפרחים ועושים פירות מלאי זרע, ורק אותם חצבים שפקעיהם לבנים מבחוץ ושחורים מבפנים — שאין תוכם כברים — רק אלה לא יעשו פירות לעולם! האם אין בכך סמל ואות גם לבני אדם, ועל אחת כמה וכמה גם לתלמידים, הבאים לעסוק בתורה?

שומר גבולות וקוטע רגליהם של רשעים

יש אשר יראה החצב גדל לא בפיוור על פני השטח, כי אם בשורות-שורות, ישרות וארוכות, המתמשכות עד לאופק. צורת גידול זו מוזרה ומתבלטת במיוחד. בעיקר ניכרת היא במרחבי הדרום, אך תראה אותה גם בסביבות אחרות: פה ושם בעמק החוף, או בקרבת קלקליה וטול-כרם, ואף בהרים — בין בית לחם לחברון. האומנם כך גדל החצב באופן טבעי? — האם ראינו עוד צמח אחד מכל הצמחים אשר יגדל לו כך בשורות שורות ישרות? שורות אלו מעשה ידי אדם הן: הוא אשר שתלו כאן ככה, לסמן את גבולות השדות בין בעליהם השונים. מנהג זה, לתחם (מלשון תחום — גבול) את הגבולות בחצב, נפוץ בארץ ישראל, בערב, ובאפריקה הצפונית, וכבר בתלמוד (בבא בתרא נ"ו א) מספרים לנו רבותינו: „מהו החצב? — שבו תיחם יהושע לישראל את הארץ“ — מסורת עתיקת-יומין, המראה כי מנהג התיחום בחצב היה ידוע כבר בתקופת התלמוד בתור „מעשה אבות“ מימי דורות רבים.

טעמו של השימוש הזה בחצב ונימוקו עמו: שרשיו חוצבים הצוב וירוד ישר כנגדם למטה, ואינם מתפשטים לצדדים, ובצורתם הם נבדלים וניכרים מכל שאר מיני שרשים שבאדמה. ואם יבוא שכן רע ומסיג גבול רעהו לעקור את צמחי הגבול על בצליהם ולהעבירם לתוך שדה חברו — הרי לא יספיק בהיחפזו להעמיק חפור ולעקרם על כל שרשיהם. הללו ישארו, אפוא, עדים נאמנים להורות כי כאן היה הגבול המקורי — הואיל ויכירום בבירור מביין כל שאר שרשי הצמחים אשר בקרקע: בקליפתם הבהירה ובעביים (כעבי אצבע התינוק) שהוא שווה כמעט לכל ארכם. זהו טעמו המעשי של החצב בתיחום הגבולות.

אך בני ישראל, כדרכם מאז — יצרו מאותה תכונה שימושית-מעשית גם סמל ודבר מוסר לעם לדורותיו, לאי הסגת גבול. וכך אמרו רבותינו: „החצב קוטע רגליהם של רשעים“ ואינו נותן להסיג את הגבול — בגופו, אך גם בכוח מוסרו, בדברו ללב הרשע: פנה וראה, שרשי יורדים ישר כנגדי, ואינם מתפשטים לינוק מימין ומשמאל מחלקות אחרים, ואתה הרשע — התאמר להסיג גבול רעך? סמל זה של החצב הנמסר מאם לבן בהיותו נער רך, יש בכחו להשפיע ולחדור עמוק ללב איש השדה. לא כדברי מוסר סתם ידברו אל לבו, כי אם יחדוהו הדברים אשר הוא שומע אותם ממש מפי החצבים שעמד עתה-זה לעקרם ולהעבירם, והוא יירתע לגמרי כשיפעפעו בו דברים אלה, כפי ששמע אותם בילדותו הרכה.

שרשי החצב חוצבים ישר כנגדם, לעומק האדמה. חציבה זו, בצירוף לצורה המיוחדת של עלי הצמח הצעירים, הנראים יחדו כעין יתד החוצבים, בבקעם להם דרך מתוך הבצל, הם אשר נתנו כפי העברי את השם „חצב“

עֵבֶר וְכֹכַב עֵבֶר-הַיְיָ

ג) "תגין" — ביטול הקרקפות במי מלח. אחר כך מצרפים למגש עם בשר, אופים ב" תנור ולקראת ההגשה שופכים על הכל טחינה ואופים גם אותה עד להשחמה. יש המוסיפים אף עונת איסוף שלישית, כאשר הצמח מגיע להבשלה מלאה (דולב עכוב = גלגל העכובית). כאן אוספים את הזרעים ומשתמשים בהם, לאחר קליה וכת"י שה לאבקה, לריפוי מחלת עור גרויית (עקר לה). בספרות מצוין, כי זרעי העכובית ראוים לאכילה, אלא שבגללעו אין הדבר מוכר.

מתברר, איפוא, כי הסכנה לצמח נעוצה בטעמו, אך מה ראו לאחר אלפיים שנות לאסור דווקא עתה? מסתבר, כי עניין אי סוף העכובית היה לעסק מסחרי בעקבות הביקוש הרב בשווקים הקרובים ובשווקים בארצות השכנות. אחד המשקים אף קיבל תמורת הזכות לאסוף את העכובית משטחי סך 5,000 ל"י. הביקוש הרב הביא לחיסול המלאי בגללעו וננות הכפרים מוסעות אל אזורים רחוקים יותר, כגון נחל תבור ורמות יששכר. המחיר המשולם בכפר בעד קילוגרם אחד, הוא בסביבות — 8 ל"י ובממוצע אוסף מלקט אחד ביום 30-40 ק"ג. שמה כדאי לחזור לימיו של אהרון אהרונוסון? הלה קיבל תקציב מחקר מן הממשלה האמריקאית כדי למצוא מיני צמחים הגדלים בר בארץ על-ימנת שיאוקלמו בארצות-הברית כ" גדולי תרבות. בין הצמחים הראשונים ש" עליהם המליץ היתה עכובית הגלגל. אולי בעטח זה מה שטוב לאמריקאים ולערבים טוב גם לנו...

בי"ם שרה גלבע

השימוש בהם למרות היותם צמחי שדה הגדלים בר. על אופן הכנתם למאכל אנו למ" דים מן התוספתא (ביצה פ"ג, י"ט): "אין מספרים את הירק במספרת אבל מספרין את הקנרס ואת העכוביות" וכן בגמרא (ביצה ל"ד) "אין גומזים את הירק בתספרת שלו אבל מתקנים את הקנרס ואת העכ" בוביות". מתוך ההיתר במשנה להכין את ה" עכובית ביום טוב נראה, כי המלאכה מועטה. לא כך משתמע מפתגם הרווח בכפרי הגל" בוע "אינתה מטל אל עכוב קשרך קטיר ואינתה זע"יר" (= אתה כעכובית — קליפתך רבה ותוכך מועט...). אלא שפתגמים לחוד ומצי" אות לחוד. בעונה המתאימה פושטות כל בנות הכפר, נערות כזקנות, אל מדרונות הגל" בוע ורמות יששכר לאיסוף העכוב.

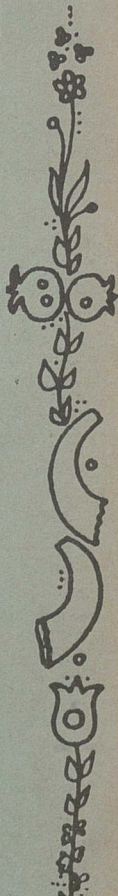
מהי העונה המתאימה? בעצם יש שתיים. האחת לאיסוף העכוב (עלים) והשניה ל" איסוף בידת עכוב (= ביצת העכובית — ה" תפוחת). הראשונה לאחר ירידת הגשמים הראשונים. אוספים את שושנת העלים הצעירים, כשרובם עדיין רכים. חופרים מעט באדמה סביב השרש ב"חוסה" (= סכין גדולה) וקוצצים את השורש. לאחר הפכו חותכים את העלים הראשונים שכבר הפכו לקוצניים. בשלב הזה יש להבחין היטב בין עלי העכובית לבין עלי הקוצץ שהדמיון ביניהם רב עד כי בפי אנשי הגלבעו קרוי הקוצץ הסורי "דורת אל עכוב" (= צרתו, אשתו השניה של העכוב) או "עכוב דוואב" (= עכובית הבהמות). לאחר ההכנה הרא" שונית בשטח — הורדת העלים הקוצניים, ש" מסרתה להקטין את הנפח, מביאים את "השלל" הביתה. כאן רוחצים ומפרקים את העלים אל תוך כלי עם מים (לניקוי מבעלי חיים זעירים), קוצצים בצל דק ומטגנים במעט חמאה או שמן, עד להשחמתו ואז מוסיפים את עלי העכובית. לאחר שהועברו בעצריה (= מסננת — עצירת הנוזל) תוך הטיגון, מוסיפים מעט מים חמים שהוכנו במקביל, כדי ליצור מעין רוטב. לבסוף מר" סיפים מלח ופלפל לפי הטעם. מאכל זה קרוי בגלבעו "חוס".

בעונה השניה, לקראת סוף החורף, עם צמיחת הקרקפות הרכות, אוספים את הקר" קפות ואת גבעוליהן (צורת ארטישוק). ב" עונה זו הגיוון במאכלים רב יותר:

- א) "קלי" — הכנה הדומה להכנת כור" בית מטוננת, דהיינו: ביטול במים לריכוך הצמח ולהפחת המרירות ואחר כך טיגון בציפוי קמח וביצה.
- ב) "סואני" — אופים את העכובית ב" תנור בשורות מקבילות לחתיכות בשר ב" תוספת אורז המבושל תחילה בנפרד. הופכים את הכל אל מגש (סואני).

באחרונה התבררנו, כי נשקלת האפשרות לצרף לרשימת הצמחים המוגנים גם את עכובית הגלגל. מה לקוף ברשימת הפרחים? אמנם העכובית נפוצה בחדרים רבים כקי" שוט, אך זאת כשהצמח יבש ולאחר שהפיץ את זרעיו ובזאת, כידוע, אין רע. גם שפע "שלדי" העכובית התקועים בגדרות הבקר בשלהי הקיץ מעידים כי הבעיה אינה בהת" רבות ובתפוצה. מדוע, אם-כן, יזכה להיכלל ברשימת המיוחסים המוגנים?

ובכן — קודם-כל הבה ונעשה הכרות: זהו צמח רב-שנתי קוצני. בחורף הוא מצ" מיח עלים ירוקים, מאורכים ומפורצים, בעלי עורק ראשי אדמדם. לקראת סוף החורף עולה וגדל ממרכזו צמח מסועף בעל עלים רחבים וקוצניים וקרקפות המיתרות כלפי מעלה. באביב מתפשט הצמח הן לגובה והן לרוחב כשהוא מגדל עלים נוספים רחבים, קשים ודוקרניים. גבעוליו מתפצלים, כשב" ראשם קרקפות הפריחה, שקודם היו רכות ועתה הפכו לעטרות קוצים ובמרכזם 5-7 פרחים, שצבעם צהוב מבפנים ואדמדם מב" חוץ. רק הפרח המרכזי על הקרקפת נקבי ומתפתח לפרי. שאר הפרחים הם זכריים, נושאי אבקנים. לעת קיץ, לאחר הבשלת הפירות, הופכים העלים הירוקים והרחבים חומים צהובים. בהתייבשם משתנה הצבע, אך אינם נובלים. הם מתקשים, חוסנם נשאר ואף מתחזק. במקביל מתערער בסיס הצמח. רקמת ניתוק גורמת לגבעול להפרד מה" שורש הטמון בקרקע והצמח, בעל הנפח ושטח הפנים הגדולים, מתגלגל בעזרת "מפ" רשי"עליו בכל רוח מצויה וכך הוא משמיט את זרעיו ומפיצם לכל רוח... שיטה זו של הפצת הזרע (במו גבעולך" קיימת במספר צמחים, אך כאן Gundelia Tournefortii (עכובית הגלגל) היא בצורתה המאפיינת ב" יותר, ועל-כן יש המזהים את הצמח עם "הגלגל" המקראי. בתהילים פ"ג, י"ז מופיעה ההפילה והבקשה להכנת אויבי ישראל: "אלהי שיתמו כגלגל קכש לפני רוח... כן תרדפם בסערה ובסופתך תבהילים" כבר רשי" מפרש שם: מהו גלגל? הוא ראשי קוצי השדה... וכן בישעיהו י"ז, י"ג: "...ורדך כמוץ לפני רוח וגלגל לפני סופה". השם גלגל מובן, איפוא, אך מנין העכובית? בערבית מכוונה הצמח בשם "עכוב" אך בזאת לא די. בבראשית רבה פ"ט כ"ג דורשים לך ה" פסוק: "וקוף ודרדר בצמחי לך ואכלת את עשב השדה" (בראשית ג', יח) הצמחים הנאכלים "קוף זהו עכובית ודרדר זהו קנרס שהיא עשויה זרים דרים". על חשיבותם כ" צמחי מאכל אנו למדים מן המשנה במסכת קוצים פרק ג'. שם בדיון על מאכלים ה" מקבלים טומאה, מוציאים את העכוביות מכלל "ירקות השדה" ועוברים לתחום "ה" מיוחדים למאכל אדם". זאת עקב נפיצות

קוץ ודרדר

(מתוך הספר -
77 שיחות על טבע א'
3in' הקה"מ • תשכ"ד)

קוץ יפה
בקיץ

"למדונו רבותינו, חוקרי הלשון: האם המלים "קוץ" ו"קוץ" שורש אחד להן? אין לנו ודאות שכן הוא מבחינה לשונית, אבל אין ספק כי יש קשר הדוק בין השנים מבחינת הטבע. בא קוץ — באו קוצים.

הבאים מארצות המערב טוענים, כי הקוצים הם אמצאה ארצישראלית. אין זה אומר כי באירופה אין אף קוץ לרפואה, אבל אין הם מהווים שם אחוז נכבד כל-כך בצמחיה כמו אצלנו. אנחנו, על-כל-פנים, איננו יכולים להתאונן על מחסור בקוצים, וביחוד לא בימות החמה. גם איננו יכולים לטעון, כי יד המקרה היא שאספה לארץ קטנה כל-כך, קוצים רבים כל-כך: השמש שלנו אחראית לכל אלה.

מה צורך יש בקוצים? בסיפורי הילדות היתה על כך תשובה פשוטה. באותם סיפורים היה הצמח כמונו ממש: אהב, שנא, חשב, אף יכול היה להוציא את מחשבותיו אל הפועל: כאשר, למשל, רצה להגן על עצמו, די היה לו להחליט, ומיד צמחו עליו קוצים שהרתיעו כל אויב.

אחר-כך בא המדע וניסה להסביר לנו, כי דבר כזה אינו אפשרי כלל: הצמח אינו יכול לחשוב ואינו יכול לעשות מה שהוא רוצה. רק הטבע יכול להלכה אפשר היה, איפוא, להחליף את המלה "צמח" במלה "טבע". ואז היינו מקבלים את הפתרון, אבל הוברר, כי הגננת החביבה שלנו טעתה: תפקידם הראשוני של הקוצים איננו דווקא ההגנה. אילו היה הדבר כך, היו קוצים מצויים באירופה באותה מידה של שפע שהם מצויים אצלנו; וכי שם זקוקים הצמחים להגנה פחות משהם זקוקים לכך בארץ-ישראל?

הקוצים הם, קודם כל, פרי "טרנדיה ביולוגית" של הצמח, הצומח בארצות תמות ויבשות. ניאלץ, איפוא, להיכנס תחילה להסברה ביולוגית קצרה.

כאשר אנחנו צמאים, אנו ניגשים אל המעיין, אל הברז, הקומקום או הקיוסק הקרוב, פוערים פינו וממלאים את בטננו כפי צרכנו. בענייני שתיה בני-חורין אנו כביכול: לא רוצים — לא שותים. אבל בענין אחר אין לנו חיפש כזה: פליטת המים מן הגוף, במחילה, איננה נתונה לרצוננו ולהחלטתנו — זאת אנו עושים אם נאבה ואם נמאן. לאחר שאנו פולטים את המים — נתון הגוף בגרעון, הוא מוכרח למלא אותה, ואם לא במים ממש, הרי במרק, בתפוזים או בכל אוכל המכיל מים. כלומר: בלי לחשוב ובלי לרצות נאלצים אנו, מדי יום ביומו, לבלוע ולפלוט מים, שאם-לא-כן — כפי שנאמר ב"אשר יצר" — אין אנו יכולים להתקיים.

זה המצב אצלנו — שיש לנו פה, ושכל, ומחשבות וכולי. הצמח מספן הרבה יותר מאתנו. גופו הוא משאבה אחת, שמתרחש בה בלי הרף תהליך דומה: העלים מאיידים מים, השרשים ממלאים את החסר, ואין אחד מהם רשאי להיבטל מן התהליך. הצמח מוכרח לאבד מים: אם אינו מאיידים אין הוא יכול לקלוט מים חדשים, ואם אינו קולט מים, אין לו גם מזון. מעג'קסמים ארוך.

כמובן, אם צומח הצמח במקום עשיר במים, אין הוא שם לב לכל הבעיות הללו. כשם שאנחנו איננו מתעניינים בבעיית האויר לנשימה, עד שאיננו מתחילים להיחנק. צמחי-מים רשאים לבזבז מים כאוות נפשם, וכמהם צמחי ארצות לחות.

חוחן הקוצים

אפשר לנחש מיד, כי בארצנו היבשה אין הצמחים זוכים ללופסוס כזה. עוד לפני שהציבו עלינו נציבי-מים מטעם הממשלה, היה לכל צמח נציבי-מים משלו. שהיכה על ראשו ונתן לו הוראות חד-משמעיות בדבר החסכון במים. ככל שהאיזור חרב יותר, כן המצב קשה יותר. כפי שאמרנו לעיל, אין הצמח בן-חרין שלא לאידי, וככל שהאדמה, בו הוא צומח, יבשה יותר ודלה במים, כן חייב הוא לאייד יותר.

(מאמר מוסגר: בניגוד לטעות רווחת — מאבדים צמחי היובש יותר מים ליחידת שטח מחבריהם שאינם צמחי יובש, והם אינם יכולים לקיים את עצמם אלא אם יזרמו דרכם מים. מה שמשיג הצמח על-ידי הקטנת שטחו אינו אלא הקטנת הכמות הכללית של מים ההולכים לאיבוד).

לא נבוא למנות כאן את כל מיני ההמצאות שהמציאו צמחים, כדי להתגבר על הבעיות הללו. נאמר רק זאת: גידול הקוצים הוא אחת התחבולות הללו.

מה נותנים הקוצים לצמח? הם מקטינים את שטח העלים — כלומר: את שטח האידוד. דבר זה נראה יפה ברוב קוצי האביב שלנו. הם נובטים בחורף, כאשר השגת המים אינה בגדר בעיה. אז הם פורשים לכל צד עלים גדולים ורחבים, המאבדים מים בשפע. משנכנס מרץ מתחילים הם לעשות חשבון-הנפש: להמשיך ולהצמיח עלים כאלה, או אפילו רק להשאיר את הקיימים, הרי זה מעין איבוד-לדעת בכננה תחילה. מתחילים הם, איפוא, לטנות ממנהגם: מייבשים את העלים הבזבזניים ומצמיחים במקומם עלים קטנים וקטני-קטנים, מוקשים בקצותיהם — בקיצור, קוצים.

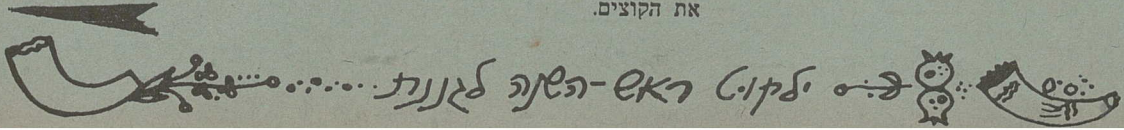
אין כמעט חלק של הצמח שאינו עלול להתגלגל לקוץ. לפעמים נוצר הקוץ מעלה, ובמקרים אחרים — מעלה גביע או עלה מעטפת של פרח. קוצי הרימון או הקידה הם ניצנים שאינם מבלבים. החוח או הורד מצמיחים על גבעוליהם בליטות קוצניות, והן הן הקוצים. יש, למשל, עץ בעל קוצים ניראים ושמו פרקינסוניה, שטרח ובא אלינו מאוסטרליה הרחוקה. כל קוץ שלו הוא שלישיה של קוצים: שני הצדדיים, הכפופים כקשת, הם גלגולים של על-לנאי, האמצעי — קוץ ישר, שהוא קצה העלה המורכב. אם נופל איש לידי השלישיה הרשעה הזו — אוי לבשרו ולחולצתו. הניצל מן הקוץ הישר יתפסנו העוקם.

נכון, כי מאחר שהם כבר קיימים — הופכים הקוצים גם למכשיר מגן של הצמח — אך נראה, כי תועלתם מבחינה זו מצומצמת ביותר: בעלי-החיים המתכוונים בכל הרצינות לאכול מצמח פלוני אינם נרתעים בגלל איזה קוץ, ואין אולי דוגמה בולטת יותר מן הנמל. יש בנגב עצי שיטה המצוידים במין קוצים כאלה, שלכאורה אין נפש חיה יכולה לעמוד בפניהם: ארכים מגיע לחמישה סנטימטרים, והם צפופים ביותר וקשים כמסמרים. מכונית העולה על ענף שיטה כזה, מובטח לה תקר — ואילו לגמל כל זה לא איכפת. הוא ניגש בנחת אל העץ, ובשקט נפשי של גמל הוא מלחך, בדרך הידועה לו, את הקוצים האיומים הללו, לבלי הינזק כלל. כל "הקוצים" הללו הנם הפסד גמור לחקלאי, להולך-הרגל ולכל מי שיש לו ענין בחור. כינון שאיננו יכולים לקוות כי בזמן הקרוב ניפטר מהם כליל, נקיים בהם, "דע את אויבך", שכן ידיעה זו אף היא חצי מלחמה.

*

פריחת הקוצים

יפה הוא האביב. הכל פורח, וגם הקוצים פורחים. על הפרחים נאמר רוב דברי השבח והקילוסין המצויים בשפת אנוש, ועל הקוצים — כמעט כל מלות הגנאי. כינון שבתקופתנו הנונקונפורמיזם באפנה, נהיה גם אנו נונקונפורמיסטים. לא נגנה את הפרחים (הן לא יצאנו מדעתנו), אבל נשבח את הקוצים.

אנו יודעים כבר מניין ולמה באו הקוצים. נצא נא עכשיו לחוות בפריחתם. נשתחרר קצת מן הדעות הקדומות שיש לנו עליהם. נתעלם מן הנזק שהם גורמים לחקלאות ולמכנסים, ונסתכל בהם מבחינת ראות אמנותית. מיד יסתבר לנו, להפתעתנו, כי הקוצים הפורחים — יפים הם, פשוטו כמשמעו. ומפתחים צורות דקורטיביות שאמנים מחקים אותן זה אלפי שנים. ועד היום עוד לא מיצו אותן עד הסוף.

לא משפחת צמחים אחת, אלא משפחות אחדות תורמות את תרומתן לקבוצת בעלי הקוצים. בסבב אין רישום פאטנטים, ואם התנאים יוצרים איוו צורה מוצלחת אצל צמח אחד או משפחה אחת, יכולים הם לעשות זאת באותה מידה של הצלחה גם אצל משפחה אחרת. ואף-על-פי שלא ערכנו מפקד מלא, יש לנו בכל זאת הרושם כי משפחה אחת נותנת לנו את מיטב הקוצים: זוהי משפחת המרכבים.

במקום להסביר הסבר בוטני, כיצד היא נראית, נאמר, כי בין פרחי המשפחה הזאת נמצאים החמניה והקרצית ושאר צמחי-נוי — אבל היינו יכולים גם להתחיל מצד אחר ולומר: הדרדר והחוח והברקן, כמעט כל הקוצים ההגונים משתייכים למשפחה זו.

עד סיום האביב, כאשר רוב הפרחים הקטנים, רכי העלים, עשו את שלהם, מתעצרים הקוצים ויוצאים לפרוח ביד רמה. גדודים-גדודים, נישאים על עמודים גבוהים, ממלאים הם את הגוף של חודש ניסן ומתהדרים בשלל צבעים.

הדרדר מונה כמה עשרות מינים בארץ ופורח בשלל צבעים: לבן, לילך, ארגמן, סגול, צהוב, כתום ובני גוניהם. כאשר בודקים את הדרדר מתברר כי איננו קוץ כלל: במינים רבים אין העלים והגבעולים קוצניים, ואין הצמח מתחיל לדקור עד אשר מופיעים כפתורי-התפרחת. עלי המעטפת של כל תפרחת כוו מסתיימים בקוצים ארוכים, ולפי שהצמח פורח בשפע הרי שבשלב הפריחה מכוסה כולו קוצים.

חרהב'ת חונית

החוח אינו משופע במינים, אך המין הנפוץ, החוח העקור, מצוי בשפע כזה, עד שלא נצטער כי אין לו הרבה קרובים. בעונה זו מודקפים כבר צמחי עד לגובה של שני מטרים ויותר, שולחים לכל צד ענפים ובני-ענפים, וכולם מכונפים בקוצים מכף רגל עד קדקד ומכל ארבעת הצדדים. בבוקר השכם הם פותחים לשמש את פרחיהם הצהובים, וסוגרים אותם לאחר 2-3 שעות. לפיכך, מי שאינו זריז ומשכים — אינו זוכה ליהנות מפריחת החוח. כאשר מסתיימת עונת הפריחה מתייבש הצמח כולו ומלבין תוך שבועות מספר, וכל שאר ימי הקיץ עומדים שלדיו בכל פינה ומוכים בדקירתם כל עובר ושב. שדות מוברים מזהירים למרחוק בצבע הלבן — צבע שלדי החוחים. תועלתו היחידה — בורעיו המשמשים מאכל לחוחית, הנקראות על שמו.

הברקן הגדילן — פריחתם מוקדמת. יש דמיון-מה ביניהם, כינון ששניהם פורחים באותה עונה, שניהם סגולים ובצעירותם קשה למי שאינו רגיל בהם, להבדיל בין עליהם. אף-על-פי-כן — שונים הם זה מזה במידה ניכרת: תפרחת הגדילן סימטרית, קוציה נטויים כלפי מטה ושונים בגדלם. זהתפרחות נישאות בחדות על עקציהן. הברקן, לעומתו — תפרחותיו נישאות בקבוצות, אינן סימטריות וקוצי המעטפת זקופים ומסתעפים. עיינו בשלדיהם או בשרידיהם ותנכחו!

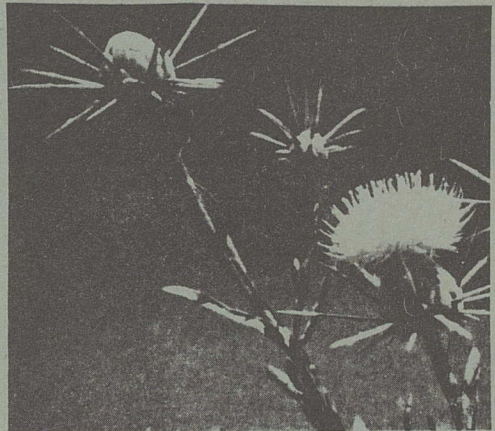
מבין הקוצים המאוחרים, שלא יגיעו לפריחה אלא בסוף ניסן ובאיר, יש להמליץ בייחוד על שניים: את הקינרס, או הארטישוק, מכירים בדרך כלל במטבח ובצלחת, ומגדלים אותו כצמח-מאכל, ולא לנוי. ייתכן שהוא מתבייש שיש לו קרוב עני, הגדל בשדות וצדי דרכים, אבל הקרוב עצמו, קנרס-הבר, איננו מתבייש כלל, הוא זוקף את גבעוליו הגבוהים, הנושאים בראשם תפרחות גדולות,

ארגמניות-סגולות, ומכריז בגאנה על מציאותו. בעונת פריחתו השדות כבר צהובים, והוא צועק מתוכם למרחוק. נוסעי כביש העמק יוכלו ליהנות ממנו בשולי הכביש, או לאורך סוללת מסילת הברזל.

כשאתה יוצא לקטפו — הצטייד במזמרה טובה, משום שהוא בחור קשה, מסרב להיקטף ונלחם על חייו. לאחר שתביאנו לחדרך — לא תתחרט. הקיפרדן מאחר עוד יותר. הוא אינו הולך לשדות, אלא לוקח לו את שטחי-הבור, שעליהם הוא משתרע באלפיו. תפרחותיו — כדורים כחולים בקוטר של 7-10 סנטימטרים — יפות מאוד לעין.

עכשיו אנו באים להציע לכם עצה מעשית: לימדו לקטוף קוצים פורחים ולסדרם לנוי בחדרכם! אנו יודעים, שזה קשה: הם דוקרים — אבל על כך אפשר עוד להתגבר במטפחות ומספרים. קשה הרבה יותר לטמוע את הבקורת של השכנים, זו שתיאמר בפה מלא וזו שתיאמר בחצי פה, ובעיקר זו שתילחש באזנם של שכני-השכנים. רעיון! לשים קוצים בחדר! אם בכל זאת תתגברו על הקשיים הנזכרים, ותשתחררו מדעות קדומות, תוכלו ליהנות חדשים רבים מפריחה ומצורות טבע שונות ולא-שגרתיות, אשר יעניק לכם עולם הקקז. — קיטפו קוצים לתיאבון!

דודר קיפח

* * *

מאת אמוץ דפני

הסתונות

הנעורה לקריאת הנחליאלי

הוכחה נוספת ופשוטה לכך, שהפריחה אינה תלויה באספקת חומרים מהקרקע, נקבל בדרך זאת: נשים בתחילת הקיץ פקעת של סתונית על החלון, והיא תפרח כסדרה. הסתכלות מפורטת תגלה, שהפקעת הולכת ומצטמקת ואם לא נחזירה אל הקרקע, או לא נשקה אותה, לא יתפתחו העלים, לא ייווצר מלאי-המזון לשנה הבאה והפקעת תתנוון.

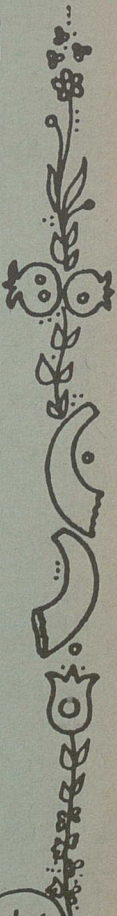
המין החשוב ביותר בין חמשת מיני הסתונית המופיעים אחר היורה, פרחים ועלים ביחד, הוא סתונית-היורה. פרחיה של זו קטנים יותר — 2-3 ס"מ. קשה לטעות בה, מלבד באזורים מד-בריים, שם מצויים מיני סתונית נוספים. התפתחות הפרחים דומה מאד למה שתיארנו קודם

שמה של הסתונית "מסגיר" את עונת פריחתה ואין צורך בפירושים נוספים. אלא שהסתיו איננו נמשך לא יום ולא יומיים ובאמת שני מינים של הסתונית פורחים בסוף הקיץ ומבשרים את היר-רה, וחמשת המינים הנוספים המצויים בארץ — אחרי היורה.

שני המינים המקדימים לפרוח (אבל בלי עלים) הם סתונית ירושלים, המצויה בעיקר בהרי יהו-דה, בשומרון ובגליל התחתון; והסתונית הבכירי, הנמצאת רק בגליל העליון. קשה להבחין בין השתיים, ולכן נעזרנו בגיאוגרפיה. לשתיהן פרחים גדולים, ואורך כותרתם 6-9 ס"מ.

הפרחים פורצים בבת-אחת לא כתוצאה של תהליך פתאומי, ככוח איזה קפיץ שניתר בבת-אחת, ודווי-קא לפני הגשמים. תחילת התפתחות הפרחים נעשית בהתחלה, מתחת לפני האדמה, עוד בראשית הקיץ. אם נוציא פקעת של סתונית בחודש תמוז, נגלה כי ניצני הפרחים כבר קיימים ואפילו העלים נוכחים בצורת קשקשים צהובים-חוררים. והנה — הפתעה: לפקעת אין בכלל שורשים. בראשית אולול נראה, כי ניצני הפרחים גדולים למדי וכמו מקור-דם מרוכזים כולם בעטיפה קרומית, המגינה עלי-

הם מפני מגע ישיר עם הקרקע; ושוב — עדיין אין שורשים. סוף אולול, הפרחים פרצו — ואין שורשים... מכאן הוכחה ברורה, שהצמח מפתח את הפרחים על חשבון מלאי-המזון האגור בפקעת, והרי זה נשמע מאד הגיוני: לא כדאי לפתח שורשים בעונה כה יבשה, כשאינן די מים בקרקע. הפתרון הוא איפוא מלאי-מזון בפקעת שנחסך באביב הקודם.

לכן, אלא שכאן סיומו של תהליך יצירת הפרחים מאוחר יותר ולכן "נפגשים" הם עם העלים. בכל הסתונויות נוצרת מדי שנה בשנה פקעת חדשה במקום הקודמת, שהצמיחה פרחים ועלים. בסתונית-היורה מוצאים לעתים פקעות רבייה קטנות בסמוך לפני האדמה. לא כן בסתונית ירו-שלים או בסתונית הבכירה.

שחלה חבויה

התחלת לנבור קצת בפרח הסתונית כדי להי-טיב להכירו, חיפשת את השחלה — וראה זה פלא: היא איננה! אבל חיפוש מדוקדק יגלה, שה-פרח נמשך בצורת צינור צר עד לפקעת ושם, מתחת לפני הקרקע, חבויה השחלה! הפירות הצעירים חורפים בתוך האדמה — הגנה מפני פגעי החורף. לקראת הקיץ אפשר למצוא את הפרי הבשל — הלקט מלא זרעים — בסמוך לפני האדמה, בין העלים שהתייבשו בינתיים. גם הס-תונית שמיהרו לפרוח לפני היורה מבשילות את פירותיהן באותו האופן בסוף האביב. מספר חוקר-הטבע ברוך צ'צ'יק: "מדי שנה בשנה, בחלוף הקיץ, בארצות הצפון ובבוא החו-רף העז, ייאספו העופות עדות-עדות על-מנת לעזוב את ארץ מגוריהם ולנדוד לארצות החום. גם הנחיליאלים, מדי הרגישם בבוא החורף, ינדדו ויבואו לארץ-ישראל. והנה הארץ יבשה וחרבה וטרם נראו הפרחים העונגים, ויתגעגעו הנחלי-אלים מאד אל הפרחים ועל העשבים, ויעירו בקול צפצופם את הבצלים ואת הפקעות הטמונים בתוך האדמה. ופקעת הסתונית הראשונה אשר שמעה קולם ותבקע את קרום הקרקע ותנף בפרחיה. מאז עם בוא הנחיליאלים מארצות הצפון ממהרת גם הסתונית להופיע ושניהם מבשרים את בוא הג-שם".

מכשפות וחוקרים

בערבית נקראת הסתונית הבכירה בשמות שו-נים שפירושה "מבשר המטר", "בשורת הגשמים" או "מבשר החורף". שמה הלועזי של הסתונית — Colchicum — נגזר משמו של חבל-ארץ לחוף הים השחור, קולכיס. שם התגוררה, לפי אגדות יוניות, המכ-שפה מידיאה, שהיתה ידועה כרוקחת תרופות ורעלים ובין היתר השתמשה בפקעת הסתונית. בפרסית נקראת הסתונית "סורינג'ן" שפירושו "פקעת השד". נראה שגם המלה "שד" רומזת להימצאות רעל בפקעת הסתונית. ובאמת ידועה פקעת זו ברעילותה הרבה.

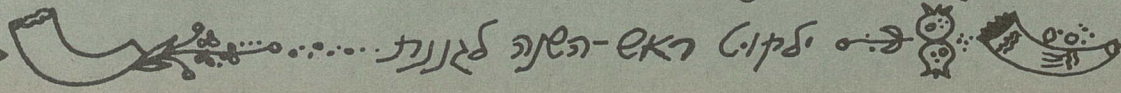
מראה כללי של הסתונית. בבסיס הגבעול — הפקעת והשורשים. מימין — מבט על הפרח מלמעלה ומן הצד (חתך). משמאל — אבקן (למעלה) וקצה עמוד-העלי (למטה)

פקעת הסתונית מכילה גם חומר הקרוי "קול-כיציין". לחומר זה תכונה מיוחדת — "לבלבל" תאים הנמצאים במצב של התחלקות (כידוע גם בבעלי-החיים וגם בצמחים נעשית ההתרבות על-ידי התחלקות תאיהם). עקב השפעת הקולכיציין נוצרות צורות חדשות של צמחים, מהן אפשר לברור אותן צורות שהן בעלות ערך בחקלאות. הצמחים שנוצרו בהשפעת חומר זה הם לרוב גדולים יותר, מגושמים, בעלי גבעול עבה או בעי-לי פרחים מרובי עלי-כותרת. מכאן נבין, מדוע משתמשים בקולכיציין בחקלאות לפיתוח זני-צמחים בעלי תועלת לאדם. הנהג-כי-כן, בעזרת פקעת הסתונית הגענו מהמכשפות של יוון אל המדענים של היום: כל אחד משתמש בפקעת בדרכו-הוא...

(מגזק טלע'ות ירחון לבני הנעל'רים / ארחה'אן תשל"ד)

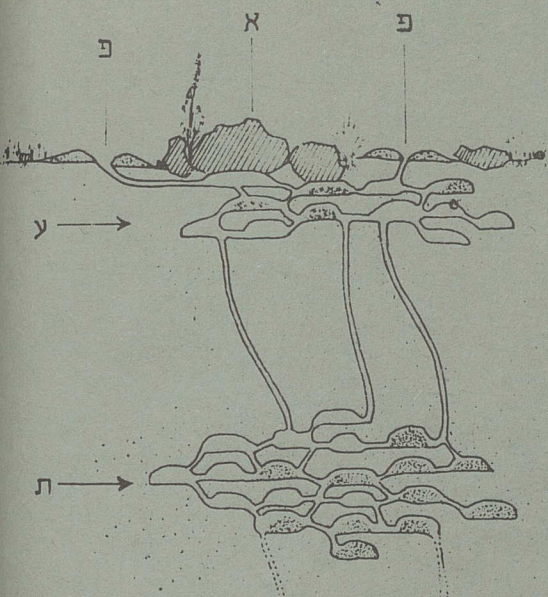

עַנְנִים כְּסוּ שָׁמַיִם,
טִיף-טִיף גִּשְׁם-סָתוּ רֵאשׁוֹן.
סְתוֹנִית, פְּקָחִי עֵינַיִם!
סְתוֹנִית, דִּי דִי לִישׁוֹן!

ראש השנה של נמלת הקציר

מאת אמוץ כהן

תרשים של מבנה קן של נמלת הקציר. א — אבנים; פ — פתח הקן; ג — קומה עליונה עם זרעים בלתי-מקול-פים; ד — קומה תחתונה עם זרעים מקולפים.

אבל לא תמיד מוצאת המלכה קרקע נוחה לחפירה, ובמקרה זה היא מתחפרת זמנית תחת אבנים או גופים אחרים בשדה. בניגוד למלכת הדבורים חיות המלכות של נמלת הקציר יחד. פעמים אפשר לגלות במאורה חדשה מלכה אחת עד עשרים מלכות. אין הן צוררות זו לזו והן דרות ופועלות בצוותא.

מאורת-ניסוי

מה עושה המלכה בדירתה החדשה, כיצד היא נוונה וכיצד היא מגדלת עדה שלמה — זאת קשה מאד לראות, כי הכול מתנהל מתחת לפני האדמה. אך מושג-מה מהקורות אותה נוכל לקבל מהסתכלות ב"מאורת-ניסוי" מלאכותית.

בכלי-זכוכית בעל תכולה של ליטר אחד או יותר נוהגים שכי בת עפר תחוח טרי כדי עומק של 10 ס"מ או יותר. צדים מלכה מופרית, שנחתה ביום כל-יותר כשעדיין בן-זוגה איתה. מניחים אותם בכלי המלכה, בשאפה להסתתר מאור היום, מתחפרת בעפר. לפני-כן אנו דואגים לעטוף את הכלי בנייר שחור כדי להבטיח איפול מלא בכלי.

לאחר ימים אחדים חושפים את המעטפה השחורה ומוצאים — לא תמיד! — שהמלכה חפרה מנהרה כמעט מאונכת בין גוש-העפר לבין דופן הכלי. דפנות המנהרה חלקות, משום שהן טויחו על-ידי המלכה ברוק פיה. המלכה עצמה מסתלקת מהר מהאור לתוך פנים המנהרה. אם נניח על פני העפר קצת מזון — גרעיני חיטה, שעורה רסוקה וכיוצא בהם — נמצא שהמלכה כמעט שאינה

תכל מיני הנמלים — ויש כאלה בארץ כ-150, וב"עולם כולו 15 אלף ויותר! — נמלת-הקציר היא הידועה לנו ביותר. היא-היא הנמלה, שאנו רואים אותה מטיילת עם מאות ואלפים מבנות מינה טורים-טורים ארוכים בדרכים ובצידיהן, עמוסות גרגרים וגבעולים וקני-קש; היא-היא הנמלה שעליה אמר הממשל הקדמון (משלי ו', ו'): "לך אל נמלה, עצל, ראה דרכיה וחכם".

בחדש חשוון ובראשית חודש כסלו חלים מאורעות מכריעים בחייה של נמלת-הקציר: בעלי-הכנפיים, היינו הזכרים והמלכות הצעירות, מתנשאים בפעם הראשונה (והאחרונה!) בחייהם למרומי האוויר ומזדווגים. הנמלים המופרות — מעתה הן קרוי "יות" מלכות — נפוצות בשטח ומניחות יסוד לעדות חדשות, נפרדות, אם כי חלק מהן נקלעות בחזרה לקן מולדתן וממשיכות שם את חיי עדתן הקרומת. ניתן לכנות מאורע זה כ"ראש-השנה" של נמלת-הקציר.

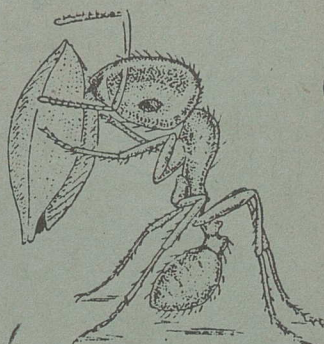
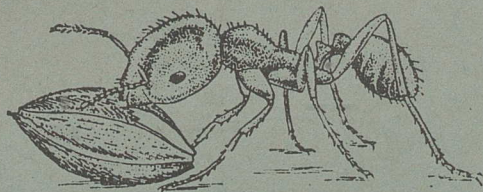
יסוד קינים חדשים נמשך שבועות אחדים. מלכה שנקלעה לשדה שאדמתו נעבדה אשתקד והיא תחוחה פחות או יותר ופנויה מעשבי-בר, מתחילה מיד להתחפר בה. מקום כזה ניכר מבחוץ לפי גבשושית קטנה של עפר טרי המתרוממת מעל פני האדמה. וסימן מובהק יותר: פעמים משאירה המלכה בראש הגבשושית את גווית בן-זוגה, ששבב חיים אחרי ההפריה ונניח תקשרו עם המלכה.

נוגעת בו. מפעם לפעם אנו חושפים את המעטפה וממהרים להתזרזר כדי שלא להבהיל את המלכה.

במשך שבועות אין רואים שינוי, אך סמוך לסוף החורף מגלים חידוש: המלכה מחויקה בפיה צרור ביצים לבנות. זמן-מה אחרי-כן נראים גלמים חומים-כהים. המלכה ממחרת לטלטל מפני האור אל חלק אפל במנהרה.

בראשית הקיץ מופיעה למול טוב "פועלת" קטנה מצבע חום-דבשי. יחד עם אמה המלכה היא תופסת בלסתותיה את הגלמים שעל ידן ומטלטלת אותם במסירות למקום בטוח מאור. שוב אין המלכה בודדה: לצידה עוזרת נאמנה ומסורה.

נמלת-הקציר בשעת הסרת העטיפות של הזרעים

pink כהן: יונות השנה

ה'31 ע"ג יורב • תל"ח • *
•

שנה יוצאת

באלול חלה שקיעתה של עונת ימות-החמה. תש כחה של חמה ונשיבה עגמומית מתחילה מהלכת בכרמים ובמקשאות שנתרוקנו מפרותיהם. ערפלים כבדים פוקדים בלילות את הארץ ומשאירים בכקרים טללים קרים על עלי גפנים ושנרי מדלעה ועל חלקות סלעים. גגות מתרטבים וסמוך לאשמרת הראשונה מתחילים המרזבים מנספים מים, טפה של סוף קיץ.

עננים פושטים לפעמים בקיע ומתקדרים הצבעים ומתכהה אור היום וארשת תונה ממלאת את חלל האויר. לא הספיקה החמה להתבהר מגוש ענן אחד בא גוש שני ומכהה אורה. עמדת על רמתו של אזור הררי בארץ, אמה רואה צללים כהים סגלים רובצים על הארץ, נגדרים בעצלמים ואחרים באים במקומם. העננים נוסעים מזרחה ואף צלליהם נוסעים. נסעת בשפלה אמה רואה את כתמי צלליהם של העננים כשהם רבוצים על חומת ההרים הסגלה שבאפק המזרחי. עמדת בעמק זבולון, הרי הגליל העליון התכלים מתכהים ומתבהרים חליפות לפי מסעי העננים שמעליהם. עצבות רכה וסודית באה ללב למראה הצללים הנוסעים הללו.

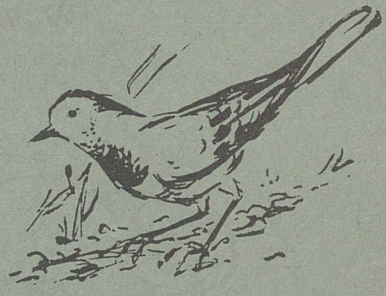
בסוף חודש ספטמבר יש והתענגנות מתגברת עד שכל הרקיע מתכסה, ויש אפילו שהעננים באים לידי שפיכות גשם, אם כי גשם-סרק הוא, שאין בו כדי להנביט ולהצמיח. ויפה אומר משל הפלחים על חודש אלול: „חודש אלול קצהו בגשם טבול“. פים הנמים האחרונים של אלול וראשית תשרי, מתיקות מיחדת להם, לא קיץ ולא חרף, אלא אויר יפה כשל אביב. שמש נעימה שופעת זיו וחמימות. עופות קיץ מתחילים עוזבים את הארץ בחשאי. התור נעלם, החמריה עוקרת, והשרקרק עוד מעט ונצא גם הוא. עוף הדור ומהדר הוא השרקרק. כלו ירק עז עם תוספת של עטורים מזהב ממזג בגונים של כהם וחום. כל הקיץ הם משמיעים קטעי שירה, עמקי-הוד וצלצלניים. אין נאה לאזן מקולותיהם של שרקרקים, ביחוד ביום קריר כשקטעי עננים מרחפים בשחקים. כהדים נוגים מעולמות רחוקים שכוחים נופלות קריאותיהם הקטועות ממרחקים. עכשו, בסוף אלול, הם מגבירים את קריאותיהם, מנמיכים עוף ומתקרבים למגורי האדם, עד שאמה מבחין בכל גוניהם. הם מעוררים בך געגועים אין קץ להוד הקיץ שעומד לחלוף ולעבור מן העולם...

... דומה שמכאן ואילך העולם עוצר נשימתו לקראת שנה חדשה, לקראת הגשמים, שיבואו ויכניסו את הצומח למעגל מחדש של צמיחה ופריחה. בימי קדם היתה הפעילות החקלאית מגיעה בזמנים אלה לאפס כמעט. נגמר הקציר ונגמר הדיש, וכלה הקציר ונגמר הדריד. ועם המטר הראשון או לפניו, היה האכר נותן דעתו לכנס ולאסוף את היבול לביתו כדי להצילו ממזיקים ומגשמים...

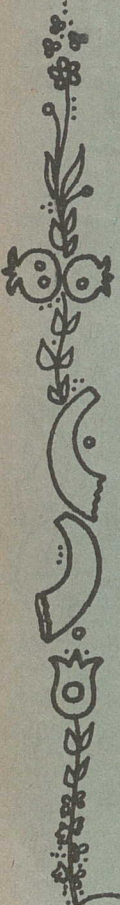

בתשרי

רק שבועות ספורים עברו מהיום שעדין עמד הקיץ בקומו וכמה נשתנו פני העולם. שמים אחרים, רוחות אחרות, צמחים אחרים ובעלי חיים אחרים. כבר באילול מרגשת היתה נשיבה חדשה של רוחות. בקיץ דממו הרוחות, ואם הופיעו לעתים מהצהרים ואילך היה כוונן קבוע — באו מן הים והפליגו אל המזרח. ואלו בסוף אילול כוון הרוחות אינו קבוע, מתנשבות הן לרגעים, מתוך רפרוף, פעם מן הצפון ופעם מן המערב, ויש שהן מתנגשות ומתחככות זו בזו ויוצרות את המערבולות הטפוסיות, אחד המחזות האפניניים בעונה זו שבין הקיץ והחורף: גוש אבק של דרכים או של שטחי שדה, שנדושו בעקבי הבריות, מתחיל מתערבב ומסתחרר בעוית של טרוף סביב עצמו ומתרום והולך ותוך כדי כך הוא זו במהירות ממקום יצירתו ומתמר ועולה עד לב השמים, כמין בריה פלאית שלא מעלמא הדין, עד שפתחיתו נעקרת מן הקרקע ולאשו מתנחשלב בגבה ונכסף ונשא עם זרמי האויר העליונים ומתמוגג כעבר זמן-מה בתכלת העמקה. לא הספיק זה להעלם ועמוד מערבולת חדש מתהווה, כאלו מתוך האין, בנקדה אחרת וחוזר על מעשה הראשון. לא עברו ימים מועטים ובמקום הנשיבות הקלות הבולטות מרגשות קמעט מופיעות רוחות שגשג בהן יותר מן הממש. אך גם אלה קלות ונשיבתן מהססת, כבדרך אגב. ואז פושטים עננים בשמים ומקדירים את החמה ואף מורידים את הגשם הראשון, גשם תשרי, שבעצם אין השפעתו נפרת על הצמחיה, שכן אינו מפריח את בריהו ואינו מנביט את זרעי הבר, גשם סרק על פי רב, שלאחריו יש ומתחדשים תרבוני הקיץ לימים נוספים. והשמים בחדש זה נאים ביותר. בימים שאין רוחות קדים נושבות עוטרם בבקרים ערפלי טל את ירכתי האפקים. בשעות היום פושטים סעיפי עננים קלושים בדמות ענפים ארזים או בדמות נוצות, שציצים מפזילים מצדיהם לכל ארכם. הללו הם השליחים המבשרים את ימות הגשמים. ובשעות בין השמשות יש וגושי עננים מצבע נחשת ממרטה מתלזים אל השמש השוקעת ומסיתרים אותה לרגעים בתוכם וסמוך לשקיעה מתבוסס כל האפק המערבי באדם עז. בעל כרחך אמה תולה עיניו ברקיע ואתה מסתפל ומסתפל בדמיות השונות של העננים המשבצים בתכלת הטהורה של כפת השמים, מתנה שלא היה מצוי כלל בכל ימות החמה.

חם הקיץ תש, פרט לימי שרב מועטים. רכות נעימה שרויה בתלל האויר ולחות מרעננת ספוגה בו. משהו ממתיקותו של האביב שורה על הקיום. בצמחיה אין לראות הרבה פנים חדשות, אך מי שנותן דעתו יגלה את השנוי שחל בעולם הצומח. בן-החצב עולה ופורח בשממת הבתה, זעיר הוא וצנוע ביותר, כל עצמו של צמח זה אינו אלא קנה דק בגבה של ספח ללא עלה, והוא נושא בראשו מנן מאמצם של פרחים קטנים. אך בן-לוייה קבוע הוא ל"ימים הטובים" שבתשרי, בן-דור מבקק השומר בהקפדה על מועדו, וכמוהו גם הסתונית הבכירה, העולה בתשרי ברמות ההרים. וכן כמה צמחים אחרים המופיעים דוקא בעונה זו — כלם מבשרי-הגשמים וננו, ללמדך שהם מקפידים להופיע בחדש זה, שהוא "בין הזמנים", פרק-המעבר מן הקיץ אל החורף.

הדרורים

מגבירים את שירתם ובמים שאור השמש קודר מחמת התענגות הם מצייצים במקלה במשך רב שעות היום. לעמת אלה נעלמים עופות הקיץ וחדל קולם. חדל ציוצה המגרה של החמריה ונעלם התור. השברקקים מתקבלים בתחלת תשרי

לא עבר יום או יומים והרי אונדק מגלה קול חדש - הנחליאלי הלכן בא. מי לא יכיר את העוף הנה המופיע בתלבשתו התרפית האסורה, המדלג על הארץ ומציץ ומניד זנב. תוך יום או יומים אתה עומד על השנוי הגדול שבא לעולם, על חלוף המשמרות שבין שני העופות האלה. גלל השברקק את יריעת הקיץ הארכה ולקחה אתו למרחקים ופנה מקומו לנחליאלי, הפורש את יריעת התרף - שמי מלכיות הנוגעות ולא נוגעות זו בזו, שאין ביניהן אלא כמלא נימה.

בפי הפלחים מצינו בטוי מיוחד לשלהי דקנטא, "קיץ שני" קראו לו. "בין תשרי לחשון - קיץ שני". ואמנם שני הוא, שכן בינו לבין קיץ ראשון - שבועות של אור פושר ביום וטללים בלילות, ופעמים גם התענגות ביום. בשלהי דקנטא חוזר אפוא הקיץ לחמו וליקשו - "קיץ שני".

הסתיו - נושא לרגן - היעדים

יונה גרן (קבילא)

- נקודת המוצא: שינוי במראה השמיים (ענבים). במידת הלחות באוויר ועל האדמה בבוקר (טל).
- תקופת הנושא: אחרי חגי תשרי.
- משך הנושא: 10 - 8 ימים.
- תאריכי העברתו: כ"ה בתשרי ומרחשוון (בערך).
- המטרה החינוכית: פיתוח חוש ההסתכלות, תחושת השינויים באוויר, ראיית התמורות בטבע ובעונות השונות, חינוך להתרשמות מן המסובב.
- המטרה הלימודית: קליטת רשמים להבעה והעשרת אוצר המילים. הכרת מושגים, כמו - שדה קמל, יום-סגריר, עצים נשירים, עצים ירוקים תמיד.

פיתוח חושים וכשרים:

- ראייה: עננים בשמיים, שינויים בצבעי הצמחים, וכו'.
- שמיעה: רוח, רשרוש העלים וכו'.
- ריח: ריחות הסתיו, ריח האדמה.
- מישוש: תחושת הרוח, כיוון הרוח, חום האדמה והאבנים בשדה.

לשון:

לימוד קטעי שירה בעל-פה.

ענן	נושבת	רוח	סתיו
סתונית	פורח	פרח	שדה
	חלזון	נחליאלי	חצב
	אורח		

נ ו ש א ה ס ת י ו הוא ארוך ומסתעף לכמה נושאי-לוואי; בהתחשב עם אוצר המילים הקטן שנרכש עד כה, באשר הסתיו הוא בין ראשוני הנושאים בגן או בכיתה - הסתפקתי רק להביא ולעבד את הנושא סביב מכשרי העונה, והם:

1. התמורה בטבע (החריש, הזריעה).
2. החצב, הסתונית, נחליאלי וחלזון.
3. הציפיה לגשם.

כל נושא-לוואי הכלול בנושא-הסתיו, מלווה בטיול לשדה ולגן, בהסתכלות במתרחש ובשיחה-סיכום. התמונה המבשרת נותנת לילדים את הדחיפה להיזכר בשיר או דיקלום, הקשורים בנושא החדש. ילדי הגן נזכרים בתמונה משנה שעברה, והילדים הלומדים מוציאים מן התאים את הכתוב "הנה בא הסתיו".

ש י ר ב ו ק ר - "לשדה יצאנו - פרחים מצאנו", או "רוח וענן, השמש נחבא", ויוצאים לטיול, ובו אוספים חומר לפינת-הטבע: גרעינים, ענפים, קוצים, חלזונות.

האינף הראשון:

תחושת השינויים באוויר אחרי הקיץ החם. רוח קלילה נושבת. (לייחס לזה חשיבות!) עננים קלים מטיילים בשמיים. קורה שמרגישים טיפה קטנה. השמש מחממת, אך לא לוחטת. קיץ עבר ומפנה את מקומו לסתיו. נעים לטייל ונעים לשחק בחוץ.

ה ש י ח ה: הסתיו - העונה הראשונה בשנה.

כולם עייפים מן החום, גם החברים, גם הצמחים, גם השדות. הצמחים נבלו, האדמה יבשה ורוצה לשתות. האדמה מחכה לגשם.

ס י פ ו ר: "הרוח הטוב" (מתוך "מה אספר לילדי").

לומדים שיר לדיקלום: רוח ענן / השמש נחבא. קיץ עבר / הסתיו הנה בא. שוב לא נצא / לרחוץ עוד בים, לא נשתעשע / בחול רך וחם. רוח, רוח, רוח / רגע לא ינוח. נוע, נוע נוע נא / לא יירגע!

אחרי הטיול בשדה רצוי לבקר בשטח בו היתה הגינה בגן בעונה הקודמת, מסתכלים כמצב האדמה. בשיחה ישולבו הרשמים מהביקור בשדה ובגינה.

ה ש י ח ה: מה עשה האיכר (החקלאי) לקראת הגשם בשדה (הדגשת החריש והזיבול). מה עלינו לעשות בגינה?

הטיות השליליות: הילדים מסתכלים ומחפשים: האדמה פותחת פה ורוצה לשתות. הכל יבש, הכל צמא. האיכר יצא כבר לשדה לחרוש ולזרוע. עכשיו הוא מצפה לגשם. האיכר זורע שעורה וחיטה.

השליחה: האיכר מחכה לגשם. מי עוד? הפרח, העץ, השדה. אם לא ירד גשם תהיה שנת-בצורת. את השעורה קוצרים ערב-פסח - עומר. את החיטה קוצרים בחג-הביכורים. גם אנו חייבים כבר להכין את הגינה. איך מכינים אותה? יש להביא זבל, לפזר בגינה. יש לתת זבל גם לעצים וליתר הצמחים. יש לערוג ערוגות ולחשוב מה זורעים בסתיו.

הסיפור: "עובד אדמתו ישבע לחם". שיר: "כואו - עננים".

כותבים: מי מצפה לגשם: העץ, הפרח, האיכר, השדה.

דיקלום: "רד נא גשם! רד נא, רד / בשדה איכר עובד. האיכר יזרע חיטה / הילדים יאכלו פיתה."

פתגמים: "משיב הרוח ומוריד הגשם".

"השדה צמא יבש, ומים מבקש".

"ונתתי מטר לארצכם בעיתו - יורה ומלקוש".

*

הסיפור: הסתכלות בצומח, במכשרי הסתיו, החצב, הסיתוונת. החצב שולח שרביט ארוך עם פרחים יפים לבנים. איפה העלים?

השליחה: לחצב יש בצל עבה שאוגר מזון. החצב מפתח עלים בחורף.

הסיפור: "החצב המתפרץ" (אברהם סלומון).

כותבים: החצב פורח / הקיץ בורח - הסתיו אורח.

השיר: "על החצב" / נעמי שמר. "עננים כיסו שמיים".

הסיפור: מחפשים את הנחליאלי, מסתכלים בו. צורתו, צבע נוצותיו, הזנב, המקור, התעופה.

השליחה: הנחליאלי בא אלינו מארצות קרות. הוא נשאר אצלנו עד הפרשת השלגים שם, ואז הוא חוזר למולדתו. על כן הנחליאלי אינו מקנן אצלנו ואיננו מגדל גוזלים פה.

שירי: "טס ובא הוא ממרום" (הנחליאלי).

* מי ירה, מי ירה - אל האדמה?

* "עננים בשמיים, אשכב על הדשא".

* מעט דמעות - הרבה דאגות, הרבה דמעות - שמחה בשדות.

* "בוקר סתיו (דב צמיר)".

אימרות, פתגמים, חידות:

* מי העיר את הזרעים - נא אימרו לי, ילדים!

* אם בזמננו בא - מביא ברכה. לא בזמנו - דאגה, אנחה.

* השמיים בוכים - האדמה צוחקת. השמיים שחורים - האדמה ירקקת.

* בלי רגליים, בלי כנפיים - כה עף לו בשמיים?

מלאכה: בנושא זה יש הזדמנות לנצל ולהשתמש בחומרים רבים מן הטבע, האופייניים לעונה זו, כמו - עלים בשלכת, פירות שונים, גבעולי-קוצים, שבלולים, צדפים ונוצות.

למה - קיץ הגן - היאדימ

מתוך: רב-שיח של גננות
(נמסר ע"י עדה מיכאלי / בית-השיטה)

נציב לפנינו תחילה את המטרות להסתכלותנו בסביבה הקרובה של הילדים, ולהתרשמותנו ממנה, בעונה זו של ה - ק י צ .

אחת המטרות היא התרשמות והיכרות ממשית, בעזרת החושים, עם הטבע הסובב. בעונה זו שולט החום ברוב שעות היום. שלדי-קוצים - מלוא כל העין סביב, ונדמה שאזלו יופי וחיים סביב. לכן תהיה המטרה הראשונה שנציב לעצמנו התרשמות כללית מן החום, היושב, הצבעים והקולות הקיימים בנופו של כל ילד, במקום מגוריו.

ט י ו ל א ח ד נערוך למקום שאינו מרוחק מן הבית, אליו נוכל להגיע בנקל גם בשעות החום. המקום יוכל להיות מורם מעל פני השטח (גבעה, גג של בריכת-המים במשק וכד'), כדי שנוכל לצפות אל השטח שמסביבנו, להקשיב לקולות הנשמעים במרחב, וכן לחוש בידינו ובגופנו את המצוי בסביבתנו הקרובה ביותר. אנו יושבים על האדמה, בצל עצים בודדים על אחת הגבעות. אנו מסתכלים על העמק הפרוש לפנינו; מה אנחנו רואים? מזהים קודם כל את המוכר: הנה הגן שלנו! הנה חדר-האוכל! שם במרחק רואים את כרם-הזיתים - אפשר להבחין בו על פי הצבע הירוק-אפור. מה הם הצבעים הכולטים היום בעמק שלנו? צהוב, חום; צהוב - שדות-השלה, אולי קוצים; חום - שדות מחכים לחריש ולזרע. ואולי חלקם כבר נחרשו? אולם יש צבעים נוספים: הירוק - כן, גם הוא היכן? שדות-כותנה, כרם-הענבים. כל אלה ירוקים, כי האדם מטפל בהם, משקה אותם מים בעונה החמה והיבשה הזו. אנו אפילו רואים מכאן את המטרות, שממיהן מכסיפים ומשקים.

סביבנו חם; האדמה שעליה אנו יושבים, קשה וחמה, אפילו בצל. שקט סביבנו. האמנם? אנו עוצמים עיניים ומנסים להקשיב - מה הם הקולות המגיעים אל אוזנינו? משהו שמע ציפצוף של ציפור; משהו אחר - טרטור הטרקטור; את הרוח החמה המאושת בין הקוצים היבשים הפזורים סביבנו; זמזום - של מי הוא? של דבורה? של זבוב? יש קולות - יש חיים!

למרות שאנו יושבים בצל אנו צמאים למים ולוגמים מן המים שלקחנו איתנו. המים נשפכים קצת גם על האדמה ואנו רואים כיצד היא בולעת אותם בבת-אחת. גם היא צמאה מאוד, אולי אפילו יותר מאיתנו. האבנים שאנחנו לוקחים בידינו - חמות; אלה המונחות בצל חמות פחות. כולנו יושבים במקום אחד, אין לנו כוח להתרוצץ - חם ! אבל זכר הבריכה מקפיץ אותנו ממקומנו ואנו רצים להשיב נפשנו במימיה.

*

היה זה טיול קצר, שהינו בחוץ 15 דקות בערך. ואולי נחזור על טיול קצר כזה פעם נוספת - האם נגלה משהו נוסף? טיול זה הינו דוגמה אחת מהרבה אפשרויות שונות הקיימות בעונה זו בכל סביבה וסביבה.

* סיפרה אחת מחברות הצוות על טיול
ל"דרך הקיץ" (כך היא נקראת בקיבוצה), שהיא וילדיה נוהגים לערוך בעונה זו. מה רואים שם? את שוליו של השדה המושקה. השו-ליים שהיו רטובים, התייבשו והילדים רואים את הקרום שנוצר על השטח העליון של האדמה, ונהנים מן הצורות הגיאומטריות השונות הנוצרות עליו על ידי חריצים רחבים למדי, החורצים אותו לאורך ולרוחב. מששפכו הילדים מים אל תוך אחד החריצים - התפלאו כמה מהר וכמה הרבה שתהה האדמה, ולא נודע כי בא אל קרבה.

* חברה אחרת סיפרה שבשעת טיול שלאחר ה-
גשם הראשון, לאותו שטח בו ראו הילדים
לפני כן את האדמה החרוצה - קרא אחד הילדים
בהתפעלות: "הביטי! האדמה סגרה כבר את הפה
שלה!"

לאחר הטיול, בבית (ולא באותו יום)
יספרו הילדים באופן חופשי, מה היו רשמיהם
מהטיול. הילדים מקשיבים והגננת רושמת את
הדברים ב ס פ ר - ה ג ן . אם ימצאו
ילדים המסוגלים לכתוב בעצמם - ולי מלה אחת
או אחדות (למשל): "ראינו שגם האדמה צמאה
מאוד", או - "הכל היה חם בטיול, אפילו
האבנים", או - "ראינו את כרם-הזיתים מר=
חוקי") - יעשו זאת. כמובן רצוי יותר שיעשו
זאת ביוזמתם-הם.

ט י ו ל ש נ י
להכרתם לפרטיהם. אנו יוצאים לשדה-בור, בקצהו מצוי עץ-שיזף, אליו נגיע כדי לנוח
וכדי ליהנות מפירותיו האהובים - ה"דומים". על פני שדה-הבור פזורים קוצים שונים.
בתחנה הראשונה בדרכנו (תיכננו מראש שנחנה בה לראשונה) אנו יושבים כולנו. מסתכלים
על הקוצים ממרחק לא גדול. "אני אוהבת את הקוץ ההוא, את הקורטס!" - אני מצביעה על
הקוץ. הילדים - אחדים מצטרפים אל הכרזות: "ואני אוהב את הקיפודן - הוא באמת כמו
קיפוד!" ואחת הילדות הקטנות מכריזה: "אינני אוהבת את הקוץ, כי הוא דוקר!" אחד
הילדים הגדולים, בעל נסיון, מסביר לה שיש לנו מזמרה ואנחנו יודעים להיזהר ולקטוף
בלי להידקר. "תראי איך נעשה את זה עוד מעט!" אנו משוחחים על הקוצים. מוצא השלחה
יכול להיות כגון זה: "מי זוכר איזה צבע היה לקוצים כשטיילנו כאן בפסח? האם היו להם
פרחים? מה קרה מאז לקוצים? הם גמרו את תפקידם, את חייהם. הם פרחו, הבשילו פירות
וזרעים ועכשיו הם רק שלדים. האם הפירות והזרעים עוד מצויים בתוך הקוצים? בואו
נסתכל!"

מחפשים את הפירות ואת הזרעים, אולם כמעט כל הקוצים ריקים. הזרעים הופצו רובם,
נזרקו לאדמה בסכיבת הקוץ או במרחק ממנו, והם מחכים עד שיבוא הגשם, וירוה את האדמה
ואותם כדי שיוכלו להתחיל בשנה החדשה, במחזור-חיים נוסף.

אנו ממשיכים דרכנו אל התחנה השנייה; הגננת יכולה להציג שאלה: "האם יש כאן
בעלי-חיים? איך נדע? כשנגיע אל תחנתנו השנייה נשב בשקט, כדי שבעלי-החיים לא יבהלו
מאיתנו, ונקשיב ונצפה האם יבוא מישהו". כשבאים אל התחנה השנייה מגיעים הילדים עם
אוצרות: "פקעת" - ביצים של גמלת-שלמה שהיתה דבוקה לגבעול של קוץ, "חלה" ריקה של
צרעת-הפלך, גם היא הורדה מגבעול של אחד הקוצים.

את ה"אוצרות" אנו שומרים בילקוט-צד שהבאנו למטרה זו. (את הילקוט נושא מדי פעם
ילד אחר.) אנו יושבים בשקט, אנו צופים בשקט אל שטח שדה-הבור: והנה הופיעו ציפורים
והן מהלכות על האדמה, בין הקוצים ומלקטות גרעינים. מי הן אלה? הלא הן מיודעותינו:
דרורים וחיות! "זוכרים על איזה קוץ עמדה החוחית באביב? כבר אז היו זרעים טעימים
בעיניה והיא זללה אותם מתוך הפרח הצהוב של החוח. אנו מחליטים לקחת איתנו זר של
קוצים לקישוט הבית. אחד הילדים הגדולים לוקח בידו את המזמרה ומנקה תחילה את הגבעו-
לים מן הקוצים אשר עליהם, ורק לאחר זאת הוא קוטף אותם. אנו בוחרים ביחד, שיהיו
בידינו קוצים יפים ממינים שונים.

* סיפרו שתי חברות, האחת גננת וותיקה והשנייה גננת צעירה העובדת באותו קיבוץ, בו נולדה וגדלה.

אמרה הראשונה: "לעיתים כשאנו מטיילים בעונה חמה זו אני מספרת לילדים על הקיץ במקום הולדתי, פולין. הקיץ השונה כל כך שם מבליט את הקיץ שלנו כאן."

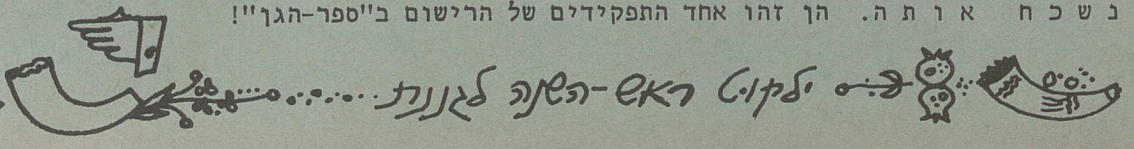
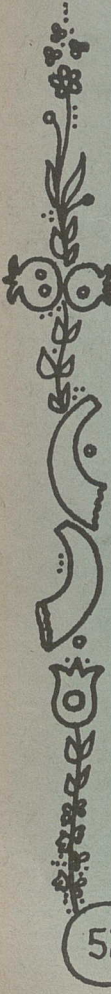
הוסיפה השנייה: "אני מטיילת עם הילדים למקומות הזכורים לי במקום טיולי בילדותי. כשהילד על גבעת הקוצים אספתי את הילדים וסיפרתי להם את זכרונותי על טיולי שלי, עם הוריהם, על אותה גבעה - כשהיינו ילדים קטנים. התרשמות הילדים היתה חזקה. למדתי זאת מתגובותיהם וסיפוריהם בחדרי ההורים."

*

לטיול זה שהוא ארוך, ובעונה חמה כשלונו עלינו לצאת בבוקר, בשעה מוקדמת (אפשר לכלול את ארוחת-הבוקר). נסיימו בצילו של השיזף, שפירותיו שייכים גם הם לעונה זו, שם נאכל "דומים", נאסוף מהם כמויות כדי להביא הביתה, ונחכה למכוננית שתחזירנו לגן. נזכור שאין זו עונה יפה לטיולים ארוכים. כלל הוא: בכל טיול, וכל שכן בעונה של חום, צריך להתחיל בו כשהילדים רעננים, ולסיימו כשהם מלאי חוויות ורשמים, אך לא סחוסים ומעונים מרוב עייפות.

את רשמי הטיול נרחיב ונעמיק עם שובנו הביתה. והפעם נתחיל בזאת עוד ביום שובנו מהטיול. קודם כל נטפל ב"מציאות" ובסידורן ב פ ל נ ת - ה ש ב ו ע. תוך כדי סידור נסתכל בהן שנית ונשווח עליהן. תחילה נעשה זאת רק עם מספר ילדים, אלה שיהיו עסוקים ליד ה"פינה". רק לאחר מכן נבחר דבר אחד בלבד מכל מה שהבאנו, משהו מהאופייני ביותר לעונה ולסביבה, ונראה אותו לילדים בשעה שנתאסף (כרגיל בקיץ אחרי ארוחת-הצהריים). אפשר לבחור בפקעת של גמלת-שלמה. תחילה נסתכל בה, נעביר אותה מיד ליד ונמשש אותה, נחוש שהיא מחוספסת, אינה רכה. האם היא שלמה? לא, יש בה חורים קטנים. מי עשה את החורים הללו? לחלק מן הילדים תהיינה כבר תשובות לשאלות, היות וכבר שמעו אותן לפני כן מן הגננת ליד ה"פינה". מי עשה את ה"פקעת"? על כל השאלות האלה נשווח בצוותא. (אין ערך בגן-ילדים לשיחה שהיא סיכום לימודי סכימאטי של מה שראינו בטיול, אלא שיחה על אחד הדברים שראינו ולא הספקנו לעכלו בטיול; וכך אם יהיו לילדים אסוציאציות חופשיות שירצו להעלות. רישום החוויות - לא באותו יום!).

הפקעת כבר גמרה את תפקידה; ניקח סכין ונפתח אותה. אנו רואים את מאות התאים הקטנים המצויים בתוכה, ואשר בהם היו מונחות הביצים של הגמלה בטרם נבקעו והיו לגמלי-שלמה צעירים. אולי נחפש בשנה הבאה, בפסח, פקעת כזו; נוכל למצוא אותה עדיין בלי חורים? אולי נצליח אפילו לראות גמלי-שלמה-"תינוקות", אולי. כדאי שננסה לעשות זאת בשנה החדשה. כדי להצליח במשימה מוטל על הגננת להכין את הטיול המצופה כראוי. עליה לנסות תחילה למצוא "פקעת" כזו שלמה בכוחות עצמה. ייתכן שהילדים הגדולים בגן יזכרו במטרה שהיצבנו לנו בבוא המועד, אולם אין לסמוך על כך: על הגננת לזכור ולהזכיר. ראוי להציע לילדים לרשום ב ס פ ר - ה ג נ את ההחלטה שקיבלנו זה עתה, כדי שלא נשכח אותה. הן זהו אחד התפקידים של הרישום ב"ספר-הגן!"

את הקוצים שהכחנו נשזור במספר זרים, ונשים אותם באגרטלים בפינות שונות של הבית. יש ונוהגים להציג אותם בתערוכה, כל קוץ בבקבוק ועליו פתק. מוטב שלא נעשה זאת. יקשטו הקוצים את הבית ביופיים, ההתרשמות מהם תהיה אז יותר גדולה. את שמות הקוצים השונים יזכרו הילדים על ידי הצורך שיהיה להם לחזור עליהם בשעה שיסתכלו בזרים, או כשיספרו להורים היכן קטפו אותם. כך נכתוב פתקים ליד ה"פקעת" וליד ה"חלה" של צרעת-הפלך, וכן ליד כל פריט ובפינת הטבע. בימים הבאים נוסיף חיזוק לממצאי הטיול בעזרת תמונות וגלויות, בהן מצולמים הקוצים שמצאנו. או בהסתכלות בספר "צמחי הבר", המצוי בגן.

עתה נוצר כבר קשר בין השנה המסתיימת בטבע לבין השנה החדשה העומדת בפתח, תוך כדי השיחה וההסתכלות בשדה על הקוצים ותוך השיחה על ה"פקעת" בבית.

*

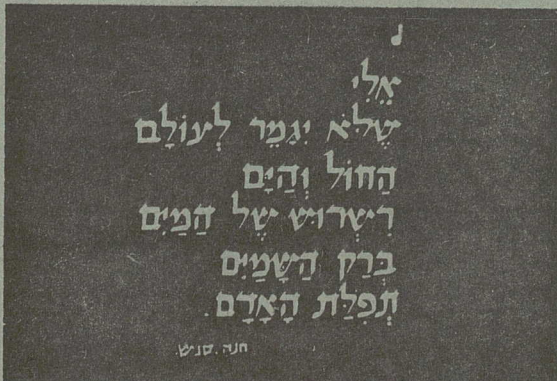
אם נוסיף לשני הטיולים המוצעים את השיר "קיץ" ללאה גולדברג, ואף נלמד את ליחננו העדין שחולחן על ידו הפלח שלנו - חיים אהוביה, נחזק את החוויה, כי אכן יש יופי מיוחד גם לשלהי-קיץ, והמגניבה תחלחל את חווית העצב שבציפייה לשנה החדשה, בה נתחיל כולנו, הטבע והאדם, מחזור חיים חדש.

על מטרות טיולינו הנוספים בעונה זו, בעיקר במשק החקלאי, לא הספקנו לשוחח. נרמוז עליהן:

* טיול לשדה הפלחה; להיות נוכח בשעת החריש העמוק, להיות עם הפלח ולשוחח איתו על עבודתו. זוהי ראשית ההסתכלות; נוסיף לעקוב אחרי שדה זה במשך כל השנה עד שיעמוד לקציר.

* ביקור בסככת המכונות כדי לראות את מכונת-הזריעה. להסתכל בעבודת החבר המטפל בה ומכינה לעונה. לשמוע מפיו הסברה על דרך עבודתה (כשנבוא אחרי ראש-השנה לשדה ונראה כיצד זורעים, נבין כבר מה אנחנו רואים).

* טיול לאחד ממטעי העונה, כמו זיתים בכרם; וממנו אל כיבוש הזיתים בבית-החרושת. הזית בחצר הגן וכיבוש זיתים ביתי. או נטייל אל הרמונים.

חנה סניט

בחסות האלהות

תקיעת שופר

בתפיסה המאגית

האמונה בימים של "מצל טוב", שבהם מובטח לו לאדם שכל אשר יעשה - יצליח, ובימים של "מצל ביש", שבהם ראוי לו להימנע מכל פעולה, מושרשים בחברה מימים קדומים ביותר. מקורה של האמונה בתפיסה המאגית, הרואה קשר הדוק בין ההתרחשות בטבע, ובפרט במערכת הכוכבים והמזלות, ובין מעשי האדם וגורלו. לדוגמה: הירח העולה והמתמלא היה בו כדי לזרז את הצמיחה, ואילו הירח ההולך ופוחת - היה בו כדי לעורר תחושות של פחדים ואימת החידלון.

במיתולוגיה

גם ימי המעבר בין עונות השנה ("עונות המשבר"), כמו סוף הקיץ וראשית האביב, נתקדשו ברוב הדתות בשל השפעתם הרבה על הטבע, על האדם ועל עבודתו. בדתות מרובות - האלים האמינו שההתרחשות בעולמם של האלים היא המקור להתרחשות בטבע. ת מ ו ז, אל הצמיחה הכבלי, מסמל כמותו ובירידתו שאולה את עונת הכמישה, והימים ימי אבל וקינה לבבלים; השפעתו של מיתוס זה הגיעה עד למקדש בירושלים, כפי שאנו שומעים מתוכחתו של יחזקאל:

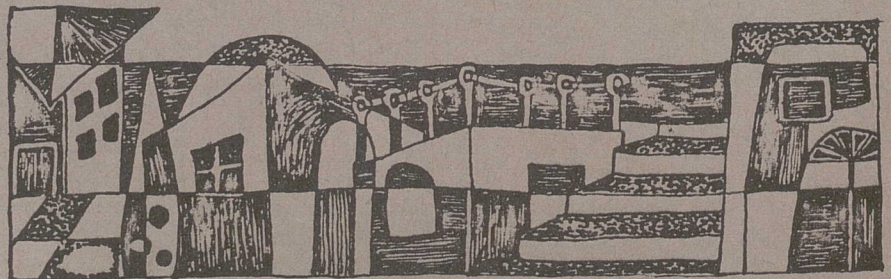
וּבָא אֲחִי אֶלְפֶתַח
שַׁעַר בֵּית־יְהוָה אֲשֶׁר עַל־הַצְּפוֹנָה וְהִגְדִּישָׁם הַנְּשִׁים
יְשֻׁבוּת מִכַּפּוֹת אֶת־הַתְּמוּזָה:
(ח' 14)

כאביב חוזר תמוז לתחיה ופני האדמה מתחדשים.

המוטיבים החברתיים והלאומיים

משמעות מיוחדת נודעת בגיבוש הימים הקדושים ליסוד קיומו של האדם לעבודתו, לתהליך היצור, שבו הוא תלוי בעונות השנה ובשינויים בטבע: אצל הרועים הנוודים מתקדשים ימי האביב, עונת ההמלטה של עדריהם; אצל האיכרים, עובדי האדמה - ימי הזרע, ימי הקציר ("מהחל חרמש בקמה"), ימי האסיף וכיוצא בזה.

עם התפתחות העמים, עם התעוררות בעיות סוציאליות ומוסריות, עם התגבשות מסורת לאומית-היסטורית דתית, מתרחבים ומתעשרים חגי הטבע והעבודה הקדומים במוטיבים סוציאליים, היסטוריים ודתיים. טקסי הפולחן ומנהגי-החג הקדומים מקבלים משמעות חדשה.

מעשיה מיתולוגית פנאנית

עד ראש-השנה היהודי

בשנת 1929 נתגלה בראס שמרה (טוריה הצפונית, קרוב ללודקיה), טמון מתחת לתל, יישוב כנעני קדמון ושמו "אוגריה". בחפירות הארכיאולוגיות שנערכו במקום הועלה יכול רב של ממצאים, וביניהם גם מספר רב של לוחות טין כתובים בכתב היתדות.

לאחר הפיענוח התברר שחשיבות רבה נודעת לכתובים אלה מבחינת מדע המקרא, ובמיוחד בלש מחזור של שירים, שקיבל במחקר את השם "עלילת בעל". בעלילה מיתולוגית זו מסופר בעיקר על מלחמתו של "בעל" נגד "מות" עד גמר נצחונו של בעל והכנעת יריבו לפניו. לבעל, אלוהי השמים והחיים, ייחסו הכנענים את ברכת הגשמים ואף כינוהו "רוכב ערבות" (=בעננים, תואר המופיע גם במקרא כאחד מתואריו של אלוהי העברים). היפוכו הוא "מות", אלוהי השאול והמות, התגשמות כל כוחות ההרס והכליון.

לפנינו, ככל הנראה, מיתוס המשקף את תופעות עונות הטבע במרחב הגיאוגרפי שלנו.

ואלה דבריה של תקווה שריג (בית-השיטה), בהשוותה את מלחמת שני האלים עם מועדי אלול-תשרי במסורת היהודית:

כל עלילת חייה-הטבע ובריותיו בתבל נתפסו בעיני הקדמונים כעלילת המריבה בין שני הגיבורים הקוטביים הללו. מה האחד מחייה, מרבה, מחדש, מחזק - בא השני וממית, מצמית, משמיד.

הקדמונים צפו במלחמה המתלקחת בכל יקודיה בשלהי הקיץ, בסוף ירח-אלול. בחום, ביובש, בעייפות כל חי, בכמישת כל צומח, בהסתדקות האדמה. הכל כאילו אומר: ידו של מות על העליונה; אבל הנה בא חודש תשרי! הכל מתחדש! השמש - נחלש כוחה. הצללים נתארכו, הטל-לים נתרבו, צמחים ליבלכו כצינעה. לפתע, אף פרחים מציתים גוונים מתוך החורב... ציפורים מתלכדות סיעות סיעות, ועושות דרכן למקום שעושות, והן משמיעות זמירות חדשות.

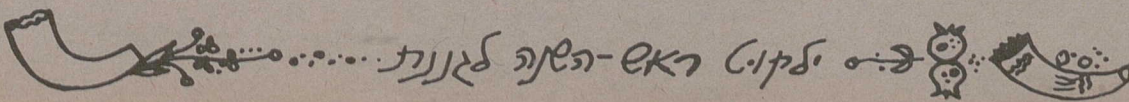
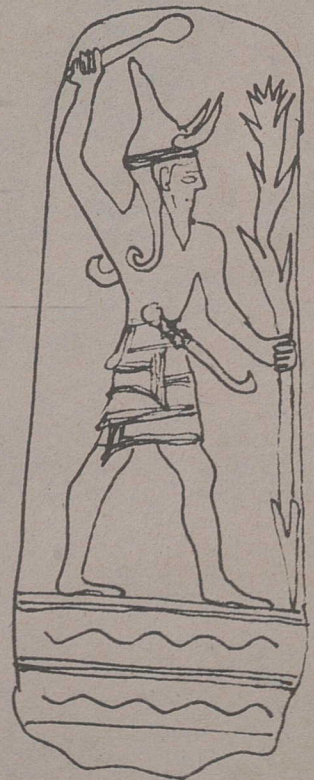
יש התעוררות בנוף, יש התעוררות כנפש האדם. בעל ניצח... ניצחו החיים.

היהדות עיצבה את מועדיה, תוך דורות מרוכבים, על אותן תחושות אלמנטאריות שחש אותן הפליטן הקדמון אשר שר על עלילת בעל ומוות. לתוך ירח אלול, חודש סכנת הצונם הצומק, הכמוש והנגוב, שיכבה את הסליחות. היהודי מתפלל לאלוהיו שלא ינצח הרע, שיעלו ויבואו תחנוניו אל הרקיעים הגבוהים ותיבטל סכנת המיתות המשובות...

האל העל, עם אלת-קרב ומית-הירק התוארו כאל השמים.

אסתינה מאיגריה, המאה ה-14 לפני הספירה.

ראש-השנה נ'א' - קצת ואז ה'יום

בתקופת המקרא

בספר ויקרא כ"ג 24 אנו מוצאים כתוב:

"בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבְּתוֹן, זְכָרוֹן תְּרוּעָה, מִקְרָא קֹדֶשׁ."

סתם הכתוב ולא פירש מה טיבו של היום ומה משמעותה של התרועה. אך מן האמור ב"חג-האסיף" -

"...וְחַג הָאֲסִיף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאֶסְפָּה אֶת מַעֲשֵׂיהָ מִן הַשָּׂדֶה" (שמות כ"ג 16)

- הסיקו שעונת האסיף והבציר בסוף הקיץ היא סוף השנה החקלאית וממילא גם ראשיתה של השנה החדשה.

מכל מקום, במקרא עצמו אין המועד נזכר בשני קובצי החוקים הקדומים מימי בית ראשון, לא בשמות כ"א-כ"ג ולא בפרשת החגים של דברים ט"ז, ואף לא בדברי נביאים וכתובים. אמנם ייתכן שחגגו איכרי ישראל כבר בבית ראשון את ראשית "ירח האיתנים" כחג חקלאי עממי, כשהם סוקרים את יבול השנה שחלפה, וליבם חרד לקראת השנה החקלאית החדשה עם בוא ימות הגשמים, ותפילתם פרושה לפני האלוהים ה"דורש" את טובת ארצם ועיניו בה "מראשית השנה וְעַד אַחֲרֵית הַשָּׁנָה" (דברים י"א 12).

אלא רק בימי בית שני נתגבשה דמותו של היום כפי שנתקדשה במסורת.

מן המועט הנאמר על יום קדוש זה אנו למדים שהוא היה אסור ב"מלאכת עבודה"; התקיים בו "מקרא קודש" - קריאה והכרזה על קדושת היום והוא צוילן בקרבן מיוחד. כן נאמר בו שהוא "זכרון תרועה" או "יום תרועה" כהכתרת אלוהים למלך העולם, העולה על כסא משפט לשפוט את הארץ בצדק. אין הפסוק מפרש במה הריעו, אך חז"ל למדו מן האמור בפרשת היובל -

"...וְהִעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי" (ויקרא כ"ה 9)

- בדרך ההקבלה - "מה שם (ביובל) התרועה ב שו פ ר - אף כאן (בראש השנה) התרועה בשופר", והסיקו מכך שאף בראש-השנה נהגו תקיעה ותרועה בשופר.

בתקופת הבית השני

לפי מסורת חז"ל ראש-השנה הוא יום - הדין והוא פותח את עשרת ימי התישור בה המסתיימים ביום - הכליפורים:

"בארבעה פרקים העולם נידון:

ב פ ס ח על התבואה,

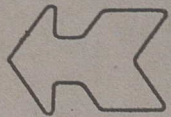
ב ע צ ר ת (שבועות) על פירות האילן,

ב ח ג (סוכות) נידונין על המים,

ואדם נידון בראש-השנה,

וגזר-דין שלו נחתם ביום - הכליפורים."

(תלמוד בבלי, מסכת ראש-השנה, ט"ז ע"א)

כתב-תורה למוסד 'מ'.

כסף וזהב, גרמניה, המאה ה-18

ראש-השנה "למניין השטרות"

השינוי הכולט ביותר בתקופה זו ולאחריה הוא שמו החדש של החג. בניגוד לתנ"ך נקרא החג בספרות התנאים והאמוראים רק בשם ר א ש - ה ש נ ה או "יום טוב של ראש-השנה". הסיבה לכך היא כנראה העובדה הבאה: בסתיו של שנת 312 לפני הספירה הרגילה השתלט סיליקוס הראשון על סוריה, פרס ובבל, ולזכר המאורע הזה קבעו אחר כך יורשיו למנות את השנים מתחילת מלכותו של סיליקוס, היינו - מסתיו 312. המניין הזה נתקבל על ידי כל עמי הארצות האלה וגם על ידי היהודים בארץ ישראל, שקראו לו "מניין יוונים" או מ נ י י - ש ט ר ו ת (AERA CONTRACTVM) והשתמשו בו בתעודות ובכל ענייני מקח וממכר. הואיל ובמניין השטרות ראש-השנה שלו היה אף הוא באחד בתשרי קראו היהודים עכשיו לחג באחד בתשרי בשמו העתיק לפני מתן-תורה - "ראש-השנה" או - "יום טוב של ראש-השנה".

לא פחות חשוב הוא העניין הבא, שחל גם הוא בתקופה זו: קביעת החודש היתה בזמן הבית השני על ידי הראייה, כלומר - על ידי ראיית הלבנה בחידושה מצד שני עדים, שהעידו על כך בפני בית-הדין בירושלים. הואיל וראש-השנה הוא האחד לחודש ואי אפשר היה להודיע במקומות הרחוקים מירושלים בארץ ובגולה את יום קביעת החודש, חגגו במקומות אלה את ראש-השנה שני ימים. גם בירושלים עצמה חגגו לפעמים שני ימים במקרה שהעדים לא באו בכלל, או שלא הופיעו בשעות הקבועות ביום שלושים באלול. מן הזמן ההוא השתרש המנהג לחוג ראש-השנה שני ימים גם בארצנו, ולראות בשני הימים קדושה אחת ("יוםא אריכתא"), מה שאין כן בשאר החגים.

אוצר תורה
מזוהרים.
במבורג - 1111.

תקופה שלאחר החורבן

עם חורבן הבית כשבטלו הקרבנות, והעלייה-לרגל לירושלים פסקה, חל גם מפנה חשוב בתוכנו ובצורתו של ראש-השנה. כך למשל חדלו להדגיש עכשיו את הקשר בין החג באחד בתשרי לבין חג-האסיף, והבליטו יותר את תכונותיו הנובעות מן העובדה שהוא היום הראשון של שנה חדשה-קדושה - "בתשרי נברא העולם" (תלמוד בבלי, מסכת ראש-השנה י"א ע"א), כלומר - האחד בתשרי הוא גם ראש-השנה על ידי המאמר הנ"ל - "הכל (או = "האדם") נידונין מאיר שינוי זה באופיו של ראש-השנה על ידי המאמר הנ"ל - "הכל (או = "האדם") נידונין בראש-השנה, וגזר-דינם מתחתם ביום-הכיפורים". באופן זה נהפך ראש-השנה מחג של "שמחה גדולה" (נחמיה ח' 12) בזמן הבית, ליום-הדין ש"כל באי עולם עוברין לפניו (לפני האל) כבני מרון" (משנה ראש-השנה, פרק א', הלכה ב') ואימת גזר-הדין עליהם. ראש-השנה הופרד איפוא משמחת חג-האסיף וחובר לחטיבה אחת עם יום-התשובה-והכפרה, יום-הכיפורים.

מימי מסעי הצלב ועד ימינו

לשלב האחרון מגיעה התפתחות תוכן החג וכינויו בימי מסעי הצלב בגרמניה. על רקע דרשות שונות במדרש ועל סמך פיוטים שונים מהתקופה היא נתקבל המנהג לקרוא לראש-השנה ויום-כיפור בשם הכולל - "י מ י ס - נ ו ר א י ס". מושג זה חדר במרוצת הזמן לחיים ולספרות של יהודי כל התפוצות החל מן המאה הארבע-עשרה ועד ימינו אנו. בצורה אחרונה זו מטביע החג את חותמו על כל ישראל באשר הם שם, בעוררם בקרבם מדי שנה בשנה על ידי תפילותיו ומנהגיו אהבה לזולת, אמונה בנצחון הדין והצדק בעולם ותקווה לגאולה שלמה "במהרה בימינו"...

אמנות אבני-קרח

וּלְמַנְצַחַת לְבִנֵי-קָרַח מִזְמוֹר:

בְּכָל-הָעַמִּים תִּקְעוּ-בָהּ הֲרִיעוּ לְאֱלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה:

בְּיַהֲיִינָה עֲלֵינוּ נוֹרָא מִלֶּךְ גָּדוֹל עַל-כָּל-הָאָרֶץ:

יִדְבְּרֵי עַמִּים תַּחֲתֵינוּ וְלֵאמֹים תַּחַת רַגְלֵינוּ:

וּבְחֵרֵי-לִנּוּ אֶת-נִחְלָתֵנוּ אֵת גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר-אַתָּה סָלָה:

עָלָה אֱלֹהִים בְּתַרוּעָה יְהוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר:

וַיִּמְרוּ אֱלֹהִים וַיִּמְרוּ וַיִּמְרוּ לְמַלְכֵנוּ וַיִּמְרוּ:

כִּי מִלֶּךְ כָּל-הָאָרֶץ אֱלֹהִים וַיִּמְרוּ מִשְׁכִּיל:

וַיִּמְלֹךְ אֱלֹהִים עַל-גֹּיִם אֱלֹהִים יֵשֵׁב עַל-כִּסֵּא קִדְשׁוֹ:

וַיִּדְבְּרֵי עַמִּים וַיִּנְאֲסֻפוּ עִם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם

כִּי לְאֱלֹהִים מִגְּנִי-אָרֶץ מֵאֵד נִעְלָה:

(תהי' לי' א' נ' 5)

תפניתו של הכוהן הגדול של הלכה החדשה

תלמוד ירושלמי, מסכת יומא דכיפורא,
פרק ה', הלכה ב':

וכך היתה תפילתו של כוהן גדול ביום
הכיפורים בצאתו בשלום מן הקודש:

"יהי רצון מלפניך, ה' אלוהינו ואלוהי
אבותינו,

שלא תצא עלינו גלות - לא ביום הזה
ולא בשנה הזאת;

ואם יצאה עלינו גלות ביום הזה או
בשנה הזאת - תהא גלותנו למקום
של תורה.

יהי רצון מלפניך, ה' אלוהינו ואלוהי
אבותינו,

שלא יצא עלינו חיסרון, לא ביום הזה
ולא בשנה הזאת;

ואם יצא עלינו חיסרון ביום הזה או
בשנה הזאת - יהא חסרונונו בחיס-
רון של מצווה.

יהי רצון מלפניך, ה' אלוהינו ואלוהי
אבותינו,

שתהא השנה הזאת שנת זול, שנת שובע,
שנת משא ומתן, שנה גשומה ושחונה
וטלולה,

ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו,

ואל תפנה לתפילת יוצאי דרכים."

מזמור מ"ז בספר תהילים, שנכלל בין
התפילות של ראש-השנה, מביע בלשון של הוד
קדומים את הרעיון של מלכות - ה' א
בעולמו בכלל, ואת המרכיב הטקסי והרעיוני
של הכתרת האל למלך גדול על כל הארץ -
בפרט. הכתרת אלוהים היא בתרועה, בקול
שופר.

נביע לקידוש בראש השנה, המאה ה' 18

רַפְּנָן דְּקִיסְרִין אוֹמְרִים:

"ועל עמך ישראל,
שלא יגבהו שררה זו על גב זו."

ועל אנשי השרון היה אומר:

"יהי רצון מלפניך, ה' אלוהינו ואלוהי
אבותינו,

שלא ייעשו בתיהן - קבריהן!"

הפיוט "ונתנה תקף" לכתובת ראש-השנה:

ציור לחודש אלול, מאת הרמן פישנבך

ונתנה תקף קדשת היום. כי הוא נורא ואיום. ובו הנשגה מלכותך. ויפון כחסד כסאך. ותשב עליו באמת. אמת, כי אתה הוא דין ומוכיח ויודע ועד. וכותבי וחותם וסופר ומונה. ותזכור כל הנשכחות. ותפתח את ספר הזכרונות. ומאליו יקרא. וחותם יד כל אדם בו. וכשופר גדול יתקע. וקול דממה רקח ישמע. ומלאכים יחפזון. וחיל ורעדה יאחזון. ויאמרו: הנה יום הדין. לפקוד על צבא מרום בדין. פי לא יזכו בעיניך בדין. וכל באי עולם תעביר ^(כ"ה יעברון) לפניך כבני מרון. כבבקרת רועה עדרו. מעביר צאנו תחת שבטו. בן העביר ותספור ותמנה. ותפקוד נפש כל חי. ותחיהו קצבה לכל בריה. ותכתוב את גזר דינם: בראש השנה יכתבון. וביום (צום) כפוד יחתמון. במה יעברון. וכמה יפראון. מי יחיה. ומי ימות. מי בקצו. ומי לא בקצו. מי באש. ומי במים. מי בחרב. ומי בחיה. ומי ברעב. ומי בצמא. מי ברעש. ומי במנפה. ומי בחניקה ומי בסקילה. מי ינוח. ומי ינוע. מי ישקט. ומי יטרף. מי ישלו. ומי יתיסר. מי ירום ^(מי ירם). ומי ישפל. מי יעשר. ומי יעני:

צויריט אל מליכי זה -
באמריט 71,149

ציור לחודש תשרי, מאת ה. פישנבך

צום קול מכון
ותשובה ותפלה וצדקה
מעבירין את רוע הגזירה:

*

החוקר חיים שאוס כותב על פיוט זה:

"אם לשפוט על פי לשונו הפשוט וסגנונו הבהיר - קטע פיוטי זה הוא קדום למדי, מלפני תקופת מסעי הצלב. הוא מיוחס למקדש-השם האגדתי רבי אמנון ממאגנצה. הסיפור על רבי אמנון נכלל בעברית במחזור המסורתי, והוא פופולארי מאוד בעם... אף על פי כן אין לאגדה זו כל ערך היסטורי, בכללה בתוכה פרטים המזכירים את הרדיפות מאותם זמנים."

וזו לשון האגדה עצמה:

מעשה ברבי אמנון ממאגנצה, שהיה גדול הדור ועשיר ומיוחס ויפה-תואר ויפה-מראה, והחלו השרים וההגמון לבקש ממנו שיהפך לדתם, וימאן לשמוע להם. ויהי כדברם אליו יום-יום ולא שמע להם, ויפצר בו ההגמון. ויהי כהיון בהחזיקם עליו ויאמר:

"חפץ אני להיוועץ ולחשוב על הדבר עד שלושה ימים."

וכדי לדחותם מעליו אמר כן. ויהי אך יצוא יצא מאת פני ההגמון שם הדבר על ליבו על אשר ככה יצא מפיו לשון ספק, שהיה צריך שום עצה ומחשבה לכפור באלוהים חיים. ויבוא אל ביתו ולא אבה לאכול ולשתות - ונחלה. ויבואו כל קרוביו ואוהביו לנחמו, וימאן להתנחם, כי אמר - "ארד על ניבי אבל שאולה". ויבך ויתעצב על ליבו. ויהי ביום השלישי בהיותו כואב ודואג, וישלח ההגמון אחריו, ויאמר: "לא אלך!" ויוסף עוד השר לשלוח שרים רבים ונכבדים מאלה, וימאן ללכת אליו, ויאמר ההגמון:

"מהרו את אמנון להביאו בעל כורחו!"

וימהרו ויביאו אותו, ויאמר לו:

"מה זאת, אמנון, למה לא באת אלי למועד אשר יעדת לי להיוועץ ולהשיב לי דבר ולעשות את בקשתי?"

ויען ויאמר אמנון:

"אני את משפטי אחרוך, כי הלשון אשר דיברה ונתכזב לך, דינה לחתכה!"

כי חפץ היה רבי אמנון לקדש את שם ה' על אשר דיבר ככה. ויען ההגמון ויאמר:

"לא כי, הלשון לא אחתוך כי היטב דיברה. אלא הרגליים, אשר לו באו למועד אשר דיברת אלי, אקצץ, ואת יתר הגוף איסר!"

ויצו הצורך ויקצצו את פרקי אצבעות ידיו ורגליו, ועל כל פרק ופרק היו שואלים לו - "התחפוץ עוד, אמנון, ליהפך לאמונתנו?" - ויאמר - "לא!" ויהי ככלותם לקצץ, ציווה הרשע להשכיב את רבי אמנון במגן אחד וכל פרקי אצבעותיו בצידו, וישלחו לביתו. הכי נקרא שמו רבי אמנון, כי האמין באל חי וסבל על אמונתו יסורים קשים באהבה, רק על ה- דבר שיצא מפיו.

אחר הדברים האלה קרב מועד והגיע ראש-השנה, ביקש מקרוביו לשאת אותו לבית-הכנסת על כל פרקי אצבעותיו המלוחים ולהשכיבו אצל שליח-ציבור. ויעשו כן. ויהי כאשר הגיע שליח-הציבור לומר הקדושה "וחיות אשר הנה", אמר לו רבי אמנון: "המתן מעט ואקדש את השם הגדול!" ויען בקול רם: "ובכן לך תעלה קדושה!" כלומר - שקידשתי את שמך על מלכותך וליחודך, ואחר כך אמר: "ונתנה תוקף קדושת היום", ואמר - "אמת כי אתה הוא דיין ומוכיח", כדי להצדיק עליו את הדין שיעלו לפניו אותם פרקי ידיו ורגליו וכל העניין; והזכיר "וחותם יד כל אדם בו ותפקוד נפש כל חי", שכך נגזר עליו בראש-השנה. וכשגמר כל הסילוק, נסתלק ונעלם מן העולם לעין כל ואיננו, כי לקח אותו אלוהים. ועליו נאמר - "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" (תהילים ל"א 20).

אחר הדברים והאמת, אשר העלה רבי אמנון ונתבקש בישיבה של מעלה ביום השלישי לטהרתו, נראה במראות הלילה לרבי קלונימוס בן רבנא משולם בן רבנו קלונימוס בן רבנא משה בן רבנא קלונימוס ולימד לו את הפיוט "ונתנה תוקף קדושת היום". ויצו עליו לשלוח אותו בכל תפוצות הגולה להיות לעד וזכרון, ויעש הגאון כן.

השופר

גילגולו של כלי-נגינה פולחני

בראשיתן של כל הדתות ניכר קשר הדוק עם הטבע ותמורותיו. המעבר התקין בין עונה לעונה לא נתפס בהן כקבוע ומובטח מעצמו: הכרחי הוא שהאדם יסיע בכך בעזרת פעולות פולחניות-טקסיות. יתר על כן - לפי התפיסה הקמאית מצויות רשויות דימוניות שליליות המבקשות לעכב בעד המהלך התקין שבטבע, ואף להחזיר את הבריאה ל"תוהו ובוהו". הואיל וקיומו של האדם תלוי בהתחדשות הירח, בגשם-בעיתו וכו' - כורח גורלי ממש הוא בשבילו לגבור על אותם אויבים "על-טבעיים" כל פעם מחדש.

כאחד האמצעים המובהקים לגירושם של אויבים דימוניים שימשה מאז ומתמיד יצירת רעש בצורות שונות ומגוונות, ובעיקר בעזרת כלי-הקשה כמו תופים וכלי נשיפה שונים. אף מקורו של הפרוטיקיעותיו נעוץ במערכת אמונתית זו, ובישראל נהגו בבית-המקדש לתקוע בשופר גם לפי מצבי הירח:

"תקעו בחדש שופר (בראש-חודש), בכסה ליום חגנו (במצב של ירח "מכוסה") (תהילים פ"א 4).

זכר לאותה תפיסה עדיין מצוי בתלמוד בדברי רבי יצחק הנפח (סוף המאה ה-3 לס', א"י) הסובר ש"תוקעין בראש השנה... כדי לערוב השטן" (בבלי, ראש השנה ט"ז ע"ב), כלומר - כדי לבלבל ולגרש אותו; ובהמשך נאמר שם שאי-קיום התקיעות עלול לגרור אחריו פגעיו טבע, כמו בצורת וכדומה.

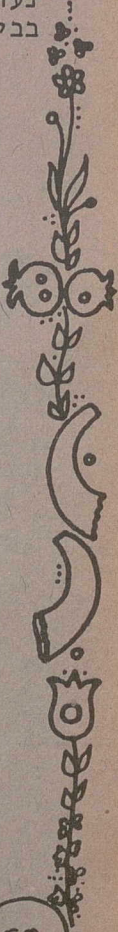
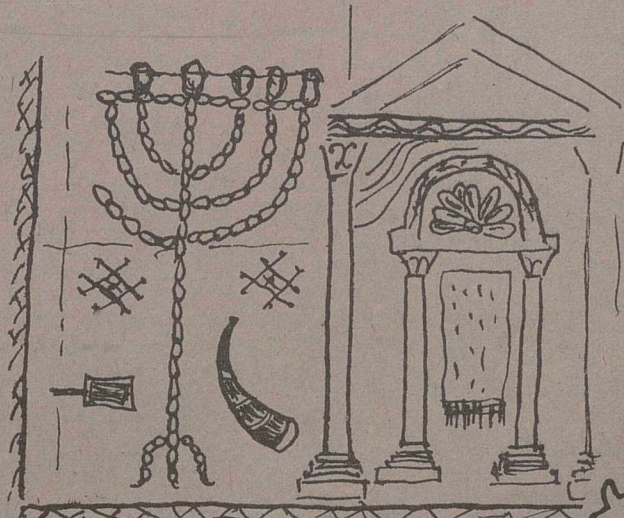
היהדות הרבנית השתדלה להשכיח ולהעלין אמונות עממיות אלה, הנרמזות עדיין בהרבה כתובים בתנ"ך. היא העמידה מולן פירושים אחרים; כך למשל השיבו על השאלה - "למה תוקעין בשופר של איל?" - בקושרם אותו עם פרשת עקידתו של יצחק: האיל שלפי בראשית כ"ב 13 הוקרב במקום יצחק, בא להזכיר את אמונתם המוחלטת של אברהם ויצחק באלוהים, וכך יעורר קרן-האיל את רחמיו של האל בעמק ישראל. לצד ההסבר הלאומי מציב הרמב"ם (1204 - 1135) את זה המוסרי:

"...תקיעת השופר... רמז יש בה, כלומר - עוררו ישנים משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם! ... והיזרו בתשובה... והי-טיבו דרכיכם ומעלליכם..." (מורה נבוכים).

השופר מתקופת המקרא ועד ימינו

יש להבחין בין תפקידו של השופר ביש-ראל בתקופת המקרא לתפקידו לאחר מכן, בסוף ימי בית שני, שעליו מעידה המשנה בפירוט (ראה להלן). המשך קיומו של השופר ביהדות

השופר 338 ארון-הקודש והמזבח
הפס"ס הרכבה של בית-הכנסת בבית-שאן. המאה ה-6 לס'.

עד היום מיחדו משאר כלי-הקול הקדומים, כנאמר לעיל. בתיאור השופר במעמד הר-סיני ובנפילת חומות יריחו מקובל לראות את התגלמות טבעו המאגי של השופר:

... וְהָרַסְנוּ עִשָּׂן כָּל־מַפְנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בְּאֵשׁ וַיַּעַל עִשָּׁנוֹ כַּעֲשַׁן הַכֹּהֵן וַיִּתְרַד כְּלִהְרֵר מְאֹד: וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ חֹזֵק מְאֹד (Yer. 18-19)

... וַתִּקְעוּ בַשּׁוֹפְרוֹת וַיְהִי כַשְׂמֵעַ הָעָם אֶת-קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיִּרְעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתִּפֹּל הַחֹמָה תַּחְתֵּיהָ וַיַּעַל הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדוֹ וַיִּלְכְּדוּ אֶת-הָעִיר: (יהושע 6: 20)

כמו כן היתה התקיעה בשופר מלווה את הטקס של המלכת מלך בישראל:

... וַתִּקְעוּ בַשּׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ כְּלִהְקֵם יְהוָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה: (מלכים א', 39)

ואמנם כלי זה, הבא מן החיה וקולו כשאגת-חיה או כנהמת-סופה, הוא מן הכלים הקדומים ביותר. האדם הקדמון התוקע בקרן החיה היה מכניע ב-קולה המאיים את איתני הטבע, החיות, האויבים ואפילו האלים, וכופה עליהם את רצונו. במקרא, מחוץ למעמד הר-סיני ובנפילת חומות יריחו, הופקעה התקיעה בשופר מתחום האימה הדתית-המאגית. רק משהונהג השופר בפולחן הסדור של בית שני, ומכאן והלאה עד ימינו, שוב אופפת את השופר אותה אימת קדומים. (על פי האל-ציקלופדיה המקראית).

אחרי החורבן ובמשך מאות שנות גלות היתה תקיעת השופר לנקודת השיא המרגשת בראש-השנה בבית-הכנסת. צלילי התקיעות הדהדו ב-עיירות ישראל שבתפוצות והשרו את האווירה החגיגית נוראת-ההוד שאפיינה אתפתיחתם של הלימים הנוראים. את המשמעות הדתית ליוו מעתה ועד דורנו המאוויים הלאומיים כלבושם המשיחי, כפי שבאו לידי ביטוי במדרש זה:

"אמרתי לכם - תִּלְקְעוּ לִפְנֵי שׁוֹפָר שֶׁל אֵיל בְּרֵאש־הַשָּׁנָה כְּדִל... שְׂתִּזְכּוּ לִשְׁמוֹעַ קוֹל שׁוֹפָר גְּדוֹל שְׁלִי בְּמָרוֹם, שְׁאֵנִי תוֹקֵעַ בְּשִׁבְלֵכֶם וְאֶקְרָא לָכֶם דְּרוֹר לְבוֹא וּלְאֶסּוֹף נְדַחֵיכֶם לִירוּשָׁלַיִם."

השופר במקורות ההלכה

המקור ההלכתי הראשון המפרט את מקורו של השופר וצורתו נמצא במשנה, מסכת ראש-השנה, פרק ג' הלכה ב'-ג':

חֲמִיתֶךָ עַל הַעֵינִים
אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּךָ וְעַל
הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר
בְּשִׂמְךָ לֵל

קְרָא

סִפֵּר עַל-הַסּוֹעֵמַן וְתִנְחַן
אִמְרֵי שֵׁנִים תִּרְדּוּךָ בְּאֶפֶס
וְהַסְמִדִּים מִתַּחַת סִמְיָי:

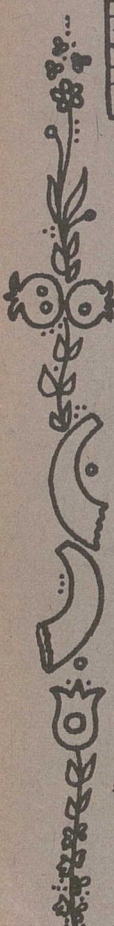

הַלְלוּךָ - הַיּוֹם אֵיפֹה הַנְּהוּא תַּחְתֵּיךָ
אֵת הַיָּא הַמַּלְיָח, תִּרְכִּיבֵי
עַל הַחֲחֹר. בְּלֵף מַתּוֹק הַגְּדֹל -
מַחְסִיבֵה תַּחְצִיבֵרַת. 1561

"כל השופרות כשרין - חוץ משל פרה, מפני שהוא קרן... שופר של ראש-השנה - של יעל, פשוט ופיו מצופה זהב... ובתעניות - בשל זכר ים, כפופין ופיהן מצופה כסף..."

כירוש המילים:

- "פִּשְׁרִין" - לתקוע בהן בראש-השנה.
- "שהוא קרן" - אינו נקרא שופר אלא סתם קרן.
- "פשוט" - ישר ולא כפוף.
- "מצופה זהב" - כל זה בשופר של בית-המקדש.
- "בתעניות" - בימי צום הקבועים בלוח, ובאלה שמכריזים עליהם מפאת בצורת וכדומה.
- "זכרים" - איילים, זכרים שבכבשים. (אבל גם RAM באנגלית, WIDDER בגרמנית!).

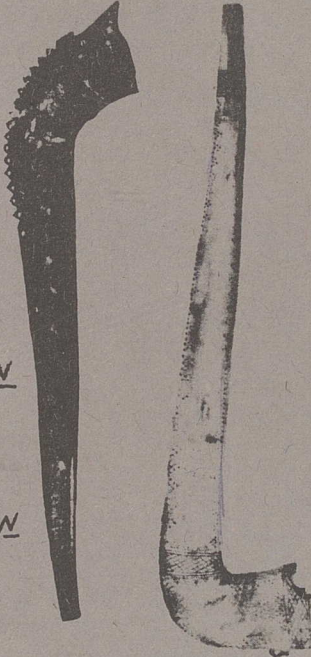

בעדה התלימת אוהבים את קולו כהה ועמום, כאילו הוא עונה מן המדבר;

בעדה האשכנזית מעדי- פים קול "בכייני", דק וגבוה;

בעדה הספרדית אוהבים קול חגיגי, כאילו הוא מכשר נצחון והצלחה או קבלת התפילה בשמיים.

*

מי'ן: גרמניה, מאה 18.
קרן חטובה
עם ציטוריי-חטובה.

משמאל: גרמניה, מאה 18.
קרן כהה,
שחורה וקצת-זוויג,
ציטורים משוניים
החטובה ובקידוח.

מי'ן: איניס.
המאה ה-18.
קרן כהה מצויקלת
עם שכת משוננת.

משמאל: תימן.
קרן מצויקלת יונת,
רצוצת סבצות. סחוק
עלפה- נקה לתלייה.

במקור ההלכתי שלאחר מכן - בתלמוד הבבלי מסכת ראש-השנה דף כ"ו עמוד ב' - ניכר שינוי ברור:

"דתניא, רבי יהודה אומר: בראש-השנה היו תוקעין בשל זכרים, כפופין; וביובלות בשל יעלים... כמה דפייף איניש דעיתה טפי- מעלי!"

פירוש המילים:

"כמה דכייף וגו'" - תירגום מארמית: "ככל שאדם "כופף" (= מכניע) יותר את יצרו - יותר טוב!"

לפי פשוטם של דברים שונה ההלכה שבפי רבי יהודה (בר אילעאי, במאה ה-2 לס', א"י) מזו שבמשנה בשני פרטים: (1) לדעתו - קרן של איל, לעומת של יעל במשנה; (2) לדעתו - כפוף, לעומת פשוט-ישר במשנה. ייתכן שלאחר החורבן הנהיגו את השינוי הזה בבתי-הכנסת לעומת מה שהיה נהוג בבית-המקדש לפנים. שינויים דומים ידועים לנו בפולחן היהודי, ומקורם ברצון להבליט את דרגת הקדושה הפחו- תה של בית-הכנסת לעומת בית-המקדש.

*

השופר ועיצובו (נרשם מפי מר מאיר בן-ששת,

יצרן שופרות בישראל (בשיעור-הדגמה בפני תלמידים בקיבוץ).

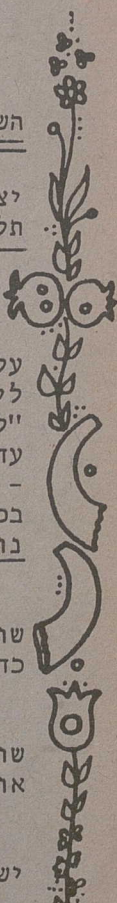
ראשיתו של השופר - בקרן של איל.

על ידי חימום במים רותחים מביאים את הקרן לידי ריכוך וגמישות, דבר המאפשר לקלף - "להפשיט" מעליה את הקליפה החיצונית הגסה, עד שיורדים לקליפה העדינה שלמטה. כמו כן - במצב זה של התרככות ניתן לעצב את הקרן בכל צורה רצויה בהתאם למקובל בעדות השו- נות:

ביהדות המזרח נהוג ה- שופר הכפוף, סמל לתפילת היהודי בענווה, כדי "לכופף ליבנו לפני אבינו שבשמיים"...

בעדת התלימת נהוג ה- שופר הארוך והמסולסל, ויש שאף מקשטים אותו ומשבצים בו אבני-חן.

גם בנוגע ל קולו של השופר יש העדפות שונות אצל העדות:

סמליות התקיעה לדורנו

דויד צימרמן (משמר-השרון)

אפשר לומר שהסמל המרכזי של חג ראש-השנה הוא השופר; התקיעה בשופר נתנה לחג את שמו - "יום תרועה", והיא המסמלת בעשייה חיצונית את רוב האמונות והאידיאות הצפונות במועד זה.

כפי שראינו לעיל, היתה התקיעה קשורה בישראל בין היתר גם בהמלכת מלך, כחזקת "תרועת מלך"; ואלו בראש-השנה מצטרפים ה"שופרות" לתפילת-ה"מלכויות" כסמל להכתרת האל כל שנה מחדש כ"מלך עליון". מלכות האלוהים ביהדות מראשיתה מבטאת את האמונה בשלטון הצדק בעולם, החופשי מן החולשות והשרירות של שלטון האדם. זוהי משמעות התפילה בראש-השנה:

"ותמלוך אתה ה' אלוהינו על כל מעשיך" -

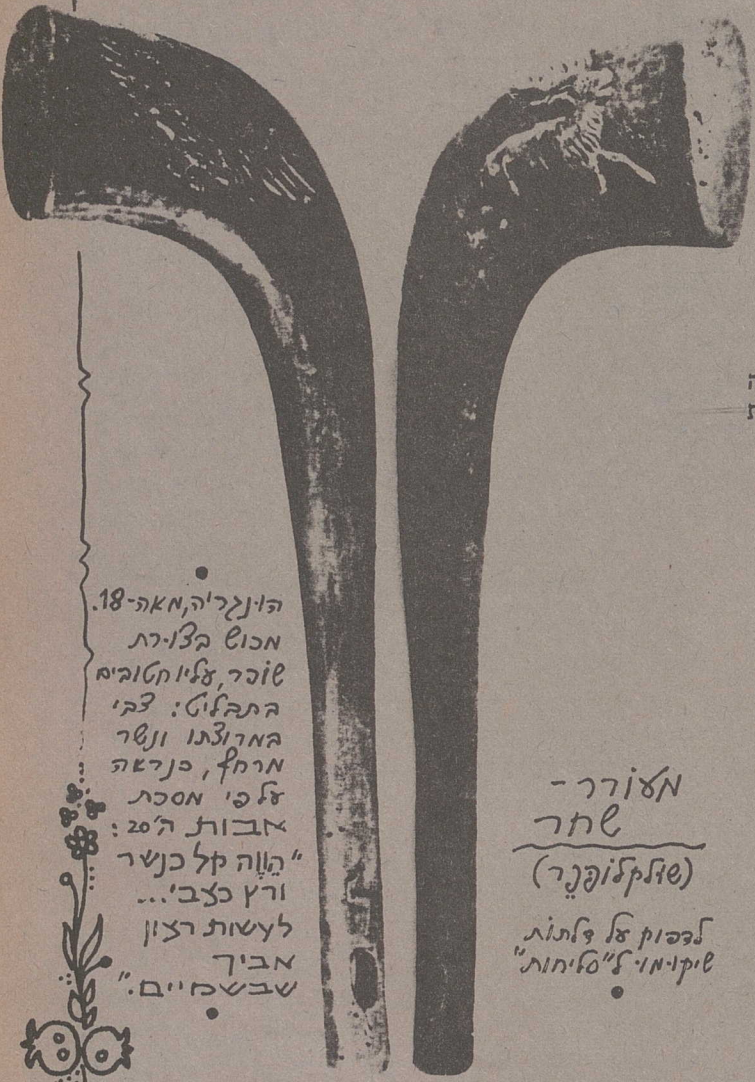
וממילא:

"וכל הרישעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ!"

מלכות האלוהים, היינו - ה א י ד י א ה ש ל ה צ ד ק, מתגלית בעולם על ידי משפט-צדק. מתפקידו העיקריים של המלך בזמנים קדומים היה המשפט: המלך הוא-הוא השופט. ביום שבו מכריזים על האלוהים כמלך, ממילא מכריזים עליו כשופט עליון, השופט את העולם בצדק. צדק אלוהי זה כולל, לפי השקפת חז"ל, את ה ר ח מ י י מ, כי בהתחשב בטבע-האדם, היחס-שברחמים כלפיו הוא-הוא הצדק. על כן התקיעה בשופר מסמלת את המלכת אלוהים כמלך, וכהכרה בו כשופט-צדק, היושב על כסא-הדין בעצם היום הזה. וכדברי הפייטן בתפילה "ונתנה תוקף" (ראה עמוד 60):

"ובשופר גדול יתקע, וקול דממה ישמע, ומלאכים יחפזון, וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו: הנה יום-הדין!"

נוספת כאן, איפוא, משמעות חדשה לסמל ה-שופר: עכשיו השופר הוא ביטוי לחרדה, לאזהרה, לאזעקה בבחינת - "אם יתקע שופר בעיר, ועם לא יחרדה?" (עמוס ג' 6). תקיעת

בין ג'ה, מאה-18.
מכוס בצורת
זכר, עליו חטובים
התבליט: רבי
המרוצנו ונשר
מרחף, בנראה
על פי מסכת
מבות ה' 20:
"ה'ה קל כנשר"
ורץ כצב...
לעשות רצון
מביך
שבשמים."

מאורר -
לחר
(שולקופניר)

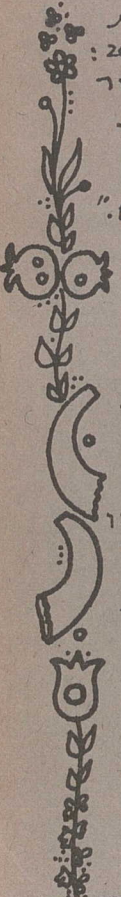
לכפוק על צלח
ליקוי מו"ל "סליחות"

השופר מסמלת איפוא גם את הקריאה ל"תשובה". קריאה זו מופנית אל כל אדם, המאמין באורח חיים מוסרי. אין זו אלא התנהגות מהוגנת של האדם המתייחס אל הנכסים הרוחניים שלו לפחות באותה רצינות בה הוא מתייחס אל נכסיו החומריים. וכשם שאי אפשר לו באלה בלי מאזן שנתי - מדוע יהיה סבור שאפשר לו בלי מאזן כזה ביחס לערכיו הרוחניים?! יוצא שיש משמעות על-זמנית לאימרתו של רבי אבהו (מאה 4 לס', קיסריה):

"תיקעו בחודש שופר" (תהילים פ"א 4)

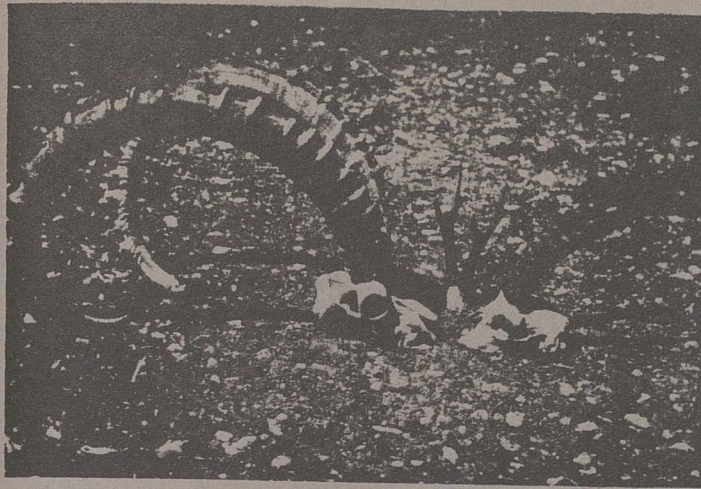
- "בחודש" - ח ד ש ו מעשיכם!

- "שופר" - ש פ ר ו מעשיכם!"

כל הקרניים ביחד

1/48 ריה אסון

קרניים: צבי, אייל, יעל

רצינו לעשות — „פעם אחת
לכל הפעמים“ — קץ לבלבול הרונח
בענין שמותיהן של חיות־בר בעלות
קרנים. כינון שקשה לזמן למקום אחד
את החיות עצמן — הסתפקנו בכך
שזימנו יחד שלוש גולגולות של זכרים
מקרניים, הן — לפי הסדר מימין לשמאל —
צבי, אייל ויעל. ונוסיף כאן
כמה פרטים על הקרניים ועל בעליהן.

הראשון מימין הוא הצבי (Gazella): סימן־היכר לקרניים — הקימור
הכפול. הקרן אינה מסתעפת. היא נבובה, ועשויה כשופר, המולבש על זיו
בולט מן הגולגולת. הקרניים צומחות פעם אחת בחיי החיה — ואינן
מתחלפות: נשברה קרן — אין לה תקנה עזר, ולא תצמח שנית. היא עשויה
זיונים־זיונים ומספרם אינו מעיד על גיל בעל־הקרניים. לצבי בן שנה יש
כבר מספר זיונים מלא. לנקבה, הנקראת צביה, יש קרניים קטנות ודקות
יותר, ישרות לגמרי, ומחוסרות זיונים.

צבאים מצויים בכל רחבי הארץ באזורי מישורים וגבעות. הם בעלי־
חיים אפרראסיאניים ואינם מצויים באירופה. לפיכך טעו מפרשי התנ"ך
של אירופה והצמידו את הכינוי צבי לבעל־חיים אחר המצוי שם —
הוא האייל.

קרני האייל (הירש, Cervus capreolus, Deer) ניצבות באמצע. הן
נבדלות מאלה של הצבי בכל הפרטים האפשריים. אין הן נבובות — אלא
מלאות. מדי חורף בחורף הן נושרות, וככל אביב הן צומחות מחדש. הקרן
מסתעפת לשלושה ענפים (והמדובר, כמובן, באייל שלנו — „אייל הכרמל“ —
כי איילי הצפון נושאים קרניים בעלות ענפים רבים). לנקבה, הנקראת
איילה — אין קרניים כלל.

אין עכשיו איילים ואיילות בארץ, כינן שנשמדו לפני יובל שנים. החיות
הנקראות „איילות“ — אינם אלא צבאים וצביות.

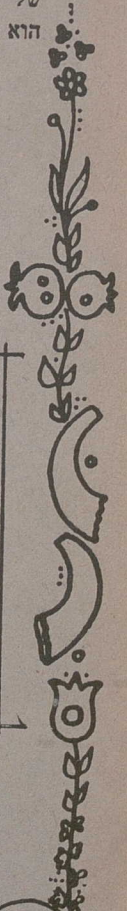
בעל הקרניים הענקיות משמאל הוא היעל (שטיינבאק, Capra, Ibx, nubiana). כל מה שאמרנו על קרן הצבי — נכון גם לגבי קרן היעל: אף
היא חלולה, בלתי־מסתעפת ובלתי־מתחלפת, הבליטות שעליה אינן מעידות
על גיל בעליהן. בהבדל מקרן הצבי היא עשויה רק קימור אחד לאחור,
ואינה מזדקפת בקצה כלפי מעלה.

זוג הקרניים המצולם כאן — ארכו מגיע ל־90 ס"מ, ויש טוענים, שמצאו
קרניים ארוכות יותר. קרני היעלה אינן מפוארות כמו אלה של בעלה, והן
דומות יותר לקרניה של עז. אגב, היעלים קרובים מאד לעזים, עד כדי כך,
שיש ויכוח אם את הנלד הצעיר צריך לכנות בשם „עופר“, כמו אצל
הצבאים והאיילים, או בשם „גדי“, כמו אצל העזים. הפשרה תהיה כנראה —
„צפיר“, צפיר יעלים.

היעלים הנם בעל־חיים של צוקים וסלעים, ומצויים בקניונים של מדבר
יהודה והנגב. חלוקת השטח בין שלושת המינים היא, איפוא, כך: צבאים
במישורים וגבעות בכל הארץ, יעלים — בקירות תלולים בנגב, איילים —
בשום מקום.

הלואי ויכולנו להאמין, כי בכך סיימנו „פעם אחת לכל הפעמים“ את
הבלבול. אבל לפחות לא יוכלו לטעון, שבכל מקום כותבים אחרת, שכן
זהו המיון האחד והמוסמך — על־דעת כל העוסקים בחיות־הארץ. *

חתימה:
77 שיחות
על טבע
*
ה'31
הקיבוץ
המאכלי
תשכ"ו
*

"ת'עיון" & תולגית תסורת"י

עשרת ימי תשובה / ימים נוראים

הימים ש"בין כסה לעשור", היינו - מראש-חודש תשרי כאשר הירח "מכוסה", ועד העשירי בו, ובתוכם ראש-השנה ויום-כיפור, נקראים בפי העם "הימים הנוראים", "ימי הדין והרחמים", "עשרת ימי התשובה". ימים אלה לפי המסורת הם "ימי דין": כראש-השנה עומדים בדין וביום-הכיפורים נחתם הדין. לכן תיקנו חז"ל שעל כל אדם מישראל - ועל כלל ישראל - לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה: להתחרט על מעשה רע שעשה בעבר ולקבל עליו ללכת מכאן ואילך בדרך הטוב, להתפלל על עצמו ועל הקרובים אליו, על כלל ישראל ועל העולם כולו.

*

י"א א"ד"ו ר"א ש"י

- קביעת החכמים (בפסיקתא זוטרתא), לפיה אין חוגגים את ראש-השנה ביום א', ד', ו'. אם החשבון למולד-תשרי נופל על אחד מימים אלה, נדחה ראש-השנה למחרתו.

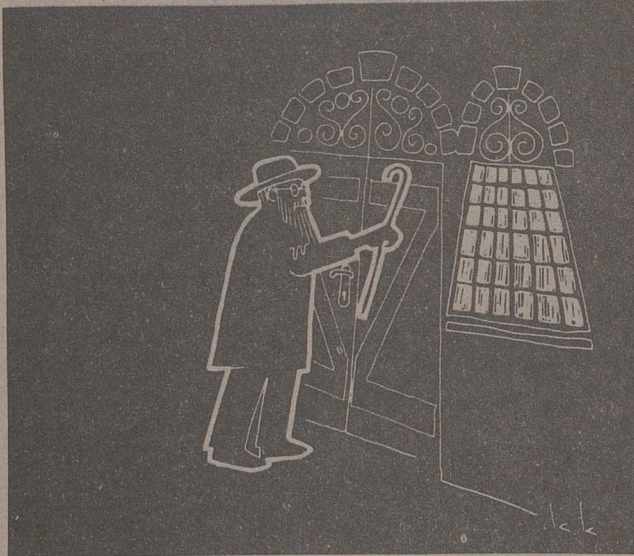
לדעת הרוב, הדחייה מיום א' באה שלא יחול הושענא רבה בשבת; ומימים ד' ו-ו' - שלא יהיו שבת ויום-הכיפורים סמוכים זה לזה. (אם א' בתשרי חל ביום ד', הרי י' בתשרי יחול ביום ו'; ואם ביום ו' - יחול ביום א').

*

סליחות

מסורת ישראל קבעה את חודש אלול, אחרון חודשי השנה, להתכונן בו לקראת "הימים הנוראים" הפותחים את השנה החדשה, לבדוק מעשינו בשנה שעברה ולתרגל עצמנו במעשים טובים להבא. ראשי התיבות של "אלול" רומזים לפי המדרש על משמעותו: "אני לדודי ודודי לי" (שיר השירים ו' 3) - "אני" הכוונה לישראל, "לדודי" הכוונה לאלוהים; היינו - אנו נשפר מעשינו והוא יקבל תשובתנו ויסלח לנו. ברוח זו יש להבין את ה"סליחות":

בני עדות המזרח נוהגים להשכים קום לתפילת "סליחות" באשמורת הבוקר החל בא' באלול; בני עדות אשכנז נוהגים לומר "סליחות" החל ממוצאי שבת, כשבוע לפני

ראש-השנה. בני כל העדות ממשיכים באמירת סליחות בכל יום באשמורת הבוקר עד יום-הכיפורים.

*

מדיני המועד

* סדר התפילות והתקיעות בשופר כראש-השנה נמצא בספר מ ח ז ו ר תפילות מיוחד לראש-השנה וליום-כיפור.

* נוהגים להסתפר, להתרחץ ולטבול לפני ראש-השנה כדי לקבל את החג ברעננות, בכבוד והטהרה.

* הולכים לבית-הכנסת בבגדי-חג ובערב-חג מבעוד יום, ובימי החג לפני התחלת התפילה. ויש לובשין בגד לבן או קיטל לבן וכיפה לבנה...

* בלילות החג מברכין זה את זה בברכת "לשנה טובה תכתב ותלחתם לחיים טובים!" ובימי החג מברכין זה את זה בברכת "חג שמח ושנה טובה!"

*

ה"קיטל" הלבן: חלוק לבן מבד, ארוך ורחב, שהיו לובשים בימי הביניים בשבתות ובאירועים חגיגיים.

בימינו נהוג ללבוש את הקיטל בתפילות של ראש-השנה ויום-הכיפורים. נראה שהמנהג ללבוש לבנים ב"יום-הדין" היה קיים כבר בזמן התלמוד, לפי הכתוב בתלמוד הירושלמי, ראש-השנה, פרק א' הלכה ג':

מנהגי מצות בימים הנוראים

השתתפות ילדים ב"סליחות"

בקהילות רבות נוטלים הילדים ובני הנוער חלק באמירת סליחות, ומתחרים ביניהם בהשכמה ל"אשמורות". ילדי היהודים בתימן הצטיידו בלילות ה"אשמורות" בספרון סליחות שכתבוהו במו ידיהם, בשופרות ובאלות. בלכתם לבית-הכנסת הרבו בתקיעות כדי לגרש את הפחד מאפילת הלילה ולעורר חבריהם הנרדמים. באלות שבידיהם גירשו את הכלבים ששוטטו ברחובות והטילו אימה על העוברים ושבים. ערבי תימן קראו מקולות השופר, ובתקופות קדומות אסרו על היהודים לתקוע בימים הנוראים. במחוזות אחדים בתימן היה על היהודים לקבל רשיון-תקיעה מהשלטונות.

פוקדים קברי צדיקים

יהודי צפון-אפריקה, עיראק, פרס ותימן נוהגים בראש-השנה ובשלהי אלול להשתטח על קברי צדיקים ולבקש רחמים. יש שנהגו להניח על המצבות עשבים או צרורות-אבן כדי להודיע למתים כי בוקרו קבריהם...

הושבת "ממונים"

בקהילות אשור ובינונה, בערב ראש-השנה וכן בכל עשרת-ימי-תשובה מושיבים בבית-הכנסת "ממונים" מנכבדי העדה ופרנסיה. תפקידם - לברר את הליקויים והמגרעות שבחיי הציבור, ליגע ולדעת סיבותיהם ומקורם, ולמצוא דרכי תיקון, להציע מנהגים חדשים ונאים, להתקין תקנות חדשות ועוד. גם בחייו של הפרט מתערבים "ממונים" אלה: דואגים להשכין שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו, להשיב עבריינים ותועים לדרך הישרה. רשאים הם ה"ממונים" להטיל מס על כל אחד מאמיד העיר ולחלקם לעניים. יש והם מזמינים אדם זה או אחר לבוא לפניהם בעניינים מסוג זה.

מכירת "נר-ציבור"

בקהילות ארם-נהריים ובבבל נהגו לערוך בערב ראש-השנה טקס מכירתו של "נר הציבור". הנר עשוי משעווה של דבש, כשני מטרים אורכו וכעשרים סנטימטר עוביו. לפנות ערב לובשים בגדי לבן ומתקבצים בביתו של ראש הקהל. שם מוכרים את זכות ההדלקה. הקונה משלם בעין יפה ולמפרע, ונושא את הנר לבית-הכנסת המרכזי, ועימו כל הקהל יוצא בשירה ובמחול...

מאכלים סמליים החג

לפי אמונה עממית כל המעשים הנעשים בראש-השנה הם סימן לשנה הבאה כולה. משום כך נוהגים לאכול בו מאכלים ששמן מרמז לטובה ולברכה. מקצת מאכלים סמליים אלה כבר נזכרו בתלמוד, מקצתם הונהגו בצרפת ובאשכנז במאות ה-11 עד 12, ומקצתם - בדורות האחרונים. בתלמוד הבבלי, מסכת כריתות ו' ע"א אנו קוראים:

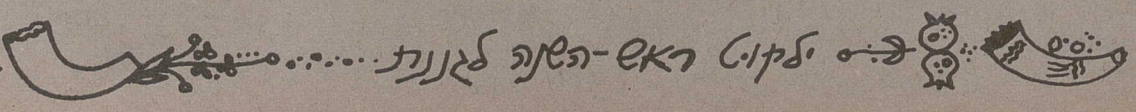
"אמר אביי: הואיל ויש ממש בסימן (=סמליות), יהא אדם רגיל לאכול בראש-השנה קרא ורוביא, כרתי, סילקא ותמרי."

"אמר אביי: השתא דאמרת סימנא מילתא היא יהא רגיל אינש למיכל פריש שתא קרא ורוביא, כרתי, סילקא ותמרי..."

ובתרגום לא מילולי: "הואיל ויש ממש בסימן (=סמליות), יהא אדם רגיל לאכול בראש-השנה דלעת, גזר, חציר, סלק ותמרים." לשם כל אחד מן המינים האלה יש רמז: "קרא" - יקראו זכויותינו, או ייקרע רוע גזר דיננו (בערבית נקרא הירק הזה "קרע"); "רוביא" - ירבו זכויותינו; "כרתי" - ייכרתו שונאינו; "סילקא" - יסתלקו עוונותינו; "תמרי" - יתמו עוונותינו. וכך התהווה בעדות הספרדיות מעין "סדר-ראש-השנה" עם תפילת "יהי רצון" לפני אכילת כל מין ומין.

לפני אכילת "קרא":

"יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו שייקרע רוע גזר דיננו וייקראו לפניך זכויותינו!"

לפני אכילת "כרתיל":

"יהי רצון וכו' שייכרתו אויביך ושונאיך וכל מבקשי רעתנו, תרים ידך על צריך וכל אויביך ייכרתו!"

לפני אכילת "סילקא":

"יהי רצון וכו' שיסתלקו אויביך ושונאיך וכל מבקשי רעתנו; סורו ממני כל פועלי אוון, כי שמע ה' קול בכי (תהילים ו' 9). סורו סורו, צאו משם, טמא אל תגעו, הברו נושאי כלי ה'!" (ישעיהו נ"ב 11).

לפני אכילת תמרים:

"יהי רצון וכו' שיתמו אויביך ושונאיך וכל מבקשי רעתנו. ייתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם. ברכי נפשי את ה' הללויה; ובחסדרך תכרית אויבי והאבדת כל צוררי נפשי, כי אני עבדך!"

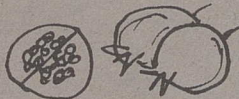
כדי שלא לשכוח מין אחד מהם ושלא לטעות בסדר נתנו גם סימן ל"תפריט" של ראש-השנה - "קרכסת", שהיא ראשי תיבה של הפירות הנ"ל, וגם מזכיר את העונה הממשמשת ובאה: ימות הגשמים שהם ק ר י ו ו צריך לקחת כ ס ת להתכסות... בספרי מנהגים מאוחרים יותר כבר כתבו בסתם: "יהא רגיל אדם לאכול בראש-השנה קרכסתא." ויש שנתנו סימן אחר ל"תפריט" החג - "ת ר ד י", כלומר - תמרים, רוביא, דלועים וירק (כנראה מין קישוא ירוק). ויש גם שהביאו סימן שלישי - "ת ר ס ק" - תמרים, רוביא, סילקא, קרא.

עם הזמן הוסיפו עוד מינים שבשםם או בצורתם יש משום רמז לשנה טובה, כמו תפוח-בדבש, ומסמיכים

"יהי רצון וכו' שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה מראשית השנה ועד אחרית השנה!"

ויש שנוהגים לאכול רימונים ואומרים:

"יהי רצון וכו' שירבו זכויותינו כרימונים!"

ואוכלים גם ראש-כבש ואומרים:

"יהי רצון וכו' שנהיה לראש ולא לזנב! ותזכור לנו אילו של יצחק!"

ואם אין ראש-כבש נהגו לאכול ראש דג או עוף... ויש מקומות שאוכלים דגים לסימן שיפרו וירבו כדגים.

וגם לסימן זה נוספה תפילה:

"יהי רצון וכו' שנפרה ונרבה כדגים, ותשגיח עלינו בעין פקוחה!"

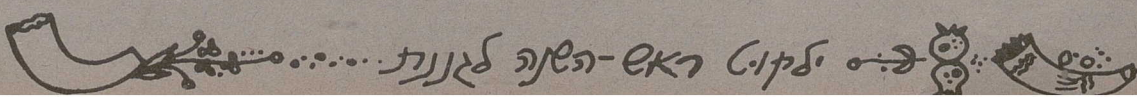
וכשם שנהגו לאכול בראש-השנה מינים ידועים לסימן טוב, כך נהגו ל א ל א כ ו ל כמה מאכלים מפני הרמז הרע שבהם, כמו שומים ובצלים, כי טעמם מר.

בעדות הספרדיות בארץ ישראל נוהגים לחלק ביום א' דראש-השנה זיתים כבושים או עוזרדין לברכת "שהחייבו" כליל ב' דראש-השנה, ורמז לזה מצאו במאמר חז"ל:

"יהיו מזונותי מרורים כזית - ומסורים בידך, ואל יהיו מתוקים כדבש - ומסורים בידך בשר ודם!" (תלמוד בבלי, סנהדרין ק"ח ע"ב)

בליטה ופולין היו נוהגים להניח על השולחן כליל ב' דראש-השנה ענבים ופלחי אבטיח, פירות נדירים מאוד במקומות ההם. בסטולין היתה נוהגת חלוקת מיני מתיקה, כך היו חולקים "לקח" (ליקח באידיש = דובשנית) לחסידים אחרי תפילת-מוסף, רמז לפסוק "כי לקח טוב נתתי לכם - תורתו אל תעזבו!" (משלי ד' 2).

מנהג אכילת דבש בראש-השנה הוא קדמון, ורב האי גאון (1038 - 939) היה מסמיך גאולה לתפילה ואומר: "ארץ זבת חלב ודבש". ורב נטרונאי גאון (במאה 9 לס') היה שותה מי דבש ואומר: "שתיה השנה הבאה עלינו מתוקה!" מכאן נהווה המנהג לטבול בסעודת ראש-השנה את פרוסת החלה בדבש ולאחר ברכת "ה מ ו צ י א" (לחם מן הארץ) להוסיף:

"יהי רצון שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה!"

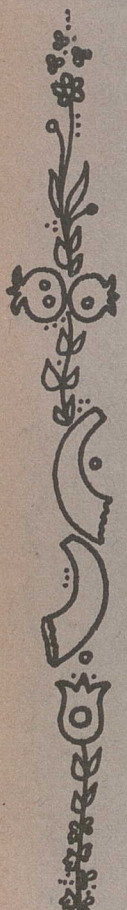
מאכל סמלי אחר המקובל בעדות שונות הוא מאפה החלות, שהנשים היו אופות בקליעה עגולה, כדי להראות על הגלגל החוזר של השנה. ונשים זריזות נהגו לקשט את החלות בכתרים קטנים על פי לשון הפיוט שבתפילות החג - "ובכך לך הכל יכתירו". ויש שהיו עושות את החלות בצורת סולם משום שבראש-השנה כל איש נדון "מי יעני ומי יעשיר, מי ישל ומי ירום". ויש העושות את החלות בדמות ציפורים, שהן סמל הרחמים ככתוב:

"כציפורים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים" (ישעיהו ל"א 5).

בפודוליה נתנו טעם אחר ל"ציפורים": כדי שהתפילות יעלו השמימה כציפורים במעופם...

"בבקרית רועה עדרו מעביר צאנו תחת שבט" - מתוך הפיוט - "ונתנה תיקף" (ע' 60)

ראש-השנה - כ"ח תשרי - ה'תשס"ח

המקור המדרשי -
תלמוד בבלי, מסכת ראש-השנה, י"ז ע"ה:

(ק"ו. ק"ז)
= ר"ה
ראש-השנה,
= שנא'
שנאמר.

... רבי אליעזר
אומר: בתשרי נברא העולם, בתשרי נולדו
אבות, בתשרי מתו אבות...
בראש השנה נפקדה שרה, רחל ותנה,
בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין,
בריה כמלה עבודה מאבותינו במצרים; בניסן
ננאלו, בתשרי עתידין ליגאל...

מנין שבתשרי נברא העולם? שנאמר, וראם
אלהים תְּרַשָּׂא הארץ רשא, עשב מוריע ורע
עץ פרי' (בראשית א' 11)

— איזהו תְּרַשָּׂא שהארץ מציאה
רשאים ואילן מלא פירות? הרי אומר: זה תשרי,
ואותו הפרק זמן רביעה היתה, וירדו גשמים
וצימחו, שנא': וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ. (שם, ב' 6)

הפיוט "היום הרת עולם"

מתוך תפילות-התק,
ואף בתיבתו ציון לה' יאמר ה'תשס"ח:

היום הרת עולם. היום יעמיד במשפט. כל יצורי
עולמים. אם כבנים. אם כעבדים. אם כבנים רחמנו
ברחם אב על בנים. ואם כעבדים עינינו לך תלויות.
עד שתחננו ותוציא כאור משפטנו איום קדוש:

עמוד מתוך החומש דפוס ברלין
 תר"ץ-תרצ"ג (1930-1933),
 ע"י חברת שונצינו

תהילים

בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵהוֹם וְנָהוּ
 וְחָשךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְדַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם: וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים יְהי אֹרֶךְ יְהי אֹרֶךְ וַיְהי-אֹרֶךְ: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם בְּרִטּוֹב וַיְבָרֶךְ
 אֱלֹהִים בֶּן הָאָדָם וּבֶן הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאָדָם יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ
 עֵרָא לַיְלָה וַיְהי-עֵרָב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם אֶחָד:

משורר תהילים מואב פסאי היוקים

רבים ממזמורי תהילים, הודות לערכם
 העל-זמני, מדברים לליבנו אף כיום.

כיניהם תופס מקום מיוחד במינו מזמור
 ק"ד, וראוי להעלותו על נס כחג בריאת
 העולם: "יש בו ביטוי עמוק ונרגש של האדם-
 הפילוסוף, המלא פליאה מול תופעות הטבע הנצ-
 חיות והאוניברסאליות, מ"עוף השמיים" ועד
 ל"ים הגדול" ועד "הרים הגבוהים ליעלים",
 משמש וירח ועד חושך ולילה; ובכל אלה מקומו
 של האדם היוצא מדי בוקר "לפעלו" ...
 הכל בנוי בהארמוניה, בין טבע לתופעות אק-
 לים, בין אדם לבעלי-חיים כולם ובינם לבין
 עצמם, בין אדם לטבע. מתוך נפשו ההומילה
 של המסתכל פורצת הקריאה: "מה רבו מעשיך -
 ה'! כלם בחכמה עשיתך...!". *

1 בְּרָכִי נַפְשִׁי אֶת-יְהוָה יְהוָה אֱלֹהֵי גְדֻלַּת מְאֹד
 הוֹד וְהַבְרָר לְבָשֶׁת: 2 עֲטָה-אֹזֶר בְּשַׁלְמָה
 נוֹמְדֵי שָׁמַיִם כְּיִרְיעָה: 3 הַמְקַרְהָ בַמַּיִם עַל-יִתְּוֹ
 הַשָּׁם-עֲבִים רַכּוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ עַל-כַּנְפֵי-רוּחַ:
 4 עֲשֵׂה מְלָאכֶיךָ רוּחוֹת מְשַׁרְתֵּי אֵשׁ לְהַטִּי:
 5 יִסְדֵי-אָרֶץ עַל-מְבוֹנֶיהָ בְּלִתְמוֹט עוֹלָם וְעַד:
 6 תְהוֹם בְּלִבּוֹשׁ בְּסִיטֵי עַל-הָרִים יַעֲמְדוּ-מַיִם:
 7 מִן-גִּשְׁמֹתֶיךָ יִנוֹסוּן מִן-קוֹל רַעֲמֶיךָ יִחַפְּזוּן:
 8 יַעֲלֻוּ הָרִים יִרְדּוּ בְקַעֲתֵי אֵל-מְקוֹם זֶה וְיִסְדֹּת לָהֶם:

32 המביט לארץ ותרגד יגע בהרים ויעשנו;
 33 אשירה ליהנה בחי אומרה לאלתי בעודי;
 34 יערב עליו שיחי אנכי אשמח ביהנה;
 35 תמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם
 ברכי נפשי אתיהנה הללויה:

9 גבול שמת בל יעברון בל ישובון לכסות הארץ;
 10 המשלח מעינים בנחלים בין הרים והלבון;
 11 יישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאים;
 12 עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים ותגדקולי;

13 משקה הרים מעליותיו ימפרי מעשידי תשבע הארץ;
 14 מצמיח הציר לבהמה ועשב לעבתי האדם
 להוציא לחם מן הארץ: 15 ויגין וישמח לבב אנוש
 להצחיל פנים משמן ולחם ילבב אנושי יסעד;

16 ישבעו עצי יהודה ארז לבנון אשר נטע;
 17 אשר שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה;
 18 הרים הגבהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים;
 19 עשה ירח למועדים שמש ידע מבוואו;

20 תשתחשף יהי לילה בותרמש כל חית הער;
 21 הקפירים שאגים לשרף ולבקש מאל אכלם;
 22 תנחה השמש יאספון ואל מעונתם ירצון;
 23 יצא אדם לפעלו ולעבדתי ערערב;

24 מהרבו מעשידי יהודה יכלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינידי;
 25 זה והים גדול ורחב ידים שסדרמש ואין מספר
 חיות קטנות עם גדלות;

26 שם אניות יהלכון לויחן והוצרת לשחקבו;
 27 ככלם אלוד ישברון לתת אכלם בעתו;

28 תתן להם ילקטון תפתח יודך וישבעון טובי;
 29 תסתיר פניך יבולון תסה רוחם יגועון ואל עפרם ישוכון;
 30 תשלח ריחך יבראון ותחדש פני אדמה;

31 יהי כבוד יהנה לעולם ישמח יהנה במעשיו;
 32 המביט לארץ ותרגד יגע בהרים ויעשנו;
 33 אשירה ליהנה בחי אומרה לאלתי בעודי;

34 יערב עליו שיחי אנכי אשמח ביהנה;
 35 תמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם
 ברכי נפשי אתיהנה הללויה:

שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישע'מ)

*
 מ. ז. א. ח. ת. ק. →
 ה. ה. ז. א. ה. ה. א. ר. א. ת.
 ש. ה. ת. ע. ג.
 ה. א. ר. י. כ. ת.
 KITTEL-KAHLE —
 1949
 *

מִדְרָגוֹת אֵל סִפּוּר הַבְּרִיאָה

אור וחושך - יום ולילה

בשעה שברא אלוהים את האור ואת החושך, שניהם ביקשו לשלוט. היו שניהם מדיינים זה עם זה, זה אומר: "כיום אני שולט!" וזה אומר: "כיום אני שולט!" קרא אלוהים את האור לפניו ואמר לו:

"י ו ם י ה א ת חוּמֵךְ!"

קרא אלוהים את החושך לפניו ואמר לו:

"ל י ל ה י ה א ת חוּמֵךְ!"

על כן כתוב בתורה:

"וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ.

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר - יוֹם, וּלְחֹשֶׁךְ

קָרָא - לַיְלָה..."

*

שני המאורות - השמש והירח

בתחילה נבראו שני המאורות, השמש והירח, שוים בגודלם. אמר הירח לפני הקדוש ברוך הוא:

"ריבנו של עולם! אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אפשר ששני מאורות ישלטו בעולמך והם שוים בגודלם?"

אמר הקדוש ברוך הוא לירח:

"נכון הדבר! לך - מעט את עצמך! הִיָּה אתה הקטן במאורות."

אמר הירח לפני הקדוש ברוך הוא:

"ריבנו של עולם! הואיל ואמרת לפניך דבר הגיון, אֶמְעַט אֲנִי אֶת עצמי ואהיה אֲנִי המאור הקטן?!"

אמר הקדוש ברוך הוא:

"ניחא, אפצה אותך - לך ומשול כיום
ובלילה! ובשעה שאתה יוצא, יהו
הכוכבים יוצאים עימך כמשרתיו של
מלך; ובשעה שאתה נכנס עם בוקר, יהו
הכוכבים נכנסים עימך כמשרתיו של
מלך!"

לפיכך נקרא השמש - "המאור הגדול לממשלת
היום" והירח נקרא - "המאור הקטן לממשלת
הלילה".

מהיכן נברא הים?

כיום השלישי היתה הארץ כולה מישור,
והמים מכסים על פני כל הארץ. וכשהיה
הדיבור יוצא מפי האלוהים - "יקוף המים!" -
עלו מקצות הארץ הרים וגבעות, ונתפרדו
על פני כל הארץ, ונעשו עמקים-עמקים,
והמים נתגלגלו ונקוו לעמקים, והיו לימים.

מייד נתגאו המים ועלו לכסות הארץ
כבתחילה, עד שגער בהם הקדוש-ברוך-הוא
ויקבשם, ונתנם תחת כפות רגליו, מדדם בשעלו-
בצעדו, שלא להוסיף ולא לגרוע. ועשה חול
והציבו גבול לים, כאדם שהוא עושה גדר
לכרמו.

וכשהמים עולים ורואים את החול לפני-
הם, מייד הם חוזרים לאחוריהם.

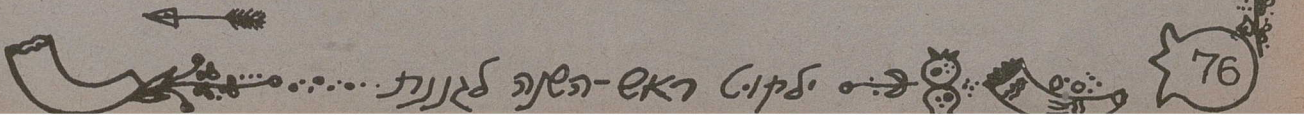
אדם הראשון קורא שמות

בשעה שבא אלוהים לבראות את האדם
הראשון, נמלך במלאכי השרת. נעשו מלאכי
השרת חבורות-חבורות, מהם אומרים:

"למה לנו צרה זו? מוטב שלא ייברא!"

ומהם אומרים:

"ייברא, שהוא עושה צדקות ומעשים טובים!"

אמרו לו: "ומה טיבו?"

אמר להם אלוהים:

"חכמתו תהא מרובה מחכמתכם!"

מה עשה? כינס את כל הבהמה, החיה והעוף,
העבירם לפני מלאכי השרת, אמר להם:

"מה שמותם של אלה?"

ולא ידעו. כיוון שברא אדם הראשון, כינס את
כל הבהמה, החיה והעוף, העבירם לפניו, אמר לו:

"מה שמותם של אלה?"

אמר אדם:

"לזה נאה לקרוא 'שור', לזה 'חמור',
לזה 'סוס', לזה 'גמל', לזה 'ארי',
לזה 'נשר'."

וכן כולם. אמר לו אלוהים:

"ואתה - מה שמך?"

אמר לו:

"אני נאה להיקראות 'אדם', ולמה?
שנבראתי מן האדמה."

אמר לו אלוהים:

"ואני - מה שמך?"

אמר לו:

"לך נאה להיקראות 'אדוני', ולמה?
שאתה אדון לכל בריותיך!"

*

האדם - שומר הבריאה

בשעה שברא אלוהים את האדם הראשון,
נטלו והראה לו את כל האילנות, העשבים,
הפרחים, הרים וגבעות, נחלים וים, אמר
לו:

"ראה מעשי, כמה נאים ומשובחים הם!
וכל מה שבראתי - בשבילך, אדם, ברא-
תי. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את
עולמי, שאם קלקלת - אין מי שיתקן
אחריך!"

בריאת העולם - מפי האל והזיואריו

הערת הצוות העורך:

מתוך מאות התבטאויות "מפלי ה-טף" בנדון זה, שנרשמו לרוב ב"ספר הגן" במקומות השונים - הנה אחדים לפניהן. אין הכוונה להשתמש בהם לכל מטרה שהיא, אלא רק כדי לרמוז לעובדה, שהילד אחרי שהאזין לדברי הסיפור, קולט-"מעכל" אותו על פי דרכו, ואף יודע לתת לו עיצוב אישי, חינני, המעיד על עצמו.

*

אלוהים ברא את העולם;
הוא עשה את השמיים.
שמיים זה דבר שלא מרגישים,
אבל אלוהים יכול לעשות את הכל.
אלוהים עשה בין השמש והירח את הכוכבים.

*

פעם אחת אלוהים ברא את העולם ולא היה שם מים. אז בא איש אחד מלמטה ועלה בסולם למעלה ואמר לאלוהים: "תעשה שמים!" ואמר לו עוד דברים שיעשה - טרקטורים ועצים והמון המון דברים. וגם את השדות הוא עשה, גם את העצים.

הערה:

מקובל עלינו שאין אנו מציעים לילדים מה ואיך לצייר, ורצוני שיצירתם תהיה חופשית לחלוטין. אולם די בדוגמה זאת כדי להראות כיצד סיפור בריאת העולם מעורר את דמיונם של הילדים ומביא אותם להתבטאות יצירתית עשירה.

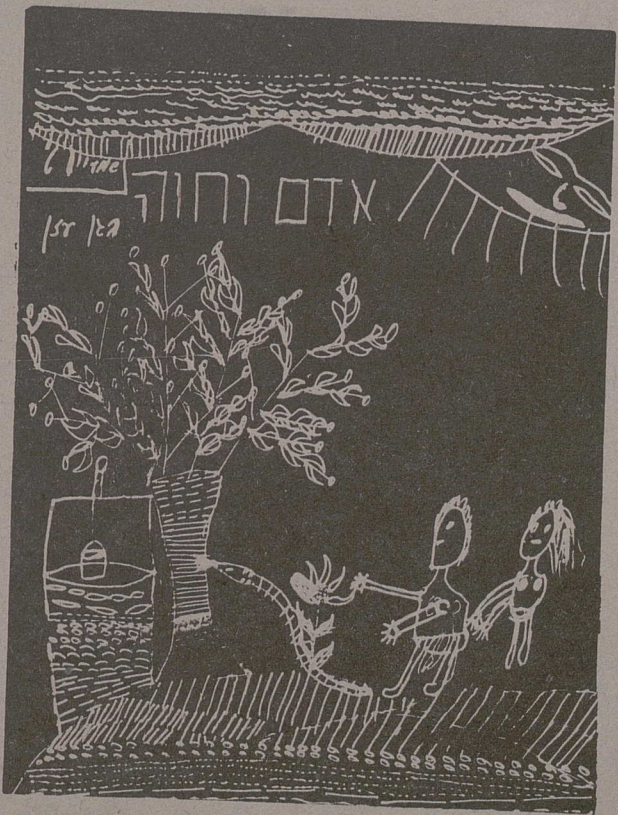
*

פעם אחת היה אדם ולא היה לו בכלל אישה. אז אלוהים עשה לו אישה נורא יפה ולה קראו - חוה. ופעם אחת כשישנו מתחת לעץ בא נחש והעיר את חוה, והוא אמר: "בואי נאכל תפוחים אדומים ואדמדמים!" אז חוה אמרה: "לא, לא! אלוהים אמר שלא נאכל מהעץ הזה!" והיא נגסה חצי מהתפוח, העירה את אדם ונתנה לו לאכול מהתפוח. ואז בא אלוהים ואמר: "אמרת לך לא לגעת בעץ!" אז הוא הכניס אותם לעונש. "ושם תזרעו לכם חטיה ולחם!" ואחר כך הם מצאו להם את הבית. וחוה הולידה בנים, והם גדלו והיו בכיתה א'.

*

הלוואי תמיד תהיה שמש,
תמיד יהיו שמיים,
תמיד תהיה אמא
ותמיד אהיה אני!

*

(איחולי ילד פלוני)

ה"פּאָמֶדער" לילד

טיוולים ופּעילויזות

טיולי טבע בחרבוני קיץ

«טיולי טבע כעת? מה אפשר להראות לילדים בעונה זאת? הרי מסביב הכול יבש ומכוסה שיכבת אבק!» «מה יש לחפש בחוץ? הילדים רק יזיעו ויתעייפו». «כשיהיה יותר קריר, אחרי הגשמים, ונמצא הרבה פרחים — נטייל».

כך מתריסים נגדי גננות ומורים רבים בהציעי להם לצאת לטיול עם ראשית שנת הלימודים.

אמנם יש בטענות הללו מידה מסוימת של צדק, אבל רק לכאורה, כי:
 (א) שעות הבוקר המוקדמות כבר קרירות בעונה הזאת ואין כמוהן יפות ליציאה לשדה; (ב) הילד צריך להכיר את נוף סביבתו לא רק כשהוא עטור ירק ופרחים, כי אם גם בחרבוני הקיץ. אם נוליך אותו אל המקומות המתאימים ונדע לכוון את מבטו — יגלה עניין ויתרשם.

מטרת רשימה זו להצביע על פינות נוף, שכדאי להכירן, ולהפנות את הלב אל תופעות טבע שירחיבו את עולם המושגים של הילד, יפתחו את כושר הסתכלותו ויעשירו אותו בחוויות.

בהצעותי אלך מן הקל אל הכבד ואשתדל להביא דוגמאות שונות ומגוונות מאזורים שונים של הארץ.

מיקווי־מים וחופיהם

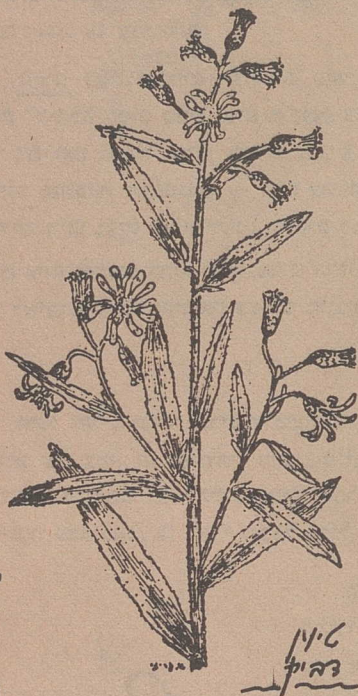
כל גוף מים, גדול כקטן, יוצר סביבו תנאים מיוחדים. הכתם הירוק, המתבלט מן הנוף הצהוב, מושך את העין מרחוק בעונה זאת. על גדותיהן של בריכות הדגים הקיימות שנים מספר התפתח עולם עשיר ומגוון, אך באין מיקווי־מים גדול ובעל ותק די גם בבריכות אגירה, תעלות השקיה ותעלות ניקון. יש גם מקומות שבהם נשארו לפליטה מעיין או נחל המושכים את מימיהם עד סוף הקיץ ובקרעם עדיין נותרה רטיבות.

בכל המקומות הללו התפתח צומח הידרופילי (הידרו־מים, פיליו־לאהוב) עשיר פחות או יותר בהתאם לגודל השטח ולמידת הלחות בקרקע. הצמחים מומנים מזון ומחסה לבעלי חיים, וכך מתהווה פינת־חיים עשירה בנוף הקיצי החרב. הניגוד בין הסביבה היבשה לבין הירקות הרעננה שבקרבת המים ימחיש אף לילדים הצעירים ביותר את חשיבות המים בחיי הצמח, והמשפט «המים־חיים» יקבל משמעות בעיניהם. נציע לילדים למשש את הקרקע בשדה היבש, במרחק־מה מן המים, בשטח בוצי, ולבסוף אף לטבול את אצבעותיהם במים. כך ימחישו לעצמם את השפעת הלחות על הטמפרטורה של הקרקע, אלה שיצאו לטיול בלי מינעלים ירגישו הבדל זה בכפות רגליהם.

אחרי ההתרשמות הכללית נפנה לפרטים. מתוך השפע הרב נסתפק בבולטים ביותר, הצמחים הפורחים, והם אינם חסרים, שהרי צמחי המים חיים כבתנאי אקלים קרירים יותר ופריחתם נדחית לעונה החמה.

הקנה והסוף ניזכרים לרוב בנשימה אחת ויש בילבול מושגים לגביהם. ההבחנה ביניהם קלה אף לילדים צעירים: הקנה שייך למשפחת הדגניים וגבעולו החלול בנוי פרקים־פרקים, גם מיבנה העלה והתפרחת דומים לאלה של חיטה, שעורה ושאר צמחי הדגן. החלק התחתון של העלה עוטף את הגבעול בצורת נדן, והתפרחת — מעין מטאטא גדול הנישא אל על ונראה מרחוק (13, 14, עמ' 65, 18 עמ' 94).

הסוף לעומת זאת הוא ממשפחת הסופיים (הנציג היחיד של משפחה זו בארץ). גבעולו ישר, אינו חלול ואינו מחולק לפרקים. בראשו נישא גוף מוארך, ירוק או

אתוק -
 הד -
 הגן -
 תלרי/תשל"ז

חום, בדמות סיגר — התפרחת הנקבית אשר לעת הבשלתה מתפרקת והזרעים מתפוררים בעזרת ציציות שערות. העלים צרים וארוכים דמויי סרגל ויוצאים כולם מבסיס הגבעול (17 עמ' 95).

בין שני הצמחים התמירים והבולטים נמצאים גם מיני הגומא, שלרבים מהם גבעול משולש, והסמך בעל הגבעול הדוקרני. השמות של שני אלה האחרונים אומרים משהו לילדים: גומא — שותה, בולע הרבה מים; סמר — דוקרני כמו מסמר (14, 18 עמ' 100).

הטיין בעל הפרחים הצהובים (ממשפחת המורכבים) נפוץ ביותר. אין הוא זקוק לקירבת המים ממש, אלא מסתפק במידה לא רבה של רטיבות בקרקע. עליו דביקים ואם נמולל אותם בידינו נרגיש ריח די חזק, בסוף הרשימה אביא את הנענה (משפחת השפתנים) — צמח עשבוני נמוך קומה, שגבעוליו מרובעים ועליו נגדיים. ריחו נעים וחרוף ועליו יודעים כמשמשים כתוספת תבלין לסלטים וכנותני טעם וריח נפלאים לתה. כל הצמחים הללו ראויים לתצוגה בפנית הטבע, והנענה — גם לשימוש מעשי (אין הם צמחים מוגנים; 14, 13 עמ' 451 — 464).

חופי נחלים וגדות בריכות מכוסים לעתים תומה צפופה של 209. זהו עונת השפע של צמח זה ופירותיו החמוצים המתוקים חביבים מאוד על הילדים. אגב איסופם ואכילתם יש להיזהר משני דברים: א) הענפים הקוציים עלולים לגרום סריטות מכאיבות; ב) הפרי הבשל עלול להכתיים את הבגדים (14).

תוך כדי עיסוק בצמחים יגלו הילדים גם בעלי־חיים שונים. סביב פרחי הטיין יזומו דבורים לרוב. הוא נחשב צמח דבש חשוב, במיוחד בעונה שבה אין מקורות צוף אחרים. אם יש שטח־מים פתוח — יתעופפו מעליו שפיריות ככל צבעי הקשת. החקרנים בין הילדים ודאי יתעניינו בחלזונות המים הנוחלים על הקרקעית הבוצית וכמובן בדגגים (גמבוזיות, אמנונים), במודדי המים המחליקים על פני המים, ובשאר החרקים הנעים בתוך המים (6, 17 ע' 147). אחרים אולי ילכדו סרטן הנוחל על החוף (9).

גם הצפרים עשויים לבוא על סיפוקם, כי רבים מבעלי הכנף מחפשים את קירבת המים, שלדג לבן החזה והקנית עשויים להימצא ליד כל מיקוה־מים, ואם מסיירים ליד בריכת־דגים או אגם אפשר לראות גם את שלדג העקוד המרחף באויר, אנפות למיניהן או סופיות. אלה הם תושבים יציבים, אם נטייל בתקופה קצת יותר מאוחרת נוכל לפגוש גם את הראשונים מאורחי החורף: השלדג הגמדי, שחפים, ביצניות למיניהן או את ראשוני האגמיות (16 ע' 113, 8, 9).

בחורש

עדיין יש אזורים רבים בארץ (הכרמל, הגליל העליון) שהחורש הטבעי מכסה בהם שטחים נרחבים. במקומות אחרים (סביבת פרדס־תנה, מכמורת) נותרו לפחות שמורות טבע קטנות. הילדים ודאי מכירים את הפינות הללו מטילי החורף. האביב יעמדו יפה על ההבדל במראה החורש בין עונת השפע לעונת היובש. לאן נעלמו הרקפות? מה נותר מהתילתנים והסחלבים? כיצד נראים שיחי הלוטם והקידה בהשוואה ללבושם החדוד האביבי?

אינני מחסידי האנתרופומורפיזציה (אינוש) של צמחים ובעלי חיים, אך השקפתם המדעית של ילדי גן ודאי לא תיפגע אם נשאל אותם: „איך מרגישים“

560

העצים והשיחים הללו בעונה זאת? האם לכלם אותו כושר סבילות ליובש? נציע לילדים להתבונן מקרוב בעלי העצים והשיחים השונים. ימששו את עלי אלון התבור והאלון המצוי. אילת המסטיק ואילת ארץ ישראל, החרוב והליבנה. האם יש הבדל בין גוני הירוק השונים — בברק? אילו מהם נראים רעננים, ובאילו כבר ניכרים סימני היובש? אילו מהם רכים, ואילו קשים וגילדניים (גילדני — דומה לעור נוקשה)? (14).

אלון -
התבור

כדי להמחיש את השוני בין עצים ושיחים שונים בכושר העמידות ליובש נסיר אחדים מעליהם ונציג אותם לזמן-מה בשמש. האם יש הקבלה בין מידת הגילדניות של העלים לבין כושר עמידתם ביובש?

זכורים לי יפה דבריה של ילדה בת 8, שסיכמה בתמציתיות פיוטית את ההבדלים במראה החרוש בין עונת השפע לעונה היבשה: כאביב חייכני ומלטף, בקיץ זועף ודוקרני.

תוך כדי הסתכלויות, בדיקות והשוואות ניתנת הזדמנות טובה להקנות מושגים יסוד במיבנה הצמח ולהעשיר את אוצרם הלשוני של הילדים.

ההבדלים בין: עץ — שיח — בן-שיח (שיח נמוך קומה)

גבעול (עשבני, רך) — ענף (נוקשה, עצי)

גבעול זקוף — שרוע — מטפס

הכרת חלקי העלה: טרף (החלק הרחב), הפטוטרת (המחברת את הטרף אל הענף) עלה יושב שאין לו פטיטרת

הקניית מושגים, כגון עלווה, צמרת, זקוף, תמיר, מסתעף.

תוך כדי השוואה בין עלים שונים ילמדו הילדים להבדיל בין צורות שונות של עלים:

עלה דמוי ביצה, דמוי לב, חץ, עגלגל, סרגל, לצורות ולמונחים המקובלים הללו יוכלו הילדים להוסיף כיד הדמיון הטובה עליהם.

סדר העלים על הגבעול או הענף: עלים העומדים זה מול זה זוגות-זוגות נגדיים או מסורגים.

ההבדלים בין עלה פשוט בעל טרף יחיד (אלונים, ליבנה) לבין עלה מורכב מעלעלים (חרוב, אילת למיניהן) — מה מספר העלעלים? האם הם זוגיים או בלתי זוגיים?

במושגים הללו אפשר להרכיב או למעט בהתאם לגיל הילד, מידת התעניינותו והדוגמאות המצויות.

רוב העצים והשיחים שבחורש אינם פורחים בעונה זו, אך הם משופעים בפירות. זוהי איפוא ההזדמנות להכיר את הפרי המיוחד של האלון המורכב מן הספגול והבלוט היושב בתוכו. אם גדלים במקום שני מיני אלונים, אפשר להשוות את פירותיהם בצורה ובגודל. ראויים לתשומת-לב גם פירותיו השחרחרים של האשחר, הרמוזים על שם השיח הזה, והכדורים האדמדמים של אילת המסטיק. אלה מושכים את העין רק בצבע ובצורה ואילו פירות העוחרר, הדומים לאגסים קטנים, ראויים גם לאכילה כשהם רכים ובשלים, וכמוהם גם תרמילי החרוב, המגיעים להבשלה בעונה זאת (14, 11).

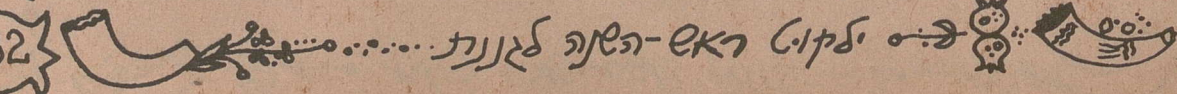
בעלי-חיים בחורש

בעת ההסתכלות בעצים ובשיחים לא ייעלמו מעיני הילדים גם בעלי-חיים

שונים, ויהיו ילדים, שזה יהיה עיקר התעניינותם.

בראש ובראשונה הציפורים: השחרור, העורבני הירגזי, שהם הדיירים הקבועים,

עשויים להזדמן גם ירקון או נקר. אם משתתפי הטיוול הם בני כיתה א'—ב', אפשר

לערוך תצפיות מפורטות יותר. כדי להשיג את השקט הדרוש לכך טוב לחלק את הכיתה לחוליות ולהטיל על כל חוליה משימה מוגדרת: מה מראה של הציפור (הגודל, חלוקת הצבעים באברי הגוף השונים, אורך הרגליים והמקור, סימני היכר מיוחדים וכו')? מה עושה הציפור (האם היא נמצאת רוב הזמן על העצים, או יורדת גם על הקרקע? מה צורת התנועה על פני הקרקע — רצופה או בדילוגים)? מהי צורת האכילה (ניקור בענפים ובעלים, או חיטוט ונסירה ברובד עלי השלכת 4, 9)? כשהילדים צעירים יש להסתפק בהתרשמות כללית מן העופות ולמעט בדוגמאות ובפרטים.

גם החרקים מעוררים את התעניינות הילדים. מספרם עצום וכושר הסתגלותם לתנאי סביבה שונים מפליא — הם עשויים להימצא גם בשאר האזורים. לכן אביא את הצעותי להסתכלות ולפעילות בפרקים שלהלן.

אזורי ההרים והגבעות, שאין בהם חורש

למרות פעולת הייעור הנרחבת של הקה"ל נשארו בארצנו שטחים נרחבים, שחסר בהם צומח עצי צפוף. מאות רבות של דונמים באזורים ההרריים אינם משמשים לעיבוד חקלאי ממש, אלא לכל היותר כשטחי מרעה. הם מכוסים לרוב בסירה הסוצנית — אותו שיח נמוך, שמגעו הדוקרני ידוע לכל מי שערך אפילו טיול קצר באזורים ההרריים. לסירה עוד כמה בני לוויה בלתי-קוצניים, כגון האיזוב, הזוסא, שמתוכם מזדקר פה ושם שיח של קידה שעירה או עוזרר. כל אלה יחד מהווים חברת צמחים המכונה בתה (ישעיהו ה' — ו') (14, 13, עמ' 377). בעונת החורף והאביב מכוסות הבתות מרבד פרחים צבעוני וזוכות לביקורים תכופים. אך מאז עברו חדשים מספר הכול נראה שומם וחדגוני. את הטיול למקומות כאלה יש לערוך בשעות הבוקר הקרירות ובמינעלים מתאימים. יתכן שהילדים יזכרו בכלניות, בנוריות ובשאר פרחי האביב שנהנו ממראיהם במקום; ואז, תוך כדי העלאת זכרונות, אפשר להציג משימה: נמצא לפחות צמח פורח אחד. אם נשארו בשטח חצבים, הם ירמזו לילדים מרחוק ואלה ירצו אליהם. על צמח זה כבר נאמר ונכתב הרבה ואין ברצוני להוסיף על כך. יהיו כאלה, שלהם תהא זו הפגישה הראשונה עם עמודי התפרחת המכוסים כפתורים מבהיקים והם ודאי יתלהבו למראיהם, אך גם בעלי הנסיון ייהנו מן הרעננות המפליאה בים היובש הצהוב (2, 10 עמ' 157).

לאלה שבשלב מתקדם יותר אצביע על דוגמאות נוספות. הקוצנית העטופה — צמח רב שנתי, ממשפחת המורכבים, הנפוץ בשטחי הבתה וגם בין עצי החורש. אמנם גבעוליו ועליו הקוצניים מתמזגים עם הסביבה, אך תפרחתו הצהובה בולטת לעין. השם רומז על תכונתה החשוכה: פריחתה מתחילה בעיצומו של קיץ ומסתיימת רק בתשרי. אם יימצאו במספר רב כדאי יהיה לקטוף מהן אחת (כמובן בזהירות הדרושה) ולהביאה אל פינת הטבע. בצורתה הדקורטיבית תשמש קישוט נאה והילדים יזכרו את מראה.

הדוגמה השנייה, שאותה אין צורך לחפש הרבה, כי היא השומר הפוט, המצוי בשפע וענפיו נושאים פרחים צהובים המתרוממים מעל למישטחי הסירה. זהו עשב רב שנתי ממשפחת הסוככיים. עליו הדומים מאוד לשל הגזר נבלו במשך הקיץ, אך עמודי התפרחת נראים רעננים. נציע לילדים למולל באצבעותיהם קטע קטן מן הצמח, כדי שירגישו את ריחו הנעים. מפאת תכונתו זאת משמשים עליו ופרחיו כתוספת תבלין לכיבוש מלפפונים (14).

אם נמצא ואדי או ערוץ בשטח יימצאו שם גם פרחי טיין פורחים, שכבר הוזכרו בסביבת המים.

ה' 53
הקובני

הצמח המעניין ביותר בנוף הקיצי הוא הצלף הקוצני, שיתבלט במראהו הכללי אך בעיקר בפרחיו הגדולים והיפים. שיחים אלה עשויים להופיע לא רק בשטחי הבתה והחורש, כי אם כמעט בכל מדרון הררי, בחופים התלולים והיבשים של הירדן; לפעמים צצים הם מתוך חומות עתיקות או קירות אבן ממש בתחום הישוב. בסוף אלול, ראשית תשרי כבר עברה תקופת השיא בפריחה, אך עדיין נשארו בהם יופי וחוץ, במיוחד בסביבה שהקמילה שולטת בה.

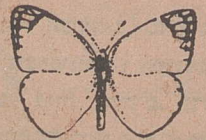
בצלף יש לנתגג זהירות מסוימת אם רוצים לגעת בו, כי קוציו המאונקלים גדולים לגורם שריתות מכאיבות. בעונה זאת נתרשם בעיקר מהפרחים בעלי 4 עלי גביע ו-4 עלי כותרת. האבקנים מרובים ומסתירים בתוכם את העלי — כדורון קטן בקצהו של "גבעול" ארוך. פקעי הפרחים הצעירים, הנאכלים אחרי כיבושם, כבר נדירים בתקופה זאת. לעומת זאת נמצא את הפירות המזכירים בצורתם מלפפונים קטנים. לעת הבשלתם עטיפתם מתפצלת והזרעים המתגלים משמשים מאכל לציפורים, או מתפזרים אחרי התייבשם. יש הרואים בהתפצלותה של קליפת הפרי את מקור השם: פצל — צלף בחילוף אותיות. הסבר זה הוא כמובן מעל להבנתם של ילדים צעירים ובמקום זה הנני מסתכן בפירוש הרבה יותר פשוט (גם אם לא יתקבל על דעתם של בני סמכא): הענפים הקוצניים עלולים לצלוף ולגרום כאבים. את פרחי הצלף אין טעם לקטוף לשם הבאתם לפינת הטבע, כי עלי הכותרת נושרים עד מהרה. יש להסתפק בענף קצר הנושא עלים ופירות בגילים שונים (עמ' 119).

בעלי-חיים בבתה

חרקים. בכל מקום שבו יש שיחי צלף, יתעופפו בקירבתם פרפרים צהבהבים. מוטת כנפיהם 4—4.5 ס"מ. בשוליים הצדדיים של הכנפים הקידמיות יש משבצות חומות בשתי שורות, ויותר פנימה — עוד נקדה חומה יחידה בשוליים האחוריים של הכנף האחורית יש כמה נקודות חומות קטנות יותר. שמו הרשמי המופיע בספרים — לבניו הצלף — ודאי לא יתקבל על דעת הילדים וכבר קרה לי, שאחד בעל כושר המצאה הציע לקרוא לפרפר הזיפה צהבון הצלף (בדומה ללבניו הכרוב שכבר קדם היה ידוע לו).

ייתכן, שממש באותו שטח יופיעו גם לבניו כרוב, כי זחליהם אוכלים לא רק את הגידולים של גן הירק כי אם גם את העלים של צמחי בר, בין היתר גם של הצלף (1 עמ' 56, 16). בדרך כלל נמשכים ילדים אחרי פרפרים, אך בגיל זה בשום פנים אין לעודד את לכידתם.

תפיסת הפרפר ביד וסגירתו בקופסה רק מביאות להשחתת מראהו. איסופם והטיפול בהם הם עניין לגילים מבוגרים הרבה יותר. לעומת זאת יש להציע לילדים להתבונן היטב בעלי הצלף שלעתים נראים בהם סימני כירסום; יתכן שיגלו שם גופים חרוטיים בצבע ירוק צהוב שגודלם כמ"מ. אלו הן ביצי הפרפר. יש גם סיכוי למצוא את הזחלים הירוקים, שאורכם כ-2.5 ס"מ. הם הופכים צהובים לקראת ההתגלמות וגם הגלמים עצמם צהובים. אם מוצאים גלמים, אפשר לקחתם עם קטע קטן של ענף ולהכניסם לצנצנת, שפיתחה סגור ב בד ובגומיה. כעבור ימים מספר יבקעו הפרפרים, שיש לשחררם. הזחלים כבר דורשים גם כן טיפול מסוים. אותם יש לקחת יחד עם ענף, שיש עליו כמה עלים. את הענף יחד עם הזחלים טוב להציב בתוך בקבוק קטן (של תרופות) מלא מים. את הרווח בין צוואר הבקבוק לבין הענף נמלא בצמר גפן. כך תימנע נפילת הזחלים למים וגם הענף יוחזק במצב זקוף. את כל "המיתקן" נציב בצנצנת גדולה ונסגור את פיתחו בפיסת

לבניו הצלף

ה' 53
לבניו

בד ובגמיה, או בבית-גידול מרושת. את ענפי הצלף יש להחליף פעם ב-2—3 ימים. בשעת החלפת המזון אין לנגוע בזחלים, אלא לקרב אליהם את העלים הטריים והם יעברו אליהם. בקצת סבלנות נראה את ההתגלמות ואת בקיעת הפרפרים. דרך-טיפול זאת מוצעת גם לשאר מיני הפרפרים שנמצא בטיולים.

על עלי הצלף נראות לעתים גם נקודות חיוורות רבות. אלה הם סימני פגיעה של חרק אחר, פישפש הצלף. גונו ירוק-אדום-צהוב; הוא זוחל לאיטו ולא קשה לנערו לתוך קופסת פלסטיק או צנצנת קטנה ולהתבונן בו מקרוב. הפישפשים הם בעלי חדק, כלומר: אברי פה מחודדים, שהם מחדירים אותם אל תוך ריקמות הצמחים ומוצצים את לשדם. הנקודות הבהירות הן סימני העקיצה, ואם מספרן רב — העלה מתייבש ונושר. יש פישפשים קטנים חסרי כנפיים, יש בעלי כנפיים קצרות ויש גדולים יותר בעלי כנפיים שלמות. בישיבה ליד שולחן העבודה אפשר להתבונן בפישפשים במגדלת ולגלות בהם פרטים: מצד הבטן נראים 3 זוגות הרגליים ובמרכז הגוף — החדק. כן יראו הילדים את המחוששים והעיניים.

מלבד חרקים ימצאו בין צמחי הכתה גם עכבישים לרוב — עכבישי משפך ועכבישי גלגל מקרב טווי הרשתות וגם עכבישי הזאב חסרי הרשתות. תיאורם של אלה והצעות לפעילויות שונות ימצא הקורא במאמר המסומן ברשימה הביבליוגרפית המצורפת למאמר (7).

לילית
החורף

האזורים החוליים של רצועת החוף

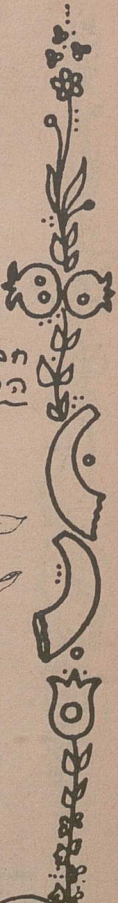
ילדים החיים בקרבת הים יכולים ליהנות מרחצה ומעיסוקים נעימים אחרים, כגון: בנייה בחול, איסוף קונכייות והסתכלות בסרטני החול. אוסף כאן כמה נושאים הקשורים לחלק היבש של החוף החולי.

הצמחים: נר הלילה החופי נפוץ בכל רצועת החוף ופרחיו הצהובים הגדולים ודאי לא ייעלמו מעיני הילדים. שמו מבטא את החשובות שבתכונותיו: הפרחים נפתחים בעיקר לפנות ערב וצבעם מזכיר את הלהבות של נרות דולקים. כדי להתרשם עמוק מן הצמח רצוי לערוך הסתכלות גם בשעות אחרי הצהריים המאוחרות ולסמן במקל תקוע בחול כמה פקעים גדולים. כשנחזור אליהם כעבור זמן-מה אולי כבר נראה אותם במצב של פרחים פתוחים. אם נבוא למקום למחרת, כבר יהיו הפרחים במצב של קמילה, כי אורך חייהם אינו ממושך.

נוח מאוד להכיר את חלקיהם של פרחי נר הלילה, כי עלי הגביע, הכותרת, האבקנים והעלי על הצלקת המפוצלת גדולים ובולטים לעין. נוהג אני להציע לילדים להריח את הפרחים. כשהם מקרבים אליהם את אפם — תדבק בהם האבקה הצהובה. פעולה זאת חשובה להבנת ההאבקה. בקצת מזל ואם קרובה השעה לשקיעת השמש, נפגוש שם גם פרפרי לילה. אחד מאלה — פרפרי הדבקה, הנמשך גם אל נר הלילה. בתנועת כנפיים נמרצות הוא מרחף באוויר ומחדיר את חידקו הארוך עד לבסיס עמוד העלי, כדי להגיע אל הצוף הנפרש שם. באותה שעה נדבקים אליו גרגרי האבקה, שהוא מעביר אחר-כך לפרחים אחרים (10, עמ' 134, 12, 14).

צמח שני המצוי באותו אזור היא חבצלת החוף. עליו דמויי הסרגל כבר נבלו בעונה זאת, לעומת זאת בולטים ענפי התפרחת. הם פורצים מן הקרקע בצורת גוף מחודד. זה האחרון עטוף במעטפת קרומית, המכילה כמה פרחים המתגלים לעין עם היפתח המעטפת. לפרחים הלבנים הגדולים, הנפתחים בעיקר לפנות ערב, יש מיבנה מיוחד: ששת עלי הכותרת, הצרים יחסית, מקיפים את העטרה, לכאן מחוברים ששת האבקנים ובמרכז העלי. ריחם החזק והנעים של הפרחים, המורגש במרחק גדול למדי, מושך אליהם פרפרי לילה גדולים המאביקים אותם כדוגמת נר הלילה.

חבצלת -
finna

חיפושית -
הזב

ראויים לתשומת-לב גם הפירות — מיני קופסאות הנקראים הלקטים. כשהם נפתחים מתגלים בהם הזרעים הגדולים השחורים, הארוזים בצפיפות רבה. כשהילדים ילחצו אותם בין אצבעותיהם, יחושו במבניהם הספוגי, הרך. הם צפים על פני המים ואם הרוחות מעיפות אותם אל מימי החוף, הם נפלטים ע"י הגלים ונפוצים לאורך החוף.

את פריחת החבצלת בעונה זאת לא יקשה עלינו להסביר, כי בבצלה הטמון בקרקע מצוי חומר מזון לרוב. לא אציע לקחת מפחתי החבצלת או מהבצלים, כי מספרם פחת מאוד בשנים האחרונות בגלל העברתם לגינות פרטיות, קטיפה בלתי מרוסנת וצמיצום שטחי המחיה שהפכו לשיכונים ולאזורי תעשייה (12, 13, 3, 18).

בעלי חיים. שטחי החול נראים ריקים מכל יצור חי, אך אם נבוא לשם בשעות הבוקר, או לפנות ערב, ונבחר מקום מתאים — שקע מוסתר בין גבעות החול — נוכל למצוא כר נרחב להסתכלות ולפעילות. עד מהרה נגלה חיפושיות שחורות שונות, שצבען בולט מאוד על פני החול. יתכן שנפגוש את חיפושיות הזבל, המגלגלות את כדורי הזבל המשמשים להן מזון, או מקום הטלה. הילדים יתפעלו מהמאמץ שמשקיעים יצורים אלה בהעברת גושי הזבל ממקום איסופם עד למקום הטמנתם בחול. אף נהיה עדים לפעולת החפירה ולהכנסת הכדור אל תוך המחילה הקטנה (15).

נציע לילדים לעקוב אחרי תנועת החיפושיות ולשים לב לסימנים, שהן משאירות אחריהן. הם יגלו גם קיומם וחריצים שונים. מי השאיר את כל העקבות הללו? את התשובה לכך ימצאו בעצמם. נחלק אותם לחוליות קטנות, שכל אחת מהן תצפה על בעלי-חיים המופיעים בשטח. אם יראו לטאה וזחלת, יגלו בעקבותיה שני זוגות חריצים במרחק מה זה מזה — סימני הרגלים. קו ארוך באמצע — סימן שהזנב משאיר אחריו. אם עורב או עפרוני יתרוצצו על פני החול בתורם אחרי מזון, ישאירו שם את טביעת אצבעותיהם — שלוש קדימה ואחת אחורה. לפי המרחק שבין העקבות אפשר להעריך את גודלו של בעל החיים; ולפי מצבן — את כיוון תנועתו. זוהי מין עבודת בלשות ולא יהיה קשה למשוך אליה את הילדים (18 עמ' 146 — 160).

אחילי
קבריותו

האזורים החשופים ללא מיקווי-מים

השארתי לאחרונה את האזורים, שהם הפרובלימטיים ביותר מבחינת הנושא. שטחים נרחבים (מרכז עמק יזרעאל, שפלת יהודה, סביבות נגבה, רוחמה, אזור באר-שבע—שובל) מקופחים מבחינת מראות נוף בכל ימות השנה, על אחת כמה וכמה בעונה זאת. משום כך יש להשקיע יותר מאמץ באיתור מקום הטיול. טוב לבחור חלקות בור, שלא היו בעיבוד חקלאי במשך שנים מספר, כי שטחי הפלחה המשתרעים פה על שטחים נרחבים שוממים באמת. נושאים להסתכלות עשויים לזמן גבעה קטנה, תל עתיק, בייחוד אם יש עליו שרידי ישוב או קבר עתיק; ואדי, גם אם אפיקו אינו עמוק.

במקומות אלה עדיין נותרו ריכוזי חצבים. אפשר להיתקל פה ושם גם במיני צינורות בצבע סגול-שחור, המבצבצים מן הקרקע. אלה הם פרחי האחילוף, הפורצים ועולים עוד לפני רדת הגשמים הודות לחומרי המזון שבפקעות התת-קרקעיות (16, עמ' 19, 14).

מתוך שלדי הקוצים היבשים מתרוממות התפרחות הלבנבנות של חסת המצפן, אחד הנציגים של משפחת המורכבים. שמה ניתן לה בגלל שתיים מתכונותיה: א) תפרחותיה דומות לשל החסה התרבותית; ב) עליה המכוסים זיפים נוקשים מפנים את צידם הרחב בכיוון מזרח-מערב ואילו חודו של העלה — בכיוון צפון-

לש
113n

עם משפחת הדלועיים. נציע לילדים למשש את אחד הפירות המצהיבים, הדומים למלפפון קטן. הוא יתפוצץ עם לחיצה קלה והתיך הרטוב יחד עם הזרעים יתוו על הילדים. הם ודאי יתלהבו מה"מוקשים" הקטנים. אין זה אלא מנגנון יעיל להפצת הזרעים. לעת ההבשלה עולה לחץ המוחל שבפרי ודייה נגיעה קלה להפרידו מן הדרום, כעין מצפן. עמדה זאת של העלים מפחיתה את הפגיעה הישירה של קרני השמש. אם נשבור עלה או ענף — יטוף ממקום השבירה מיץ חלבי במקומות של שרידי ישוב, או ששימשו לריכוז אשפה, נגלה צמח שרוע בעל גבעולים ועלים זיפיים ופרחים צהובים — ירוקת החומר. זהו צמח חדביתי, כלומר: הפרחים האבקניים והעליניים נמצאים על אותו גבעול, אבל בשני פרחים נפרדים. הסתכלות קרובה תגלה את הדמיון בינו לבין קישוא או מלפפון ואמנם הוא נימנה העוקץ. בכך מוצא "הפקק" הסוגר על הנוול והזרעים ניתזים החוצה. השם רומז פה לא על הצבע הירוק, אלא על הפצת הזרעים ע"י יריקה (14 עמ' 361).

יתכן שבאזורים הללו בולט בנוף עץ בודד או קבוצת עצים — אלון התבור, אילה אטלנטית או שיוף מצוי. הם נשתמרו לרוב הודות לקדושת המקום בעיני העבים ומפאת גילם המופלג. גזעם עבה ונופם רחב. על שני הראשונים כבר דובר באזור החורש ולכן אוסיף פה רק על השיזף המצוי, זהו עץ, שמוצאו מסודן וחדר אלינו דרך בקעת הערבה ואזור החוף. באי אילו מקומות (חצבה, עמק בית-שאן, בקעת כינרת) יש שיזפים העשויים להתחרות עם הנכבדים בעצי החורש בעובי גזעם וברוחב צמרתם, אבל גם עץ בעל גודל בינוני עשוי לעורר עניין רב, במיוחד בסביבה חסרת עצים.

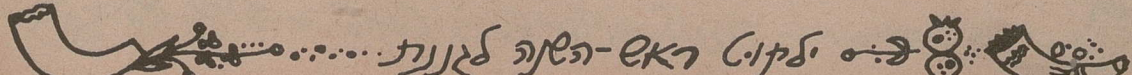
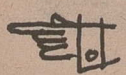
בבסיס העלים המבריקים יש שני קוצים, שבגללם יש לנהוג בו זהירות. פרחיו קטנים ואינם מצטיינים בצבע בולט, אבל ריחם מושך אליהם חרקים רבים. העיקר פה הוא הפרי — בית גלעין לפי המונח הבוטני — המורכב מקליפה חיצונית דקה, ציפה עסיסית וגלעין נוקשה בדומה לשויף ולאפרסק, גם אם הוא נימנה עם משפחת האשחריים. הפירות הבשלים עסיסיים למדי וטעמם חמוץ-מתוק. אלה הם הדומים (הנוכחים בשיר שנכתב לחצי יובלו של קיבוץ שער הגולן: "כפרי הדומים שניערתו משיוף"). הילדים אוכלים אותם בתיאבון וביחוד כשמגיעים אליהם אחרי הליכה ממושכת. הם מאכל תאוה גם לבלבלים, המתקבצים בצמרת העץ ויודעים לבחור את הפירות הבשלים והטעימים. בתום ההסתכלות אפשר גם לספר סיפור או אגדה הקשורים למקום, והילדים מאזינים אגב ישיבה בצל ואכילת דומים (14).

לסיום הפרק הבוטני עוד הצעה העשויה להיות טובה בכל האזורים. זוהי עונת השיא של הקוצים היבשים. הילדים רואים אותם מוצגים במקום כבוד באגרטלים מהודרים. נעודד אותם למצוא קוץ בעל צורה דקורטיבית, שישמש קישוט נאה בגן ובכיתה — ללא הסברים רבים ולא לשם העשרת הדעת, אלא פשוט לפיתוח הטעם הטוב.

בעלי-חיים

בשעת החיפוש של צמחים פורחים, או קוצים יפים, יגלו הילדים את החילוונות הדבוקים לעיסותיהם על הגבעולים היבשים, עמודי גדרות וחוטי תיל או שאר עצמים בשדה. "פרחי חלזון" אלה תופעה אופיינית הם בעונה זאת. נציע לילדים להפריד כמה מהם ממקומם ונראה להם את הקרום הסידיני המופרש ע"י החילוון וסוגר על פי הקונכיה, כדי להגן על גופו הרך מפני התייבשות. מה גורם את חוסר פעילותם? האם הם מתים, או אולי רק רדומים? נזכיר לילדים את העונה ואת תנאי הסביבה שבהם פגשו את חלוונות השדה בפעילותם. האפשר לעורר

את הרדומים? יתכן שהם עצמם יציעו להרטיב אותם. אפשר כמוכן לשכלל את הניסוי. נרפד תחתיתה של צנצנת באדמה רטובה, נכניס לתוכה כמה חלזונות. נכסה את הפתח במיכסה אטום למים ונחכה לתוצאות. טוב יהיה להכניס אל הכלי גם עלי חסה ירוקים.

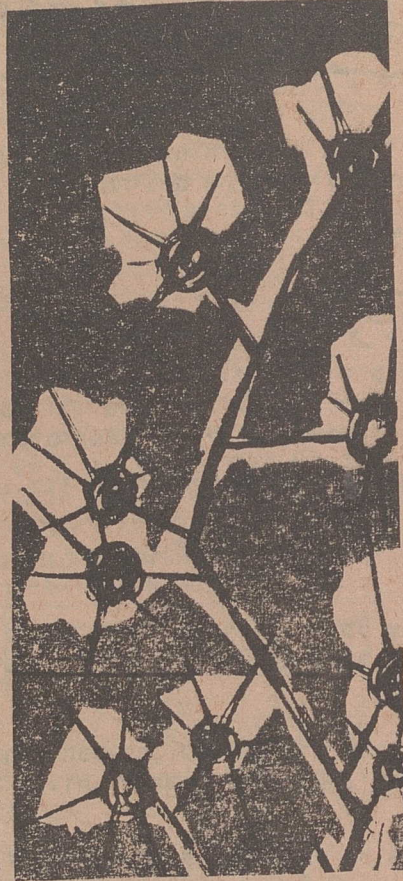
אם יחשבו הילדים שהחלזונות הקטנים הם צאצאי הגדולים שראו בהורף, יש להעמידם על טעותם. אלה שמצאנו דבוקים לצמחים הם ממין קטן מיוחד, חלזון הגינה, שגודלם אינו מגיע אלא ל-2 ס"מ. חלזונות השדה הגדולים עוברים את תקופת היובש כשהם מתחפרים בתוך האדמה.

זוהי ההזדמנות להקניית כמה מושגים זואולוגיים: רכיכה, קונכיה, תרדמה, ולסכרת השם חלזון — חילוף אותיות מהשורש זחל (15 עמ' 414).

גם פה, כבשאר האזורים, לא ייפקד מקומן של הציפורים. נפגוש בעיקר את האוכלוסיה האופיינית של הגופים המישוריים הפתוחים. מן היציבות — העפרוני, הכירון והחוגלה. יש להצביע על ההתאמה בין הציפור לסביבתה: צבע ההסוואה, אופן ההתנהגות, המזון.

התורים הנמצאים בארצנו במשך האביב והקיץ כבר גמרו את עונת הדגירה ונראים בלהקות גדולות, סימן שהם מתכוונים לעזוב אותנו ולנדוד דרומה. עוד יתכן, שניפגש בראשונות מאורחות החורף או בלהקות, כגון החסידות או הנחילאלי הצהוב (8, 9). שארצנו משמשת להן תחנת מעבר בנדידתן דרומה.

חרקים. צעדי הילדים יבריחו ממקומם חגבים, והזרזים והאמיצים שבמטיילים הקטנים ינסו ללכוד אותם בקופסאותיהם. בצידי דרכים ובמקומות שיש בהם עפר תחוח נראים משפיעיהם על זחלי הארי נמל. גם הנמלים למיניהן, ובתוכן נימלת הקציר, מגלות בעונה זאת פעילות רבה. זוהי תקופת האיסוף העיקרית בגמר קציר התבואות והבשלת פירותיהם של צמחי הבר. הקינים הגדולים והשיבולים, המובילים בכיוונים שונים, הם נושאים חשובים ומעניינים להסתכלות (15 עמ' 375).

הבאתי בזה מספר לא קטן של הצעות, וגם אם אינן ניתנות להגשמה ככתבן וכלשונון חדאי שמשנה דוגמאות בתיכונן טיולים, בעריכת תצפיות ובאירגון פעילויות לילדים. כדי להבטיח זאת אסיים בכמה הצעות מעשיות:

(א) לקראת כל טיול יש לערוך טיור מוקדם, לבחור בקפדנות את המקום ולאתר כמה תופעות בולטות לעין. במציאות הדינמית של ארצנו עלולים לחול שינויים בלתי-צפויים העלולים לשבש את התכניות.

(ב) לטיול יש לצאת מצוידים בכלי איסוף — שקיות ניילון, קופסאות, צנצנות וכו'.

(ג) אחת המטרות החשובות של הטיול היא איסוף חומר, עם זאת אין להזניח את התודעה של שמירת הטבע — לא כל מה שמעניין נקטף ולא כל מה שנאסף נלקח הביתה.

(ד) עריכת פינת טבע אחרי כל טיול עשויה לשמש גם מעין סיכום.

(ה) ואחרון אחרון: שימוש נרחב בספרי עזר ובמאמרים שברשימה הביבליוגרפית. כדי להקל על הקורא ציינתי בגוף המאמר את המספר הסיפורי של הספר או הרשימה, שם נמצא חומר נוסף וכן ציורים ותמונות.

מבחר ברכות

לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכְתְּבוּ וְתִחַתְּמוּ! — גַּם אַתֶּם.
 לְאַלְתֵּר — לְחַיִּים! (לאלתר - תיכף ומיד)
 בְּסִפְּר הַחַיִּים תִּכְתְּבוּ וְתִחַתְּמוּ!
 כְּתִיבָה וְחַתִּימָה טוֹבָה!
 גְּמַר חַתִּימָה טוֹבָה!
 תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְיוֹתֶיהָ. תִּחַל שָׁנָה
 וּבְכֹרֶתֶיהָ!
 שָׁנָה טוֹבָה וּמְבֹרָכָה!
 תִּכְתְּבוּ בְּסִפְּר הַחַיִּים וְהַזְּרוּן!

* מה שאירע בשנה ש-
 חלפה בגן, במשפחתו של כל
 ילד, ביישוב;

* מאורעות שמחים ומאורעות צפובים.
 אם לא יזכירו הילדים מאורעות שקרו בארץ ליהודים ובעולם, ולבני לאומים אחרים, מוטב שלא תעשה זאת הגנת במקום-מס, אלא אם היא בטוחה שהם יוכלו לקלוט משהו מדבריה.

* קליטת-עליה: אחד הנושאים הנראים כבעלי-שמעות גם לילדי-גן; (מתוך הנחה שהם נפגשו עם ילדים וחברים שבאו זה לא מכבר מן הגולה.) יש להזכיר את השופר, בו תוקעים היהודים ב"ימים הנוראים" בארץ ובעולם, כדי להכריז על רצוננו ומשאלתנו לקיבוץ גלויותינו:

וְתִקַּע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחַרְוֹתֵנוּ
 וְשָׂא נֶס לְקִבּוּץ גְּלוּיֹתֵינוּ!"

* בקשתו האישית של כל ילד לקראת השנה החדשה.

* ציון הילדים של כל אחד מן הילדים במשך השנה שחלפה.

* יחודש הילדים החב-
 רתיים בין כל תושבי הגן, כינם לבין עצמם, ובינם לבין הוריהם. גם עם רבו לעיתים-יטלחו איש לרעהו. הימים מראש-השנה עד יום-הכילפורים ("עשרת ימי תשובה") יזכו להדגשה יתירה כרקמת יחסים חדשה.

היין שלנו 3.

ימים ספורים לפני החג אנו בודקים מה מצבו של היין שהכינונו בעוד מועד, האם נוכל לברך עליו בראש-השנה? מסננים את היין בפעם האחרונה, טועמים ומחליטים שאכן טעמו טוב. (כדאי, אם הדבר ניתן, להכין יין-רימונים, הוא מסיים את תסיתו בתקופה קצרה ומוכן מהר לשתיה. נוסף לכך הוא טעים מאוד!)

הכנות בתוך הבית 4.

עוזרים בניקוי הבית ומחדשים בו משהו לכבוד החג: מפה חדשה לשולחן-הכבוה, תמונה אמנותית יפה וחדשה. מארגנים ומסדרים מחדש את כלי הנגרות ורוכשים כלי נוסף חדש. הילדים עצמם "מתחדשים" במלבושיהם, במחנך הבגדים דואגים לכך ומפתיעים אותם לשמחתם הרבה.

הברכות 5.

את חילת-המכתבים (שהיא זנוחה כל השנה) מגלים ממקום מחבוא, בודקים אם אין צורך לתקן או לצבוע אותה מחדש ותולים אותה במקום גלוי לעין. מעל חתיבה תולים פתק ונליו כתוב: ברכות לראש-השנה (את הפתק יכין אחד הילדים הגדולים, אם יש כזה).

הילדים מתחילים לעסוק בכתיבת ברכות (כתיבה ממשית, עצמית או ע"י הגננת). כל ילד כותב ברכה למי שליבו רוחש אהבה. הגן כולו כותב לגן שכן, למקומות עבודה שונים, לחבר מסויים שלדי הגן קשורים אליו במיוחד. את הברכות בחלקן, נושאים הילדים למקומות אליהם הן מיועדות, ואת האחרות לתיבת הדואר שבקיבוץ. יקבלו אותן ההורים באופן שהם מקבלים כל מכתב.

דבר אחד: בל תשכיח הברכה השלוחה בכתב את הברכה הנאמרת בעל-פה, כשמבט העיניים מלווה אותה. אם תהיה לנו ברכה זו למסורת ולהרגל, ונקדם בה פני כל ילד וחבר, יתרשמו מכך גם הילדים! יש בברכה יותר מאמירה פורמאלית גרידא, אלא איחולים שבלב ופתיחותו לקראת כל אדם.

קרוב לפינת-החג אפשר לתלות לוח קטן, עליו תודבקנה הברכות שנשלחו לכל בית וגן.

6. ביקור בתחנת הדואר של הישוב

הסתכלות ועזרה במשלוח הברכות מן החברים אל המרחקים.

7. לוחות שונים

* נכין את לוח-השנה החדש ונתלה אותו בגן.

* את הלוח העגול המצוי בגן, הוא לוח-חגי-השנה, נעביר אל ראש-השנה וניווכח שאכן עברנו מעגל שנה שלם: מראש-השנה עד ראש-השנה.

* מזלות חודשי השנה יקטטו את כותלי הגן.

8. פינת-החג

הפינה תתמלא פריטים בהדרגה במשך השבוע: ממצאי הטיולים האחרונים להסתכלות בתופעות העונה; ועוד פריטים של סמל ושל תוכן כמו שופר, מסכת-החג של הציבור (אם יש כזו).

מעל פינת-החג תיתלה כתובת יפה: שנה טובה.

נביא לגן חציבים לבנים, המסמלים עבורנו את בוא השנה החדשה.

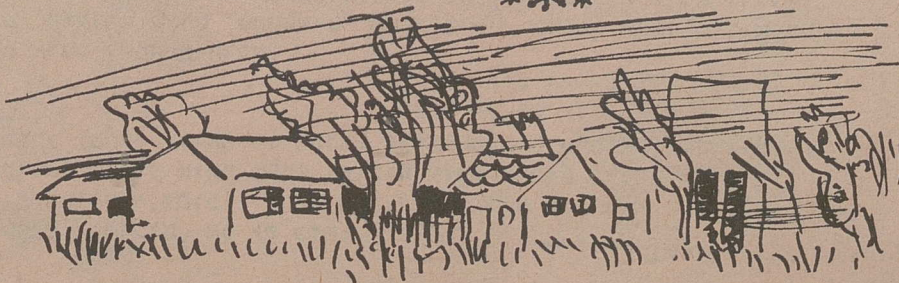
הקשר בין החג בגן ל חג ביישוב יושג על ידי:

1. מוטיבים משותפים.

2. מנהגים משותפים.

3. מסכת החג (החוכרת) תימצא בגן מיספר ימים לפני החג. הילדים יעיינו בה באופן חופשי. היא תשמש כמקור לשירים שיושרו ולברכות שתיאמרנה ותיכתבנה בגן.

4. בערב ישתפו ילדי הגן בסעודת החג עם הציבור החוגג כולו, יחד עם בני משפחתם. כשותפים הקולטים וסופגים, אך גם נשתדל שיקחו חלק בקטע מן התוכנית לקבלת פני השנה החדשה.

תצפיות שונות

* תצפית בירח ובקבוצות-כוכבים.

* שמי אלול בהירים - אני משתדלת לעקוב עם הילדים אחר הירח במשך הירח - מראשית חודש אלול עד א' בתשרי. מלידת הירח בראש-חודש עד התמלאותו באמצע אלול והתחסרותו בסוף החודש; וחוזר חלילה - מ-א' בתשרי ועד התמלאות ירח-תשרי בסוכות.

* מעקב אחר הירח הנע בכיפת השמיים בין קבוצות-כוכבים, שניתן להבחין ביניהם.

* 12 ירחים - 12 פעמים מתחדש הירח.

* בראשית א' 15-16:

והני למאורת ברקיע השמים להאיר על-הארץ ויהי
 כן: ועש אלהים את-שני המארת הנדלים את-המאור
 הנדל לממשלת היום ואת-המאור הקטן לממשלת
 הלילה ואת הכוכבים:

* הסתכלות בחליפות ובתמורות: מראה הירח בשינויו - כך יחוש הילד את הזמן החולף והמשתנה. ממחזור למחזור מצטרפת השנה - על 12 ירחיה.

* שביל החלב / כוכב הצפון / כיוון-זווית של: חדר-האוכל / הגן / בית ההורים.

* נדידת ציפורים - צורת מעופן, הקשבה לקולותיהן.

* נמלים - שביל-נמלים, איסוף זרעים ושימור בחורף.

* עקבות בלילה של בעלי-חיים.

* בבוקר השכם - אד עולה מן האדמה.

* הלילה המתארך לבוקר.

* טיול בבוקר מוקדם; עם התגברות החום - חוזרים. ערפילים, התעננות, רוחות-סתיו, סופות, סערות.

* החצב, מעקב אחר התפרחת.

אביזרים וסמלים בגן

* בגן מצוי גלגל-המזלות - בדומה לפסיפס המזלות של בית-אלפא. כך בצבע ובציוור ובכתב - שמות המזלות וציווריהם.

* לוח חודשי: 4 שבועות / 7 ימי שבוע / שבת. (עגל של פלוח - קאמרי תבא.)
 על לוח זה: אירועים מיוחדים מחיי הגן - טיול, מתי זרעו, יום-הולדת, מתי אבא יוצא למילואים, מתי ירד הגשם הראשון.

* לוח הימים: תלישת דף בכל יום; הדפים נאספים כך עד תום חודש-אלול, השבוע האחרון, היום האחרון.

* מדף מטעמי הגן: שמורים בו יינות, ריבות וכבושים שהכינו הילדים במשך השנה, והם עולים מדי פעם על שולחן הגן צמוד לחג או מאורע מיוחד. לראש-השנה - פירות שיובשו, כמו ענבים לצימוקים, תפוחים לפרוסות מיובשות, נסיונות ליבוש גרוגרות, כיבוש זיתים וירקות הגלינה.

פעילויות בגן

* כתיבת ברכות למשפחה, למוסד, לחבר אהוב, לסבא.
 * תיבת המכתבים בגן מתמלאת, ומרוקנת למשלוח.

* מתקבלות ברכות - מאין באו? איפה גרים על פני מפת הארץ?
 (ראוי להזכיר לגננת: גלי תשומת לב לברכה שכתב הילד אל פלוני והוסיפי בכתב ידך
 פתק-פנייה: "אנא - החזר ברכה לילד ששלח לך ברכה זו, וצרף נא את שם הגן, למען
 תגיע הברכה לגן לפני ראש-השנה!")

* ציון מחזוריות פרטית בחיי הילדים: יום-הולדת של הילד בתאריך קבוע, כמו העונה
 בטבע.

הילדים גדלו - הם כבר גדולים! עתידים לעבור מן הגן לכיתה א'...

* מנהג "סליחות" גם בגן: יחס חדש בין ילד לחברו.

עם התקרב החג

* פעילות-יתר לקראת שבוע אחרון שלפני החג - ניקוי כל הפינות, ציבוע מחדש.

* אופים בבית חלת-דבש, ביגלאך, טיגלאך (בצקניות-דבש).

* הכנת השי לחדר-ההורים: דבש ככוסית, יין מיינות הגן בבקבוקון, תפוח ברימון, ברכה,
 חלה עגולה.

שי זה מביא הילד לחדר הוריו בתום המסיבה בגן.

הערה: הילדים משתתפים גם במסיבת-החג של הקיבוץ.

יום שבת	יום ששי	יום חמישי	יום רביעי	יום שלישי	יום שני	יום ראשון	סמל החודש שם החודש
							שבוע ראשון
							שבוע שני
							שבוע שלישי
							שבוע רביעי

ח.15

חזית

(הסגר)
 קמאג
 הקוצים

הערכת העזרכים:

דיווח זה והאלכו נכתבו כחידה חינוכית אחת
 ולשמה!
 צ"ן בקריק "טקס ומסירה", צמחיים, 106, 107, 108

הקלת-סליחה...

נימי מספר:

"פעם כעסתי מאוד על פושקי (התרנגולת
 שגדלה בגן) כי היא ניקרה לי את היד.
 אחר כך התחרטתי וביקשתי ממנה סליחה..."

- עלרת הנקרות שלי
1. אל תריב עם חבריך.
 2. אל תבוז לחברך.
 3. אל תשקר לחברך.
 4. אל תקלקל את עבודת חברך.
 5. אל תלעג לילד נכה.
 6. הסתפק במועט.
 7. כבד את רצון הורייך.
 8. עזור לחברך בשעת צרה.
 9. שמש דוגמה לחברך.
 10. התחשב באחרים ולא רק בעצמך.
- יסמין - כתיב ב'.

טיולים והסתכלויות

היה לנו עץ חרוב בודד על הגבעה. אליו היינו הולכים פעם בשבוע בטיולי הגן. בדרך היינו מתבוננים בצמחים, כבעלי החיים, בציפורים ובחרקים. ליד העץ היינו נחים בצילו ומשוחחים.

לקראת ראש השנה פגשנו בחצבים שפרחו, ראינו את ראשית ההתעוררות בטבע לקראת ראש השנה. חשנו את עצבות הסתיו בצילו של החרוב. כאן נזכרו הילדים בשנה שחלפה. הקיץ עבר. יש להתכונן לקראת החורף. כיצד? בשדה ראינו לפנינו את התלמים הארוכים חרושים ומחכים כבר לזריעה. מעל לראשינו ראינו את הציפורים החולפות בשמיים. אכן, יש שינוי.

פעילויות בגן

- * נקיון. נקיון יסודי בחדרים. בחדר האוכל.
- בחדר העבודה. הוצאת רהיטים לדשא או למשטח לניקוי.
- נקיון החצר. הכנת הגינה לקראת החורף.
- * מדידת בגדים חדשים במחשן.

* ברכות וקישוט הבית לקראת החג. הילדים מצוירים וכותבים ברכות לכל מי שליבם חפץ. אף הם מקבלים ברכות. הברכות נתלות על לוח מיוחד לכבוד החג.

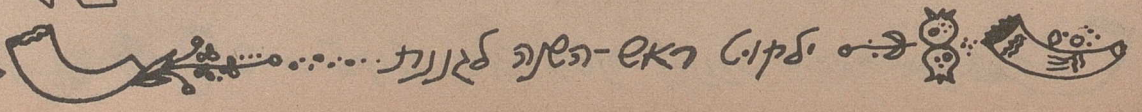
* הילדים ציירו את חודשי השנה ואת עונות השנה.

* תלינו ציור גדול של גלגל החודשים. על פני הגלגל ציינו את ימי ההולדת של הילדים בתקיעת דגל קטן נעוץ בסיכה ואילו מחובר שם הילד. היתה זו הזדמנות טובה לספירת החודשים ולימוד עונות השנה. כך למדנו גם חשבון ומזג האויר.

* ערכנו מפקד משקי: מי נוסף במשק? מה נולד? למי נולד? כל זאת במעגל ההיכרויות הפנימי של ילדי הגן.

* בערב החג עם בוקר, כשכבית מורגש כבר ריח חג, הֵכֵנו עם הילדים תפוחים בסוכר (המתכון: על כל כוס מיץ - כף סוכר, טיפה של מיץ לימון + צבע מאכל אדום). כשהסוכר רתח טבלנו בו את התפוח. הילדים נצבו מסביב לסיר הרוחת, כשבידי כל ילד תפוח נעוץ במקל דק. המטפלת ואני טבלנו התפוח בסוכר והגשנו לילדים. (לכל ילד נועדו שני תפוחים: אחד לאכילה מיד, והשני שי לחדר).

* הילדים הלכו עם המטפלות אל תאי החברים לשלוח ברכותיהם לחג. הם הביאו ברכות לענפים, והתכבדו עבור מצותם. וכך התרוצצו בחצר הקיבוץ כאשר הם חשים את פעמי החג המתקרב.

ערב-החג

- * בקיבוץ נהוג בבוקרו של ערב חג להרים כוס לחיים עם ברכה, וכל זאת במסגרת הענפים והמוסדות, עם המזכיר, מרכז העבודה וחברי המזכירות.
- הכל הולכים לענפים לשות ולברך איש את רעהו.
- * הבית מקושט לחג. הילדים לבושים בכגדי חג חדשים. כך הם באים אל חדרי ההורים, כשבידם תפוח אדום מתוק.
- * בחדר ההורים - חג. מפה לבנה, פרחים, יין ודבש, עוגה, תפוחים, עלון חג, וברכה.
- * בערב מסיבת חג של הקיבוץ כולו.

מה מבקשים ילדי גן-רמון להשנה החדשה?

אין: ישיבה יום בבית
ואיזה לילה ומה לישון
שבידי קוד לטע טעם-טובה
טעם יחד ונפגוד יחד
טעם רק טעם ואיזה כלים כראים
טעם יהיו לו חוקים והתקווה כגנה
טעם כגן וישיבה לחיים עושה ויטן
וטעם יהיו פיתום כבד
טעם בשם טוב לראות ושלא יהיו
יבשים

יש: ישיבה לילית ומה לישון
שבידי קוד לטע טעם-טובה
טעם יחד ונפגוד יחד
טעם רק טעם ואיזה כלים כראים
טעם יהיו לו חוקים והתקווה כגנה
טעם כגן וישיבה לחיים עושה ויטן
וטעם יהיו פיתום כבד
טעם בשם טוב לראות ושלא יהיו
יבשים

מלאו אסתינו בר
וכינו יהרו טעם-טובה
אין רן יהיו רמון

אין: ישיבה יום בבית
ואיזה לילה ומה לישון
שבידי קוד לטע טעם-טובה
טעם יחד ונפגוד יחד
טעם רק טעם ואיזה כלים כראים
טעם יהיו לו חוקים והתקווה כגנה
טעם כגן וישיבה לחיים עושה ויטן
וטעם יהיו פיתום כבד
טעם בשם טוב לראות ושלא יהיו
יבשים

יש: ישיבה לילית ומה לישון
שבידי קוד לטע טעם-טובה
טעם יחד ונפגוד יחד
טעם רק טעם ואיזה כלים כראים
טעם יהיו לו חוקים והתקווה כגנה
טעם כגן וישיבה לחיים עושה ויטן
וטעם יהיו פיתום כבד
טעם בשם טוב לראות ושלא יהיו
יבשים

מלאו אסתינו בר
וכינו יהרו טעם-טובה
אין רן יהיו רמון

שנה-טובה!

הערת העורכים:

יש גננות שסוברות:
מוטב לא לתלות את הברכות כפינת החג
בפרהסיא בכדי למנוע חשיפת חולשות
פרטיות שבין ילד ומשפחתו! עדיף לכתוב
אותם בספר-הגן.

איות עם הקלות היעדים:

הכתה-י/א-טעם' (גהים)

פסיעויות האלום-תלרי אכני ראש-השנה

הגן אעורר, כולל כיתה א' / ארץ גנור (גבסת-תיים מאיחד)

* טיול לשטח מוכר שמבקרים בו במשך כל עונות השנה: לראות את היובש, למצוא זרעים שונים, לבדוק את האדמה, לעקוב אחרי הציפורים בראשית הנדידה שלהן. תשומת-לב למזג-האוויר - רוח, עננים.

* טיול לגבעת חצבים. תשומת-לב מיוחדת לסימני הסתיו, אותם פגשנו בשני הטיולים הקודמים, כמו: רוח קלה, קריר בבוקר, ציפורים נודדות.

בשבוע שלפני החג:

- יום א' - שיחה להעלאת זכרונות מלפני שנה, שירי-החג, מנהגי-החג.
- יום ב' - טיול ל"גבעת החצבים".
- יום ג' - סיכום הטיול. שיחה על התחדשות המחזוריות בטבע. גלגל-המזלות. עונות וחודשים. לימוד השיר - "בתשרי נתן הדקל" (נ. שמר). השיחה על עונות השנה דרך "מה אנחנו מרגישים".
- יום ד' - שיחה על מנהגי-החג. ברכות. יחס של אדם לרעהו. תקיעת שופר. טעימת תפוח בדבש. סיפור בנושא. תצוגת בקבוקי היין שהכנו מענבים למשלוח לחדרי ההורים.
- יום ה' - הכנת ברכות להורים.
- יום ו' - הכנת ברכות לענפים הקרובים ללב הילדים, כמו מקומות העבודה של ההורים ועוד מקומות משמעותיים לגביהם. טיול לחלוקת הברכות לענפים.
- יום א' - אפיית עוגת-דבש וחלה מתוקה. חלוקת ברכות להורים בתאי הדואר של ההורים. ניקוי יסודי של החצר לקראת החג.
- אחה"צ - קבלת החג בגן.

במשך שבוע-ההכנות לחג מתפתחת בהדרגה הדבריים והתמונות בהתאם למה שעשינו באותו יום. גם השיחות וגם הכרזות - בהתאם לכך. לדוגמה - לאחר הטיול ל"גבעת החצבים" נתלה הפתגם - "החצב פורח - הקיץ בורח - הסתיו אורח!".

בפינה - שני חצבים. את הפתגם חילקתי לשלושה חלקים נפרדים: על יד החצב כתבתי - "החצב פורח"; ליד זרעי הבר שהכחנו שבוע לפני כן - "הקיץ בורח"; וליד תמונה של ציפורים נודדות - "הסתיו אורח". כך הפתגם היה הרבה יותר משמעותי לילדים. בפינה הוצבו כוס-יין ובקבוק-יין מתוצרת הגן, קרן של פרה מהרפת שלנו. (לקבלת החג הזמנו את אחד האבות שיודע לתקוע בקרן שהיה בה נקב). כמו כן שמנו חלה עגולה, תפוח וצלוחית-דבש, רימון, ספר ברכות משנים קודמות וקופסא עם גלויות-ברכה שהילדים קיבלו מקרובים בשנים קודמות.

בפינה עמדה גם ת י ב ת - מ כ ת ב י ם לתוכה שילשלו ההורים את הברכות במשך השבוע. בקבלת-החג חילקנו את הברכות לילדים.

אני הכנתי לכל ילד ב ר כ ה א י ש י ת עם תמונה, אותה הילד מאוד אוהב או קשור אליה, ותליתי אותה על יד מיטתו בלילה שלפני ערב החג.

ה ג י נ ה

את טיפוח הגינה אני מתחילה מייד לאחר ראש-השנה, עם תחילת השנה החדשה. עוקרים את היבש ומכינים את הגינה לזריעה. כד בכד הולכים לראות את הכנת השדות לזריעה. הזריעה בגן - לאחר סוכות.

*

י ש נ ן ש נ י ם בהן אני מדגישה יותר את נושא הברכות ואת ההתייחסות של אדם אל רעהו. לעיתים אני מדגישה את הנושא של צורת המשלוח, ואז משתלב ביקורנו בדואר. ויש ואני מדגישה יותר את נושא העונות, ולהלן דוגמה לשיחה על נושא זה: (ההגדרות - של הילדים, כמובן.)

"איך אנו מרגישים בעונות השנה" -

בקוץ :	באביב :	בחורף :	בסתיו :
<p>חם, צמאים, הפרחים צמאים, בטיול צמאים ועייפים ומזיעים, הולכים לכריכה.</p>	<p>נעים נורא, יש פרחים ופרפרים.</p>	<p>יורד גשם, הפסקת-חשמל בגלל הברק והרעמים, מתקרבלים בבוקר בשמיכה, יוצאים לאסוף ברד, בחורף חושך יותר מוקדם.</p>	<p>רוח, עדיין חם, יש חצב, מעונן.</p>
			

נקודת הזינוק לפעילות לקראת ראש-השנה בגן כשבועיים לפני החג: עם הופעת איגרות-הברכה בבתים, או עם התגלות החצב, או עם מדידת בגדים ונעליים לקראת החג וכו'. רצוי לבחור בסיטואציה המעוררת "לקראת", ועל הגננת להיות ערה לאפשרויות השונות.

כמהלך העבודה לקראת החג עוסקים בדברים אלה:

- * הדגשת המחזוריות של עונות-השנה. תופעות טבע, שינויים במזג-האוויר (אם לובשים אפודה וכו'), חגים, ימי-הולדת החוזרים מדי שנה ("גדלנו בשנה...").
- * תופעות, שינויים, אירועים מיוחדים שהיו בשנה שחלפה: בנייה, התפתחות במשק, מספר הילדים שנולדו, חג-יובל, מלחמה.
- * סמלי החג ומשמעותם: דבש - כסמל לשנה טובה ומתוקה. חיטה ושעורה - כסמל לשנת יבולים טובה.

*

צויינו כאן נקודות אחדות, אך לא תמיד יש לעבוד על כל הנקודות הללו, כי הפעילות תתנהל בהתאם לגיל הילדים ולהרכב הקבוצה וכו'. על הגננת לבחון את הדברים ביחס לקבוצה בה היא עובדת.

*

תכנית הפעולה לקראת החג

* בשיחה עם הילדים נקבע "מה אנו נעשה בגן לקראת ראש-השנה":

נקיון בחצר ובגן, התחדשות פינות בגן (צביעה מחדש, תפירת ציפוי חדש, שמלה חדשה לבובה, מכונת חדשה לפינת הקוביות או משחק חדש לכוננית, אביזר כלשהו לחצר וכו').

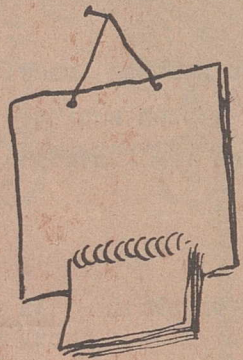
באמצעות העשייה הפעלתנית, השיחה, השיר, הסיפור - חודרות ונספגות בילדים חוויות; נוצרים רובדי הידע - כל אחד בהתאם ליכולת קליטתו וכושרו לספוג. בהקשר לכך מן הראוי לציין, כי ילד אשר גם בחדר הוריו שומע, חש, קולט, סופג ומתעשר בתכניו של החג - מעורבותו והגבותיו בגן ערות יותר, והוא יכול לתרום משלו לגן. וזאת לעומת ילד, אשר אצלו חדר ההורים אינו מהווה גורם להרחבת והעמקת החוויות והידע.

פעילויות מיוחדות

הכנת ברכות בגן: להורים, לבני המשפחה, למוסדות הקשורים בבית-הילדים (מטבח, מחסן, מרפאה, מספרה וכו') ולענפי המשק. הצבת תיבת-מכתבים בגן, ובה מתקבלות הברכות הנשלחות לדרי הגן (ילדים וצוות) על ידי הורים, סבתות וסבים וסתם חברים טובים. כל הברכות המתקבלות (יום-יום נפתחת תיבת-המכתבים) מוצגות כפינה מיוחדת, והתצוגה גדלה מיום ליום (לרוב מתקבלות ברכות עד יום-הכיפורים) לשמחת כולם.

פינת-החג בגן

בימי התכונה "לקראת" נבנות בהדרגה הפינות השונות, וכך נותנות ביטוי לחג, כמו פינת הברכות המתקבלות, תמונות חגי השנה (כסידרם). נזכרים בחגים אלה ושואלים, מה המיוחד להם? אולי שיר מסויים לחג זה או אחר? הדגש יהיה על רעיון מחזוריות החגים מדי שנה בשנה.

סמלי החג:

דבש / חיטה ושעורה / פרח סמלי של חצב, כמבשר הסתיו. (ומדוע סמלי? כי אין אנו קוטפים את פרחי החצב!).

יום לפני ערב-החג אנו מתפזרים בין ענפי המשק והמוסדות השונים ומחלקים את ברכותינו.

ביום ערב-החג - בשעות הבוקר, כל ילד מביא את הברכה שלו לחדר הוריו, מניח אותה כהפתעה; כאשר הוריו יבואו לחדר, ימצאו את ברכת הילד. (אם אפשרי - בצירוף פרח).

באיזור שלנו, בו נמצא משכן לאמנות, נהגתי לפני כל חג לבקר ולראות את תשמישי הקדושה, הפעם - שופר; לקראת סוכות - אביזרים הקשורים לארבעת המינים; לפני חנוכה - תצוגת חנוכיות וכו'.

מה אנו עושים באולם-תלרי? / אמתר גינות (מלח-הסוף)

* טיול בטבע: התרשמות מהיובש, מהקוצים, מהצבע החום; אין פריחה צבעונית ואין ירק.
* ביקור ב"גבעת החצבים" שלנו.

(לגבי החקלאות - אני משאירה את הביקורים בענפים ואת תחושת האסיף של היכול לחג הסוכות).

התכונה בגן - כוללת בעיקר מה שקרה לילדים עצמם:

* מדידת הבגדים והשוואתם: ככמה גדלנו? שקילה ומדידה של הילדים וסימון על-ידי גומי (מתחה לפי גובה הילדים, וכך מתקבל לוח מדורג. ראה באיור).

* בדיקה באילו ענפים מתכוננים לחג. עיקר התכונה נראית בדואר ובמטבח, כי בשאר הענפים ממשיכים בפעילות רגילה.

* סיכום אישי לכל ילד: מה קרה לי השנה? (נולד לי אח! למדתי לקרוא! התקדמתי בציור! וכו'.)

* סמלי החג - שיחה אודותם. הצגתם דרך סיפורים ושירים מתאימים.

* אפיית עוגת-דבש.

* חלוקת ברכות לחברים קרובים, משפחות, ענפים וכו'.

הפרויקטור אהג בגני / נחמה רייק (נווה-אזר)

ראש-השנה קרב ובא, כיצד נביאו אל הילדים?

החג מציין סיום-מחזור שנסגר, ותחילתו של מחזור-שנה חדש. הילד הקטן איננו בשל עדיין לתפוס את מושג הזמן - איך יבין את המחזוריות, תחילת-שנה וסיומה? שאלות אלה ניצבו לפני כאשר רציתי להביא את תוכן החג לילדים.

שנה עברה והתרחשו בה דברים השייכים לעולמו של הילד; הבה נציין אותם ונצרפם לרצף, וכך יצטרפו נקודות-ציון בזמן הנמשך. נתחיל בדברים שהתרחשו בגופו של הילד במשך השנה:

כמה גדלת? מדי שנה, בהתקרב החג, אנו מודדים את הילדים. בגן מצוי טרט-מידה קבוע על לוח; עליו מצויין גובהם של הילדים. הילד בא למדוד את גובהו, ואנו מסיטים את שמו ממקום גובהו בראש-השנה אשתקד אל נקודה-גובהו עכשיו.

כמה אנלי כבוד? התנסות עצמית בשקילה: עניין המשקל היה בלתי מובן לילדים, ומאזני-המחוג אינם משמעותיים לילדים. חשבנו להניח לעניין השקילה לתקופת בית-הספר, בה הילד עוסק בשקילה ממילא. אך הנה התרחשה בחצר-הגן פעילות עם גלגילות, דליים וחבל, וכך הילדים יצרו מאזניים פשוטים. (שני דליים התלויים על גלגלת שחבל מחברם). הילדים ביוזמתם החלו עוסקים בשקילה ואיזון של חפצים שונים, וגם החלו שוקלים את עצמם. החבל היה נקרע מדי פעם. לקראת החג ניצלנו את הפעילות שהיתה בחצר: חיזקנו את המאזניים, וכך החילוננו לשקול את הילדים. מילאנו שקיות-חול שוות-משקל בארגז-החול, והחילוננו בשקילה: בדלי אחד ישב ילד ובשני החילוננו לשים את שקיות-החול שוות-משקל כיחידות. מנינו אותן וסימנו בקו על גבי לוח כל שקית שהונחה. השמחה גדלה כאשר הדליים התאזנו. ציינו את כמות השקיות ששמנו לכל ילד. השקילה היתה מלווה בשמחה והתרגשות. כל ילד חיכה לתורו בקוצר-רוח. תלינו את "לוח המשקלים האלשי" ליד מד-הגובה בגן. השקילה נהפכה למסורת לפני כל ראש-השנה: היתיי מוציאה את "לוח המשקלים" משנה שעברה וראינו כמה קווים היו לכל ילד בשנה שעברה. הפעילות הזאת משמעותית לילדים הבוגרים בגן המעורב, ואילו הקטנים נהנים מעצם הפעילות.

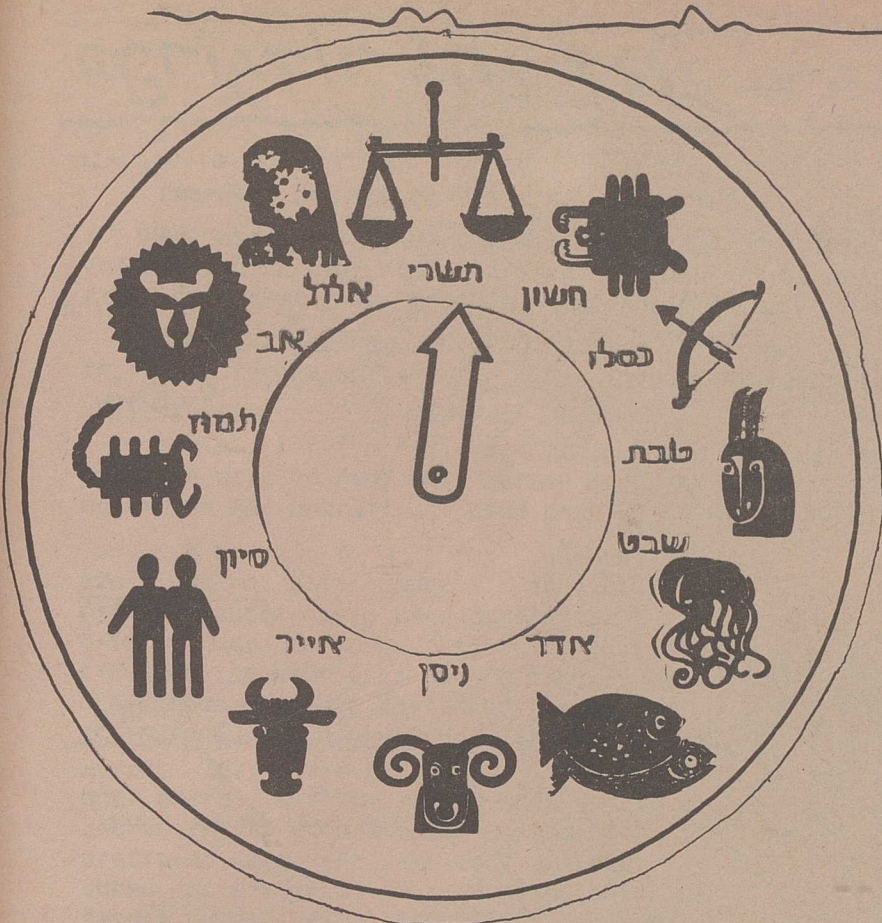

מדידת בגדי ת בגדים: לפני החג נהוג למדוד לילדים את בגדי המעבר. כל ילד מודד את בגדיו: "הבגד קטן עלי, כי גבהתי!" - "ניתן לך מכנסים ארוכים יותר!". מדידת הבגדים משמחת את הילדים, וזו פעילות נוספת העוסקת בשינויים שחלו בגופו של הילד.

מה התרחש במשק?

בשיחה עם הילדים לקראת החג אנו נזכרים מה קרה בענפי המשק במשך השנה, וכן באירועים שליוונו אותם בטיולים החוזרים, כמו:

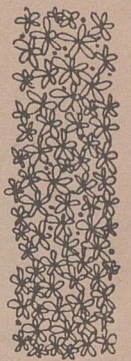

- * קנו טרקטור חדש לכותנה.
- * חפרו מאגר מים.
- * בנו שכונה חדשה.
- * בנו פעוטון.
- * איזה תינוקות נולדות?
- * מי התחתן?

אנו פותחים את
ספר - הגן ונזכרים
בטיולים שעשינו,
התמונות עוזרות להיזכר.

* מי עבר מהפעוטון לגן?

לוח-השנה

בגן מצוי לוח-שנה יומי; כל יום נתלש דף ואנו מכניסים אותו לשקית הצמודה לו. השקית תופחת והלוח מתמעט, אנו סופרים כמה דפים נשארו עד לסיומו. הלוח נגמר בפרוס החג, ואנו תולים לוח חדש.

גלגל-המזלות / לוח השנה העגול (ראה ציור)

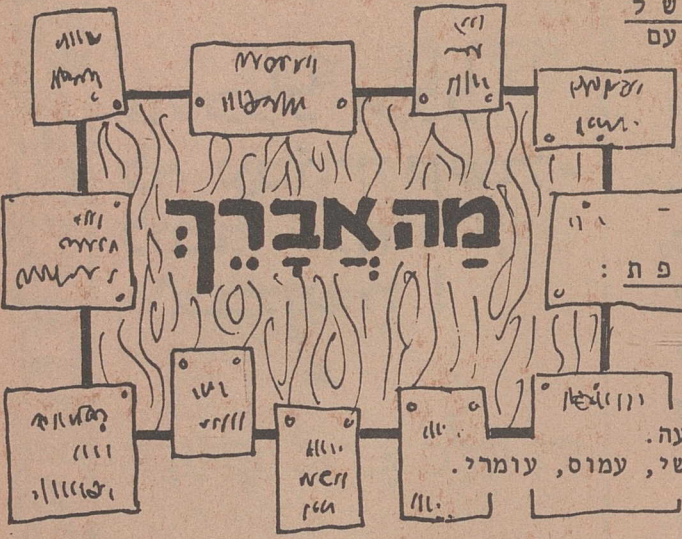
במרכז הגן תלוי גלגל-המזלות של חודשי השנה. מדי ראש-חודש אנו מסיטים את המחוג ומציינים: למי יחגגו יום-הולדת בחודש זה? איזה חג נחוג? לקראת ראש-השנה אנו מסיטים את המחוג אל סמל המאזניים, שנמצא בראש הלוח, ומתחילים את כל המחזור מחדש.

פעילות אלה מצטרפות לתחושה של שינויים שהתרחשו באותו פרק-זמן שאנו קוראים לו "שנה": מעגל נסגר, ושני מתחיל בפרוס החג.

אנחנו נוהגים לתלות בפינת-החג לוח של "מה אברך" עליו מודבקות כרטיסים עם הברכות של הילדים, והרי כמה דוגמאות:

* שהחיללים לא יהרגו אחד את השני.
* שאמא לא תרביץ לי ותמיד תאפה עוגות.

לקראת החג אנו תולים בפינת-החג לוח מעוטר -
מה קרה לנו בשנה החולפת:

- * הניאל הלך לכיתה ב'.
- * נדב נסע לאמריקה.
- * יוכי נסעה מהגן ומחגיבוץ.
- * נרקיס באה לעבוד (מטפלת).
- * עברו פעוטים לגן: אמיר ואילת, עומר ונועה.
- * כיתה א' יצאה מהגן: יונתן, שחר, שרית, שי, עמוס, עומרי.
- * לניבה נולד אח - רז.
- * ביבי יצאה / גלילה נכנסה.
- * נסענו לחיפה לביקור בסטיל "תרשיש".
- * נסענו לכרם בגבעת-עדה וליקב בזכרון-יעקב.
- * שמחנו כחגים: ראש-השנה, פורים, פסח.

מספרת מחנכת בקיבוץ פלוני:

"סמוך לראש-השנה שוחחו הילדים על משמעותו של 'יום-הדין' והוחלט להתוודות ולמהר לעשות מעשים טובים:

- "פעם זרקתי לשירי מברשת בראש."
- "מעשה טוב שעשיתי: אני זוכרת שתמיד אני אומרת לסבתא שלי, לא להביא חבילות והיא תמיד מביאה..."
- "מעשה רע שעשיתי: פעם אני זוכר שעשיתי רע, שנתתי לאורה בוקס באף ואני מצטער על זה!"
- "מעשה טוב שעשיתי: פעם אני ושני ומיכל הלכנו בדרך ופתאום ראינו את סבתא של שולה עם כל מיני דברים, אז עזרנו לה לסחוב."

ומספר מחנך מקיבוץ אחר:

"לאחר שיחה על המעשה הטוב נעלמו כמה ילדים מהבית, איש לא ידע היכן הם. כאשר איחרו לחזור מכוצבצים, סיפרו לתומם: 'רצינו לעשות מעשה טוב. שמענו שצינור המים התפוצץ, אז עזרנו לתקנו...'"

"יהי כבוד חברי חביב עליך כשילך"

"איזהו סכבוד? - המכבד את חבריו"

*
מ/הכרטיסים
בכתב-יב
ס
לעצה ב'
(גביס)
*

ברכת-חג

אמרות איסור וחכמה מאזכר מסורתנו

מתוך מסכת אבות:

- * ה'ני אוהב שלום ורודף שלום.
- * אמור מעט - ועשה הרבה.
- * איזהו דרך ישרה שידבק בה האדם - לב טוב.
- * אל תהי בז לכל אדם.
- * איזהו חכם? הלומד מכל אדם.
- * איזהו גבור - העושה את שונאו לאוהבו.
- * איזהו עשיר - השמח בחלקו.
- * אל תהי בז לכל אדם.
- * אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו.
- * חכם - אינו נכנס לתוך דברי חברו.
- * ה'ני מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות.

אופן ההכנה: ערבבי שמן, ביצים ואת כל החומרים היבשים. רדדי את הבצק, על מדף מקומח, לעובי של 1 ס"מ. חתכי למרובעים של 1 x 1 ס"מ.

* אפשר להכין מהבצק "חבל" ארוך, ואחר כך לחתוך אותו לפלחים. הרתיחי לאט את הדבש עם הסוכר והתבלינים.

שימי את ריבועי הבצק בתבנית שטוחה ושיפכי עליהם את הסירופ. אפי כ-20 דקות בתנור בחום בינוני מבלי לפתוח את התנור. הוסיפי את האגוזים ונענעי את התבנית.

הכניסי לתנור לעוד 1/2 שעה - אם ה"טייגלאך" מרשרשים, הם מוכנים!

קטפי עלי הדריים, רחצי ונגבי אותם, הניחי את ה"טייגלאך" עליהם - והגישי!

* יש לחתוך אותם קטנים, כך הם סופגים טוב יותר את הדבש באפייה.

*

זה כלל וכלל
לא עבודה קשה -
לומר - "תודה",
ו"בבקשה"!

*

מתכון:

מתק

עם דבש -
"יאגאק"

1 3/4 כוס קמח	
2 ביצים	
2 כפות שמן	
1 כפית מלח	
1 כפית אבקת אפיה	
1 כוס דבש	
1/2 כוס סוכר	
1 כפית זנגוויל טחון	
1 כוס אגוזים קצוצים	

כרטיסים - ברכה עם ציורים

לפני החג אנחנו נוהגים לצלם את הילדים בגן, ללא ידיעת ההורים; וכאשר הצילומים מוכנים, הילדים מדביקים אותם על כרטיס הברכה ומקשטים מסביב. הגננת כותבת על כל הכרטיסים ברכה דומה, ואף מישהו מן הילדים מבקש להוסיף דבר-מה, הגננת מוסיפה גם דברים אלה בכתב ידה.

שאלה 3' (גביה)

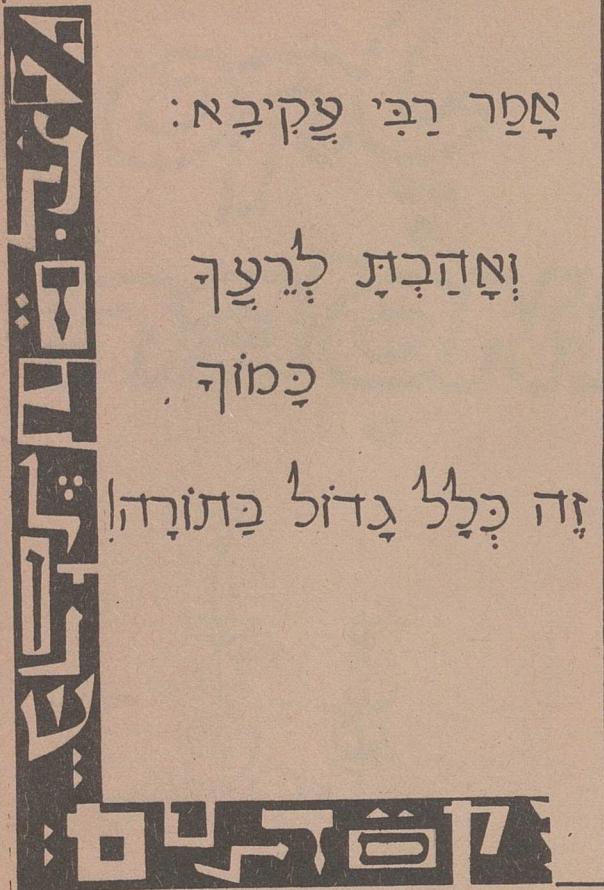

אמר רבי עקיבא:

ואהבת לרעך

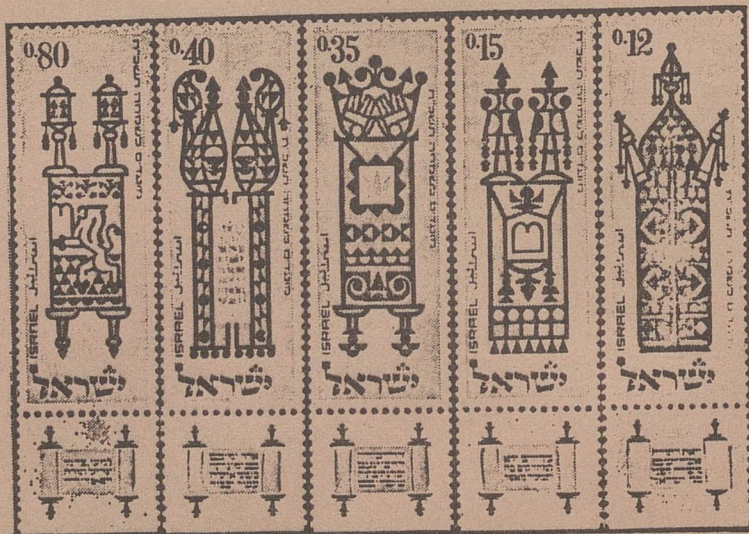
כמוך

זה כלל גדול בתורה

שאלה 3' - כרטיסים - שאלה (גביה)

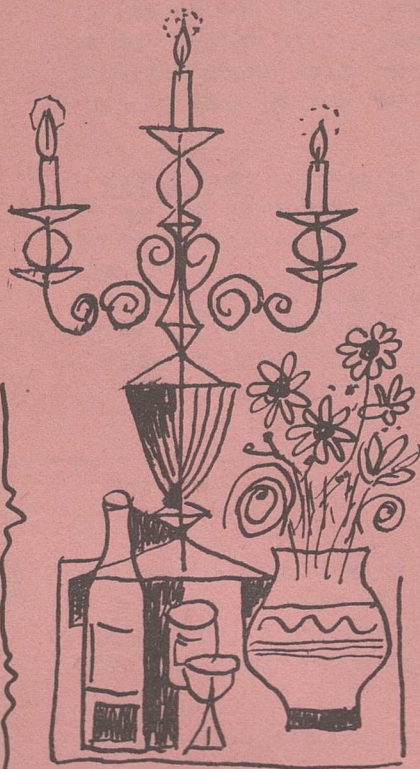
*

הואים "חופים" לשמחה תלכות

*

לקט ומסורה

עס
הקלר

בין ה"פרוזדור" אמסיות-החג

מהרהוריה
של גגנת וותיקה

עיר מרכוס (כרי)

הערות האורכים

כמו בילקוטים הקודמים הפרדנו גם הפעם בין נושא ה"פרוזדור" לבין "טקס ומסיבה".

ועלינו להודות: יש בכך שרירותיות-מה, כאשר מסיבת-החג מהווה השיא ש-אליו מובילה הפעילות ש"לקראת" - לכל הדעות! ובכל זאת - בהכנת המסיבה עלינו לקחת בחשבון כללים מיוחדים, שניתן להגדירם בקיצור בערך כך:

* למעט במלל!

* להרבות בעשייה סמלית!

ככל שנשכיל לשלב במסיבה עשייה טקסית המשרה אווירה מרוממת, כן תע-מיק החווייה ותושג המטרה החינוכית. ואז לא יאחר להידלק אותו זיק ב-עיני הילדים...

גם בדו"ח שקיבלנו משוש מרכוס (כרי) הפרדנו בין החלק של הפעילו-יות לפני החג לבין זה המתאר את מסיבת-החג אצלה. אולם גלוי וברור שלפ-נינו רצף ושלימות של גישה, וטוב יעשה המעיין אם יקרא את שני החלקים כחטיבה אחת. ה"הרהורים" של שוש - להלן - באים להזכיר לנו עובדה זו, שבצעם "אין להפריד בין הדבקים"!

הקדמתי לרוח הדברים מכוונת למערכת עשיות; המערכת היא שיוצרת את הפרוזדור להבנת החג. הגיונו של פרוזדור מתמשך זה בנוי על היותו הגן בית, ובית רב-גילי ורב-שנים (גן מעורב). כלומר - הילד משתלב אל תוך הבית ואל המנהג והמסורת הנהוגים בו; חי את ארבעת שנות הגן, קולט את החוויית בהדרגתיות - ועם כל זאת חי את מחזוריות החגים ומנהגיהם; בכל שנה הוא מוסיף על זכרון השנים הקודמות ומעמיק בהבנה.

רציתי להגיע עם ילדי הגן אל הבנת מנהגי החג ואל דרך קליטתם מתוך מסורת החיים שלנו.

בתכונותיו הבסיסיות של החג מצוייה העונה המשתנה, האדם מול איתני הטבע והשתנות העונות. ועם השתנות העונות - מה תפישת האדם היהודי את התמורות. האדם בוחן את עצמו, את יחסו לזולתו ולסביבתו; מה אוכל לשפר ולתקן?

לגבי ילד-גן כל שנה היא קטע משמעותי מחייו: שלישי או רבע או חמישית, אפילו שישית מחייו. כלומר - קטע השווה לאורכן של 10-15 שנים בחילי הגננת או המטפלת. על פני זמן כה ארוך הזכרון-לאחור הוא כמעט בלתי אפשרי. אבל אותן עשיות שאנו יוצרים וקובעים עם הילדים באים לעצב ולחזק אורחות חיים. החזרה מאפשרת היכרות מחודשת עם דברים שהתרחשו כבר. החזרה עוזרת לילד להיאחז בדברים מוכרים לו, להתגעגע אליהם ולצפות אותם מראש. כאן גם ההתמודדות האישית: האם קיבלו אותי כפי שאני? האם מעשי מקובלים על חברתי? ואם התנהגותי איננה מתקבלת נוצרת מבוכה. כאן מקבל הילד את תגובת המבוגר: כמקבל אותו, אם תגובה מסתייגת ואם תגובה אוהדת. לכן אותה מערכת עשיות לקראת החג הן בבחינת פרוזדור ארוך המוביל את הפרט אל החג.

אין החג והחגיגה בגן כמסיבת-סיום לנושא לימודי בבית-הספר. הנושא בגן ביטוי
ההשתייכות ליחידה חברתית כחבר. השתייכות זו נותנת כוח, ולכן גם כדאי לקבל את המנה-
גים העוזרים לחוש את קשר ההשתייכות, כי קל יותר להיכנות כשאתה שייך. השתייכות הזו
בנוייה משייכות למשפחה, לחברה הקטנה בגן, לקיבוץ, לארץ, לעם.

בשייכות שלנו לעם ולמסורת יש לנו קשיים הנובעים מהקשר בין מסורת ודת, בין
תכנים משמעותיים לבין תחליפים צרכניים. למשל: הנסיון לקבוע את פתחת תיבת-הדואר עם
הברכות לרגע השיא במסיבה - והרי אין זה שייך! הברכה חשובה
הברכה המיוחדת הבאה מלב אל לב, ולא הנייר, העיפרון והבול וקופסת-הדואר. אין הם
סמל לחג ולכן אין מקומם ברגעים החגיגיים. רגעים של ערך ושל סמל מדברים בכל החושים
העדינים. סביב שפת חושים זו אני משתדלת לבנות את עיקר החוויה של הילד, כמו -
הגירוי בצליל, הלחן, השיר, המלה, הגירוי בראייה, הסמלים, צבעי החג, אודם הרימון, היין, החלה, המפה, פרחים, דבש, פרי מיוחד. כל אלה -
צבעים, טעמים, ריחות נקלטים בחושים וגם בזכרון.

החגיגה לכשעצמה היא סיום לפעילות ענפה, במהלכה מדברת גם ערכיותם של המנהגים,
ערכים שלקראתם ועליהם אני רוצה לחנך. מנקודת ראות זו היתה חשובה לי מסיבת בית-הספר,
שטעמה התחיות הבית בחג. מסיבה זו בכיתות א' -ב' -ג' היא המשך לכל אותם ערכים ומנהגים
שנבנו בגן כתשתית.

*

הגן לגבי הוא מסכת חיים ארוכה ונמשכת. הילד חי בה ארבע שנים, ומשפחתו - פעמים
גם שמונה ויותר שנים. ההשתלבות בגן היא השתלבות באורחות חיים ובשייכות הנוסכת בטחון.
כל גננת, מתוך הכנת השלמות, תמצא את השביל שלה אל אותם נתוני נוף חברתיים ואישיים,
בהם היא מחנכת.

ובאשר לסליחות: ההתכוונות היא ליחסי-אנוש. אנו שוגים ביחסינו, ופעמים
מתוך נקודת המבט של עצמנו אין אנו מבינים את הזולת. הילד מרגיש זאת כשלא הבינו אותו.
על כך משוחחים, מדברים על אותם רגעים וזכרונות, בהם הילד הרגיש שקרה לו משהו, שהוא
היה עצוב, שלא הבינו אותו. אני מספרת להם שהרגשות כאלו יש גם למבוגרים וגם לילדים.
אם אני זוכרת ומודה שקרה לי וציערתי מישהו מהילדים, או ממקורבים אלי, עד כי מתעורר
הרצון לבקש סליחה על שגרמתי לצער. פעמים הסליחה מקילה, ולפעמים הצער קשה. נכון שקשה
לבקש סליחה, קשה גם לקבל סליחה. פעם אחרת אני מספרת על מקרה שקרה לי, כאשר הרגשתי
שאכן אני יכולה לבקש סליחה, והסליחה התקבלה, ואז היה לי טוב שהתגברתי על עצמי וביקשתי
סליחה. בהזדמנות נוספת אני מספרת על מנהג הסליחות. פעמים במהלך שיחות כאלו ילדים
מביאים דוגמאות משלהם: איך ציערו אותם, איך לא הרגישו בצערם, פעמים גם איך הם ציערו
אחרים. הבנת רגשות הזולת היא מהלך חשוב לבקשת סליחה. חשוב לי שהם יבינו קשר זה, יותר
מאשר אמירת סליחה לשם הסליחה. בהזדמנות כזו אני משתדלת לגעת ברגשות ותחושות החרטה שכל
כך קשה לשאתם. טוב לדעת שהם אנושיים ומצויים בכל אחד, גם בהורים. לפעמים השיחה מעלה
דווקא אותה הרגשת בושה וחרטה שלא הצליחה לפרוק עצמה בסליחה; ואז אפשר לסיים שיחה כזו,
שהרגשות קשות כאלה אפשר לרכך בעזרת ההידברות, הסליחה, הוויתור והידידות, כי יש רצון
לפתוח את השנה החדשה עם הרגשות שמחה ויכולת לברך את הזולת והקרוב, לפתוח מחדש דף נקי
ולכתוב עליו... תוכן זה אינו רק של ראש-השנה, טוב לנהוג על פיו לאורך כל השנה, למצוא
דרכים להתפייס ולסלוח. רצוי לציין ילד שהצליח להתפייס, שהצליח לסלוח, שנענה לחברו
לאחר מריבה. יחסים אלה הם בבחינת אווירה שיוצרים בגן בהדרגה, וכשהם קיימים באווירת
הגן כל השנה, הרי שהעלתם כמרכיב בחג ראש-השנה היא טבעית, מובנת ומכובדת.

הקניית תחושה של מסורת ושייכות - כיצד?

היכרתי מורה שנהגה בכל שנה ובכל חג לסיים את ההכנות לחג יום אחד לפני ערב-החג, ובערב-החג התפנו כל עובדי הבית לה-כנה ובישול משותף עם הילדים. ביום-בישול זה הכינו את כל סעודת-החג ואת מאכלי-החג המיוחדים. תוך כדי ההכנה שוחחו על המשמעות המיוחדת של כל מאכל ומאכל.

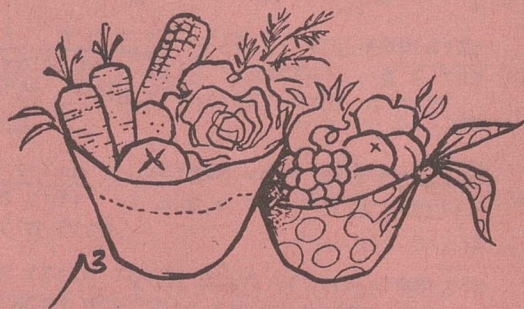
משסיימו את הבישול, ערכו את השולחן בעריכה חגיגית מיוחדת והסבו אליו בצורה חגיגית עם כל המורים. שרו, קראו וסיפרו על המיוחד שבמנהגי החג וסמליו, תוך אכילה וטעימה מכל מין וזן. בצורה זו לבש החג את אופיו המיוחד של הבית, ולא רק של כיתה לומדת. היה בזה המשך יפה ומרשים לאווירה שפגו הילדים בגן בשנים שלפני בית-הספר.

*

כשאתם ילדים גדלו ועברו לשכבת נעו-רים, נזכר אחד הנערים:

"אהבתי במיוחד את ערב-י החג, אותם ימים שבהם היינו מכינים במשותף את המאכלים ומסיבים לשולחן... הייתי מרגיש עצמי בהשתייכות עמוקה למסורת. התלוותה הרגשת ביטחון, שכך נוהגים ועושים רבים. אך התאכזבתי כשנוכחתי שאותה תחושת חג אינה נחלת הכלל. או-תם ימים קבעו בי יחס של געגועים וציפייה לקראת החגים, רצון להכין ולחיות את החג. כי דווקא באותן סעו-דות, באותן הכנות יצירתיות לקראת החג, הרגשתי שייכות גדולה..."

*

שנה טובה ומבורכת

ערכים - המסורת:

השתתפות הורים, סכים וסבתות - רצויה. אחת הסבתות מדליקה את נרות-החג.

ברכות, שתיית יין, טבילת תפוח בדבש, רימון בדבש, חלה בדבש.

* "יהי רצון שתתחדש עלינו שנה טובה, שנת שלום ושלווה!"

* הילדים עונים: "שנה טובה ומבורכת!"

"ברוך בורא פרי הגפן"

"ברוך בורא פרי העץ"

"ברוך המוציא לחם מן הארץ"

"יהי רצון שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה".

"יהי רצון ונמלא חכמה כרימון!"

"תכלה שנה ואנחתה - תחל שנה וברכתה".

* טס זרעים מגרם אל-על בשעת הברכות, וזר-עים אלה יזרעו אחרי כן בחלקת-שדה של הגן, (רצוי ביום הראשון שלאחר ראש-השנה). מה נזרע עוד: אפונה ריחנית מתאי-מה לזריעה, והיא תפרח באביב.

* הברכות לילדים חוברו על ידי עובדות הגן - חריזה ומקראות לסירוגין, בצורה זו מושג משחק קולי בין המחנכות בשעת חלוקת הברכות - כסיום.

קבצת השנה החדשה בגן - מתוך רב-ליח / צדה מיכאלי

נשמע דיווח על שלוש דרכים שונות, בהן חוגגים ילדי הגנים את הערב הזה:

1. הילדים משתתפים במסיבת-החג של הציבור כולו בחדר-האוכל. החברה שסיפרה על כך, היתה מרוצה מדרך זו. בגן מקיימים התכנסות חגיגית קצרה, סביב שולחנות חגיגיים, מלווה בשירה ובכיבוד קל בשעה מוקדמת אחר-הצהריים לאחר השנה.
2. ילדי הגן מקבלים את פני השנה החדשה במסיבה חגיגית, פנימית, בלי הורים. עיקר תוכנה של המסיבה הוא בפתחה טקסית של תיבת המכתבים, קריאת הברכות שהצטברו בה וחלוקתן לכל אחד מהילדים. ילדי הגן מצפים לשעה זו והם מאושרים לקבל את הברכות האישיות מההורים ולעיתים אף ממשהו נוסף. מקיימים את הטבילה הטקסית של התפוח בדבש ומברכים: "שתהא השנה הבאה שנה טובה ומתוקה!" ושרים.
3. מקבלים את פני השנה החדשה במסיבת-חג, אשר שותפים לה ילדי הגן, הוריהם, בני משפחותיהם על גיליהם השונים. תוכן המסיבה הוא איחולינו ותפילותינו לקראת השנה החדשה במעגלי העם בארץ, בקיבוץ ובגן שלנו. נושאי תוכנו של החג הם בעיקר ההורים והאחים המבוגרים. הילדים צופים, מקשיבים והדברים נחרתים בליבם.

דוגמה למסיבה הרחבה (3.) בהשתתפות בני המשפחה

* תחילה מדליק זקן המשפחה את נרות החג המוצבים בתוך פמוטים מיוחדים ביופיים, בהם מדליקים נרות בערבי חגים בלבד.

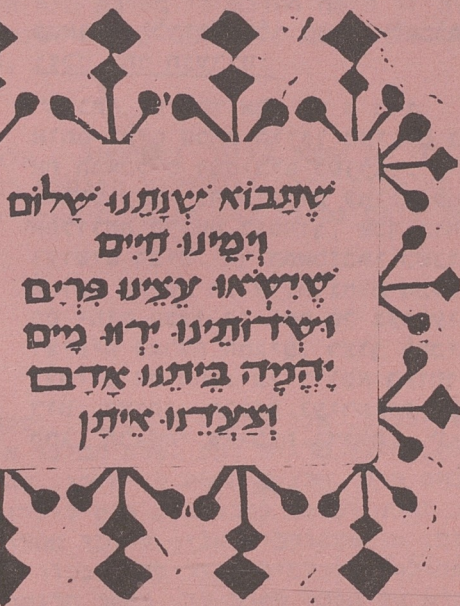
* אחד ההורים מרים את כוסו, כל המסובים עושים כמוהו. הוא מברך את המסובים ב"לחיים ולשלום!" וב"שנה טובה!"
* ברכות הנאמרות על ידי ההורים.

* הפרי המסמל את השנה החדשה הוא ביכורי הדר. ליד כל אחד תמסובים, בצלחתו, מונח פלח של אשכולית. אחד ההורים (אם אפשר - מעובדי הפרדס) מרים את הפלך וקורא בעמידה: "שהחיינו וקלימנו והגיענו לזמן הזה!" כולם אוכלים את האשכולית שבצלחתם.

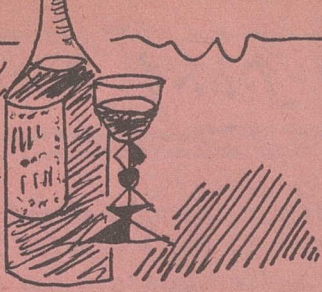
* בתוך צלוחיות קטנות מונחים גרגרי רלמונים מאדימים ומבהיקים ביופיים. אחד המבוגרים מחזיק רלמון יפה בידו ומברך: "ירבו זכויותינו כרלמונו!" הרימונים נאכלים טבולים בדבש.

* עתה מגיע תור הברכה של עובדי הפלחה. ליד חלה גדולה וקערה מלאה גרעיני חיטה, המונחים בקרבת חלון פתוח לרוחה, יושב אחד האבות מהעובדים בשדות הפלחה. הוא קם, חופן בידו גרעינים מהקערה, זורה אותם בתנועה סמלית של זריעה דרך החלון החוצה ומברך: "יהי רצון שהשנה הבאה תהיה שנת ברכה ושנת יבול!"

האב בוצע את החלה הגדולה ומחלקה בין המסובים.

המסיבה האשון - מיכאל

לפנים היינו נוהגים לחוג את מסיבת החג כל ארבעת הגנים במשותף. וזאת עם כל ההורים, האחים, הסבים, הקרובים. כך שכמעט כמחצית הקיבוץ הסבה למסיבת-חג עם הגנים.

שולחן גדול באמצע ועליו מפה לבנה, פמוטים עם נרות, חלה גדולה, יין ודבש.

*

כך נהגנו בשנים עברו בטרם היינו לקיבוץ גדול ומרובה ילדים. עתה נוהגים אנו להסב עם הילדים בערב חג בחדר האוכל האחד, כאשר הילדים משתפים עם הציבור כולו. אין הם מפריעים. הם מוסיפים חן ונועם.

הברכה בטקס:

תכלה שנה ואנחתה / תחל שנה וברכתה.

שנה חלפה שנה קשה / שלום שלום לחדשה.

שנה טובה תביא ברכה / שנת אושר, שנת שמחה.

שנה נאה תבוא היום / לכל העם תביא שלום.

(הרמת כוסית לחיים, לשלום, לבריאות.)

ברכה לעובדות:

שנה טובה לעובדות הגנים -

מאבות, אמהות של בנות ובנים.

שנת שקט, שנת שלוה -

שנת טוב ואהבה.

שנה ללא בכי, שנה ללא דמעות -

שנה רצופה של נחת והנאות.

ברכה לילדים:

ברכה לילדים ממטפלות והורים,

לשנה חדשה - ברכה.

שחקו, עלזו והיו מאושרים, וזכו ברוב הצלחה

לשנה טובה.

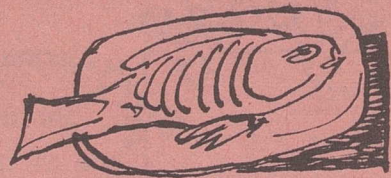
לכן, לבת, לחי ולצומח בכל,

לכל ילד וילד, מדן ועד אילת -

הרבה ממתקים לאכול.

*

(שוקה אברהמי)

אבק האחד הגנים

על השולחן: לכל ילד צלחת, כוסית מה- יקב (זכרון יעקב), צלוחית עם מעט גרגירי רימון; במרכז השולחן - עוגת-דבש, רבעי תפוחי-עץ, צלוחית עם דבש, פרחים, השופר, היין מאשתקד.

ש י ר י ם.

הגננת: הסמלים לסידרם (תחילת השופר), ולכל אחד - חידה מקדימה, הסבר הסמל וברכה.

מוזגים מן היין.

הגננת: מברכת את הילדים ואת ההורים, המטפלות לשנה החדשה.

שותים "לחיים".

טועמים תפוח, מכוסה באודם בחוץ.

בצהריים - תקליט "שירי נשמה" של

גיורא פידמן.

(ג'לילה - מיכאל)

*

מסיבת קהלת-החג / רדת שבת (תת-ספוי)

מסיבת קבלת החג הוא השיא של התקופה "לפני", של כל העבודה "לקראת", היא מלכדת את כל "העשיות" ואת כל הלכבות, ועליה להביא להתרוממות רוח ולחוויה.

ערך רב ייחסתי לשירה, שירה בצותא, בחברותא. לכן שירים ששרנו בגן לא היו דוקא שירי-ילדים מובהקים, אלא הרבינו בשירים של הציבור כולו, כי חיי הגן לא יכולים להיות מנותקים מהאווירה של החג בקיבוץ (ואף אם לא תמיד מלות השיר מובנות לילדי הגן).

השירים נלמדים בגן כבדרך אגב - בטיול, במקלחת, בפתיחת ריכוז, לפני הארוחה, (היות ומדובר אצלנו בגנים מעורבים, לכן תמיד היה גרעין של ילדים בגן שזכר, שידע משהו, והדברים נקלטו די בקלות, ולא קשה היה להכניס גם חומר חדש).

כל חג וכל מסיבה פתחנו תמיד בשיר "הנה מה טוב ומה נעים", כשיר מלכד ומשרה אוריה נאותה.

*

תוכן המסיבה:

בראש השנה בשעה 4.30 בערך נאספים כל המוזמנים: הורים, אחים, סבתות-סבים, דודים, עובדות שקשורות לגן (מחסני-בגדים, מטבח וכו'). ליד השולחן הערוך חגיגות - מסובים ילדי הגן, וכל המוזמנים סביבם.

1. הפתיחה בשירה - הנה מה טוב ומה נעים...

2. הגננת כמנחה: אנו מסובים יחד לקבל את פני השנה החדשה. תמה שנת... ומתחילה שנה חדשה.

נזמין את המטפלות שלנו להדליק נרות-החג.

3. הדלקת הנרות על ידי המטפלת המברכת: חג שמח.

כולם עונים: חג-שמח ומועדים לשמחה.

4. נגינת חליל - "הקיץ עבר, החום הגדול"...

5. הגננת כמנחה: שרנו על הקיץ שחלף ומגיע לקצו,

איך אנו חשים בזאת?

וכאן מתפתחת שיחה חופשית של הילדים...

(אם נוגעים גם בחצב כסימן לבוא הסתיו -

אפשר לשיר את שיר החצב, או לומר

פסוקים על החצב, למשל:

"החצב פורח, הקיץ בורח" ... ועוד...)

6. הגננת כמנחה: איך התבטא המשורר לקראת השנה החדשה?

כאן אפשר לקרוא קטע, או שהילדים יאמרו (ידקלמו)

קטע, למשל:

שנה הלכה, שנה עברה,

שלום שלום לך וברכה,

נצא לקראת החדשה

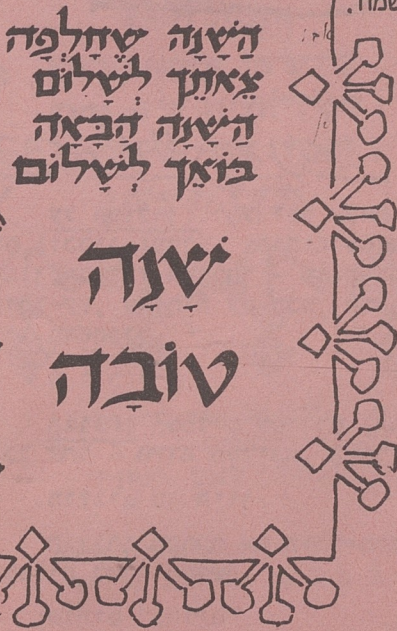
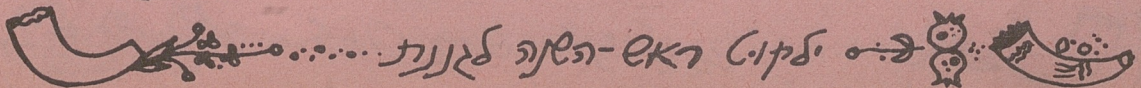
בשיר תפילה ובקשה... (מ.א.א/מ.א.א.א)

7. שירה: שנה הלכה, שנה באה

אני כפי ארימה...

8. הגננת כמנחה מעוררת שוב לשיחה קצרה אודות מחזורי יום החגים, העונות

וחדשי השנה. כאן המקום להכנסת לוח-שנה חדש.

בראשית התהוות החג כחברתנו / כפר גלעדי

הנהגנו לקטוף פרחי - ח צ ב שהם סמל להתחדשות, ולהביאם לכל חדר וחדר בקיבוצנו. (כידוע צומח ועולה הגבעול עם מגדל-פרחיו מביך העלים הנבולים - ממש סמל ההתחדשות מתוך הישן הכלה!) וכך חודרת לכל פינה אווירת החג - יחד עם החצב, פרח, תפוח, צלוחית עם דבש, בצירוף ציור או ברכה. מי יעמוד אדיש מול סממני חג כאלה? כא חבר מן העבודה ומצא אותם בפירתו וחש כי אכן - חג היום!

אז לא היו כל אמצעי התקשורת של היום, המזכירים ומעלים את המועדים, אלא אדם היה עם עצמו ועם הטבע ששזמש לו לוח-ימים... וכמוכן - כבר בא החג, הרי מתבקש ללבוש את החולצה הלבנה ולצעוד לחדר-האוכל, מוכן לפגישת-חג עם החברים והילדים, כשברכת "שנה טובה!" בפיו וכליבו. מי איננו מיחל "לשנה טובה!"...

*

9. שיר ה: "שיר החדשים".
10. מכאן מעבר: "במה אנו, הילדים, נברך את פני השנה החדשה?" (ברכות הילדים - מי שרוצה).

11. שיר ה:
* תכלה שנה ואנחתה... (שיר אחד)
* לוי יהי... או יותר
* ירושלים של זהב... לפי בחירת
* עושה שלום במרומיו... (הגננת)

12. קטעים קצרים מתפילת ראש השנה.

13. שיר ה:
ברך עלינו את השנה הזאת,
את השנה הזאת,
ברך את כל מיני תבואתה לטובה,
ותן ברכה על פני האדמה.
ושפגענו מטובך וברך אותנו
כשנים הטובות,
ותן ברכה על פני האדמה.

14. הרמת כוסיות וברכה: לחיים!
לשנה טובה!

בתאוון!

*

לפני הסעודה - טובלים תפוח או חלה בדבש שעל השולחן, שתהיה לנו שנה טובה ומ-תוקה...

הער ה: תוכן זה הנו רק דגם, מסגרת. שוב הדגשה: בכל פעם משתנה דבר זה או אחר, שיר זה או אחר, פסוק מסויים וכו'. ... אולם המסגרת, האוירה, הייחודיות, האופי המיוחד של מסיבה טקטית, חגיגית - נשאר.

כל המסובים מרימים כוסיות "לחיים" ומתכבדים בכיבוד שעל השולחנות.

הצעה
פקיאה מחולקת-
אב/אן

אב: "השנה שחלפה -
תשל"ח -
צאתך לשלום!"
אן: "השנה הבאה -
תשל"ט -
בואך לשלום!"

הילדים חוזרים לגן להקביל את פני החג. בינתיים מתאספים האורחים: ילדי הפעוטון העתידים בקרוב לעבור לגן, הורי הילדים, אחים ואחיות. הכל תופסים את מקומותיהם, כל ילד יושב ליד הוריו ויוצרים שולחן משפחתי גדול.

* פותחים בשירי סתיו.

* אחד ההורים מכריז: "ובחודש השביעי באחד לחודש מקרא קודש יהיה לכם, כל מלאכת עבודה לא תעשו, יום תרועה יהיה לכם."

* נשמע קול שופר.

* אחת הסבתות מדליקה נרות-חג ומכריזה: "חג שמח!"

* הכל עונים: "מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון!"

* שניים מהאבות מורידים מהקיר את שמות החודשים וסמליהם.

* הילדים אומרים (לפי החודשים שהאבות מורידים): "עברו חלפו תשרי, כסליו, טבת וכו'... עברו חלפו כבר סתיו, חורף, אביב וקיץ!"

* מורידים את מעגל התקופות ותולים עיגול חדש ואת סמל-חודש-תשרי שהוכן בימים שלפני החג.

* הילדים שרים את השיר: "שנה חדשה", ואומרים ברכות לשנה טובה.

* אחד ההורים ניגש לשולחן-החג, מרים בידו את החלה העגולה ואומר: "תהא השנה הבאה עלינו שנת שובע, שנת ברכה בשדה ובניר!"

* כולם עונים: "אמן!"

* הוא פורס את החלה הגדולה (הורים עוזרים על ידו), ומחלקים את פרוסת החלה לילדים ולקרואים.

* אבא אחר ניגש, מרים את צלוחית הדבש, טובל בה את פרוסתו ואומר: "כך תהא השנה הבאה עלינו, מתוקה כדבש הזה אשר בו טבלתי את פרוסת החלה!"

* כולם עונים: "אמן!" טובלים את פרוסתיהם בדבש וטועמים.

* אבא שלישי ניגש, לוקח בידו את התפוח ואומר: "תהא השנה הבאה עלינו שלמה, עגולה וטעימה כתפוח זה!"

* כולם עונים: "אמן!" ואוכלים את התפוחים.

בְּרִכַּת הַשָּׁנִים

בְּרַךְ עָלֵינוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת
וְאֶת כָּל מִינֵי תְבוּאָתֶיהָ לְטוֹבָה /
וְתֵן טַל וּמָטָר לְבְרָכָה עַל כָּל פְּנֵי הָאָדָמָה
רוּחַ פָּנֵי תִבְלָה וְשִׁבְעַת אֶת הַפּוֹלֵם כְּלוּ מִבְּרִכּוֹתֶיהָ
וּמִפְּשֵׁר חַיִּטּוֹת יְדִידָה.

שְׁמֵרָה וְהַצַּל שָׁנָה זוֹ מִכָּל דְּבַר רָע / וְעֲשֵׂה
לָנוּ תַקְוָה וְשָׁלוֹם. וּבְרָכָה בְּגִשְׁמֵי רִצּוֹן, בְּרָכָה
וּבְרָכָה, יְהִי שָׁלוֹם.

ברכה אטקס
בגב-ידי: שלמה (גבים)
22x17cm

ברכות ילדי "אלמוג" (סער)
לשנה החדשה - לעולם:

- * שיהיה לכל אדם הזכות מתי יחיה ומתי ימות.
 - * שאפשר יהיה לקום לתחייה אחרי המוות.
 - * גם לחיות תינתן האפשרות לשוב לחיים.
 - * לפושעים לא תינתן זכות זו.
 - * שלא יהיו עוני ועושר - שיהיה שוויון בין האנשים.
 - * שלא ישתמשו בכסף.
 - * שהחיות ובני אדם יוכלו לדבר זה עם זה.
 - * שיפרסמו ספרים רבים על בעלי-חיים ובכלל.
 - * שיפריחו את שממת המדבריות, אבל ישאירו שמורות-מדבר עבור חיות המדבר.
- *
- * שיהיו הרבה בננות צהובות, ושהיו אשכנזים לות גדולים, ששני אנשים יצטרכו לסחוב אשכול אחד. (עין כרמל)
- *
- * שלא תהיה מלחמה באמצע החג, ושהערכים יעשו איתנו שלום, שישליכו את כל המעשים הרעים, ואז יהיה יותר טוב.
 - * אני מברך את עצמי שאהיה חמוד, ולא אעשה דברים רעים.
 - * שאמא תהיה נחמדה, ושהבובות שלי יהיו נחמדות ולא ירגיזו אותי, שיהיה מזל טוב.
 - * לעצמי - שאהיה נחמדה כמו דבש, שכולם יאהבו אותי, וכל האנשים שאני לא מכירה - שאני אכיר. (גבעת ברנר).
- *

בְּנֵי הַ"טְרַסְקָה" *
הַמֵּרְחֵבִיה
אֵילַת אֶתָּה

במרכז על השולחן נצב טנא מלא פירות וירקות מיוחדים, לסימן טוב. הטנא מכוסה ואין רואים מה בפנים, כשם שהשנה החדשה "מכוסה" ואין יודעים מה בה.

* ראש הטקס מוציא ר ל מ ו ן, מברך כשהקל מצטרף (הילדים מצטרפים):
"יהי רצון שימלאו זכויותינו כר ל מ ו ן".

* ז י ת - הקהל:

"בניך כשתילי ז י ת י ם מסביב לשול-חנך!"

* ת ה ל י ל י ם קכ"ח.

* ס ל ק: "יהי רצון ש י ם ת ל ק ו כל שובאינו!"

* ג ז ר: "יהי רצון שיקרע ג ז ר - דיבנו!"

* ת מ ר: "יהי רצון ש י ת ם מ ר מכל בית!"

* כל הנוכחים: "שנה מתוקה! שנה טובה!"

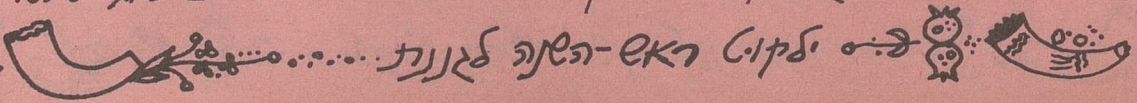
הערה מיתודית:

בטקס הנ"ל יש התיחסות לביטול ה פ ו - נ ט י, לצליל של האות, והילדים שומעים זאת. בטקס זה יש יופי והקבלה למומנטים אנושיים, וכן יש כאן התיחסות לראשית הברי-אה. גישה זו נראית לי מתאימה לילדים בראשית הלמידה, וגם לשנה א' בבית הספר.

מנהג מקובל בקיבוצי: בערב ראש-השנה אופים בגן עוגיות-דבש קטנות, אותן מביא ה-ילד לחדר הוריו, בצירוף ברכת הילד להוריו.

(* על הקיבוץ טרס"ק - בולטיה: מאכלים סמליים בתג - 69'8.

המסיבה האחר-העמיק / אסתר ג'נת

לא נהוגה בקיבוצי מסיבה משותפת לכל הגנים. לכן אנו עורכים טקס משלנו. במשך השבוע משלשלים ההורים אי גרות - ברכה לילדיהם לתיבה המסורתית, וזו גולת הכותרת וההתרגשות - קבלת הברכות.

תחילת המסיבה בשירים ובברכה שלי לכל צוות המטפלות ולקבוצה כולה.

בהמשך לכך מקבל כל ילד ברכה אישית, שהוכנה בקפידה על ידי הצוות, ובה כמה מילות חיזוק ועידוד.

אני מכיאה מתנה לגן - גלגל-שנה גדול (בקוטר של 1 מ'), כל חודש מסומן על ידי תמונת המזל ושמו. גלגל-השנה עשוי קלקר והוא עדיין ריק. במשך הזמן כל אירוע בגן ובטבע נרשם על פתק וננעץ בחודש המתאים. במרכז - תמונה קטנה של ילד שהיה לו יום-הולדת באותו חודש.

תוכן הפתקאות - למשל:

- * לרחל נולד אח. מזל טוב!
- * חג הסוכות הגיע!
- * למדנו נושא "מי בגן".
- כל פתק נתלה בנוכחות הילדים. על פי רוב הם באים ומציעים שנכתוב -
- * התרנגולות הטילו ביצים.
- * ירד הגשם הראשון.

וכדומה...

בטקס "נפתח" גלגל-השנה בפתק: "חג שמח! ראש-השנה בא!" שיר החודשים ממחיש אותו יפה והוא מצטרף לשמחת הגלגל. אנו קוראים את ברכות המשפחות ומתכבדים במאכלי החג.

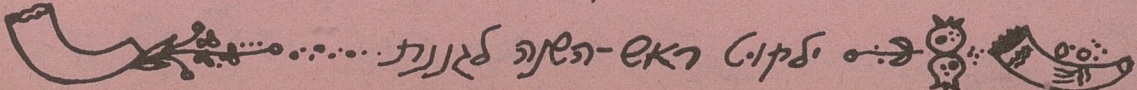

מנהגי ראש-השנה הקיבוצי והגני / אסתר (19)

* ילדי הגן מכינים חלות לכל המשפחה. ביום החג מביא כל ילד להוריו צלחת מקושטת כמו ידיו ועליה עץ (עם חור במרכזו ובו דבש), וכן הברכה שהכין למשפחתו.

* בבוקר החג מתקיימים מפגשים של ציבורים במוסדות הקיבוץ, כמו: מחסן, מטבח, מוסך וכו'. בפגישה חגיגית זו מרימים כוס "לחיים", עם כליבוד. ילדי בתי-הילדים מצורפים למפגשים חגיגיים אלה לפי הקבוצות. כך גם הם שותפים לשמחה ולברכה ברחבי החצר וענפיה.

*

ברכות לפני החדשה - מן המסורת

ה ע ר ה

בשני נוסחים אלה מצויות כמה וכמה לשונות של איחולים, שבגלל סיגנונם השורשי ראויים להיות משובצים בברכות הטקסיות במסיבה בגן-הילדים (ואף בחברת המבוגרים). אנו מציעים לגבנת לברור מכאן כטוב בעינינה!

ובך היתה תפילתנו של כהן גדול
בצאתו מבית קדש הקדושים:

יהי רצון שנתהיה השנה הזאת
הבאה עלינו ועל עמך בית ישראל:

שנת אסם,

שנת ברכה,

שנת גזרות טובות,

שנת דגן תירוש ויצהר,

שנת הרוחה והצלחה,

שנת חיים טובים,

שנה שלילה וגשומה,

שנה יצתיקו עגדים תנובתם,

שנת לחמנו ומימנו תברך,

שנת שובע ושנת עונג

שנת פרי בטננו ופרי אדמתנו -

תברך

שנת קמינו וזכרנו,

שנת שלום ושלוחה,

שנת תולחנו קוממינות לארצנו.

שנה שלא יצטרכו עמך ישראל

זה לזה ולא לעם אחר בתוך

ברכה במעשיו ידיהם.

הושע נא -

אדמה מארר.

בהמה ממשקלת.

גרון מגום.

דגן מדלקת.

היון ממארה.

ואכל ממהומה.

זית ממשל.

חטה מחנב.

טורף מגובי.

קרב ממשל.

קרם מחולפת.

קש מארבה.

מגד ממשל.

נפש ממשלה.

שבע מסלום.

עדרים מדלות.

פרות משדסון.

צאן מקמיתות.

קציר מקללה.

רוב מרזון.

שבלת מקמון. הושע נא!

תבואה מקסיל הושע נא!

(מתוך פיוט)

לחג-המסויכות

Se

רבי אבא

הבן עזר.

חי במאה ה-7 '05

(בארץ ישראל)

*

קטע -
קר'אה
מס'ה

*
סנה-יז :
מס'ה 3' (קיים)
מ"ח x 22

*

ליל ראש השנה - משפחה משפחה
גדולים וקטנים, נתפנס בשמחה
נדליקה הנר כוס יין נסוג ונחוג
ביטנו זהר ובגדנו חדש
נטבול פת לחחנו בדבש
- בדבש לא במלח!
גם תפויח בדבש יאכל
פלא פלא
וזח חוט-הדבש הקטור אל הלחם
יהי נא ברוך!
נבקע הרמון
תחמו גרגריו זוגיים לצלחת נפרט
- גרגר וגרגר קורו אור יקרות!
נאכל כל גרגר כל מתוק קלפניו המדה לא נאכל
כי נזרוק.
תהי השנה הבאה לטובה
שנת צמח ושלום מהבה ואחיה
לא תחדל השנה קול פטפוט חוזיות וקול תור
פם טרטור הטרקטור.
גע-פרה ופעו שיה
ובדגת מעשה
ומגבול עד גבול נאסף ברנה היבול.
שים בדה ושלום בכל בית ישראל, ראיה עמלני.
רצה תפלתנו האל

"שנה העכה/שנה האה" -
רעיון מביאנוי פילאי

אשתקד - לבוש קצת בלה ועליו האותיות -
"ת ש ל ז"; לעומתו נציג השנה החדשה -
לבוש בגדים חדשים, ועליו האותיות -
"ת ש ל ח".

כל אחת מהדמויות מזכירה פרטים ואירו-
עים שקרו או יקרו במשפחה, בקיבוץ, בכיתה
(בגן), במשק, בארץ וכו'.

עיקרו של הרעיון - דו-שיח בין שתי
השנים, כאשר ילד אחד מליצג את השנה
שעברה, וחברו את השנה החדשה. לבושו של

מתוק טקס-החג
הנגה / יוגה

הצרת-העורכים: זהו טקס מחסכת
החברה המוגרת,
להוקדא חזר-האוס. אק יל הברדים
כמה וכמה רעיונות ליכולים להשתלב גם
בחברת הילדים, כמו לימוד הברכות-החג
של שולמית דורות.

הסבא: ברוכה את, שנת תשל"ח, בבואך! שלום,
טובה וברכה ירעיפו עלינו שמייך!
יהי שלום בחילך, ושלוה בימייך!
הייל שנת שיבת הכנים ושמחת הכנות,
ישיבתם סביב שולחננו כשתילי הזית.
הייל שנת נשיקות-חופה ויינות חתונה,
שנת יכולים ועוללים, בריאות ואריכות,
שנת גידול וגמול! הביאי את הברכה
לאסמינו ולכל משלח ידינו!
תכלה שנה וקללותיה,
תחל שנה וברכותיה!

הבן: ברוכה את, השנה החדשה, בבואך! אמני
ידינו לעמוד בעת צרה, אמני נפשנו ולא
נירא רע! למדינו להצניע לכת, אהבת
אנוש, אהבת אח. הביאי לנו את גבורת
הסבלנות, לדעת לחיות ולכנות עם השלח
ביד - וסוכת שלום תיפרש עלינו.
תכלה שנה וקללותיה,
תחל שנה וישועותיה!

הנכד: ברוכה את, השנה החדשה הבאה אלינו!
תהי מתוקה לנו כמו דבש!
הביאי נחת לסבא ולסבתא, שלום לאמא
ולאבא. כי בהדרת פני סבתא וסב תצליח
דרכנו, ובכיבוד אם ואב יאריכו ימינו.
מלאי בצחוק את בתינו וברינה את
קצירנו.
תכלה שנה וקללותיה,
תחל שנה ושמחותיה!

ברכות
של ועדים

לרקה אדרהמי (מ.מ.מכא)

אני מעתיקה ממחברת עבודתי את הברכות
שהביעו הילדים בעיתות שלום,
שלפני מלחמת יום כליפור:

- * "נברך את החצבים שיפרחו יפה ויהיו להם
פרחים לבנים כמו שלג.
- * גם החבצלות שתפרחנה בחורף.
- את הגשם נברך שירד וישקה את השדה ואת
הגינות.
- * שיהיו פרחים וגם כלניות ורקפות וצבעו-
נים. ושהגשם יקלח אותם שיהיו רחוצים
ויפים.
- * שגם סתווניות תפרחנה אחרי הגשם. שיגד-
לו עד השמים כמו מטפס.
- * שהכותנה תתן הרבה פרחים והקטפת תזדרז
לקטוף את הפירות מהר, כי הגשם עוד מעט
יבוא.
- * שכל העצים יהיו ירוקים ויצמחו לשמים.
שתהיה הפסקת חשמל נדליק את הפנס ולא
נפחד בלילה, כי בבוקר תאיר השמש.
הקיץ בורח, אבל לקיץ אין רגלים. אז
איך הוא בורח? - בעננים. כי קר לו
הוא רטוב אז הוא בורח לשמים ומתחבא
שם. כי הוא יכול להרטב בחורף."

כאורשמתי ברכות שהביעו הילדים
אחרי מלחמת יום כליפור:

- * שלא תהיה מלחמה יותר.
- * שלא יהיה אבל בקיבוץ.
- * שלא יהיו שריפות.
- * שירד הרבה גשם.
- * שנהיה חזקים ובריאים.
- * שתהיה שנה מתוקה מתוקה כמו סוכר וכמו
התפוחים שאנחנו טובלים בסוכר.

הצרת העורכים:

האחונה הניע בין ברכות לפני פתיחיות
מלמסת (בסיותות שלום)
לבין ברכות שלאחריה -
ראוייה לשתאמת-לב ולסכיבה!

שנה חדשה

תקוות חדשות

היא עוזבת אותנו, אפופה הילה של כבוד, מלווה בתקיעותיהן של רכבות שופרות, הולכת היא מאתנו, הולכת לבלי שוב.

שעות, ימים, שבועות, חודשים, השתדלנו להתוודע אליה, התאמצנו לחיות עמה, זה לא היה קל, היא תמיד נתגלתה לפנינו בפנים אחרות.

לעתים היה מזגה סוער או לוהט ולעתים היתה דוקא נוחה ונוסכת רוח טובה ומרגיעה סביבה.

פעם היו פניה זוהרות, רוננות כתכלת של אביב, ופעם הרצינו עד לקדרות של סתיו.

הנה הרעיפה עלינו חום של קיץ, והנה השפיעה גלי גלים של קור מקפיא. היא נתנה לנו מעט שעות של חג, וכנגדן הרבה שעות של חולין. היא הביאה לנו משפעת ברכותיה והפתעותיה, אך גם מקללותיה ומשבט זעמה לא נמנעה מהטעימנו.

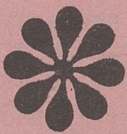
יום ולילה, לילה ויום היא היתה עמנו ואנחנו היינו עמה. היא ראתה את חיובינו והיא קלטה את דמעותינו, ידעה על שמחותינו והבחינה בעצבוננו. לא הוסתרו ממנה הנאותינו ולא נעלם מפניה שעמומנו. שנה תמימה היתה עמנו ואנחנו היינו עמה, אבל עתה, דוקא עתה כאשר כבר למדנו להכירה והורגלנו לכל תהפוכותיה, כאשר כבר אמרנו להשלים עמה כמות שהיא, דוקא עתה היא חומקת לה והולכת מעמנו.

שמות שונים נדבקים לה עתה; השנה היוצאת, השנה שחלפה, השנה שעברה, ואת מקומה תופסת עתה השנה החדשה. קלילה ושובבה היא מופיעה עם חלוף הקיץ, עם עבור הבציר, ראשה עטור זר גדול של ברכות ותפילות, כל-כולה טובלת בדבש ושושנים, בריח חריף של תפוחים. מסביבה רוחשים, הומים איחולים וייחולים: לשנה טובה תכתבו ותחתמו, שנה טובה ומאושרת, תחל שנה וברכותיה, שנה חדשה, תקוות חדשות...

הרב שמואל אבידור הכהן

הרכוז
של יבדים
לפי אפי-ה'ית

- א. שנת אושר, אהבה.
- ב. שנת ברכה, בריאות.
- ג. שנת גשמים, גיל.
- ד. שנת דגן, דרור.
- ה. שנת הגנה, הצלחה.
- ז. שנת זריעה, זמרה.
- ח. שנת חיים.
- ט. שנת טובה, טללים.
- י. שנת יבולים.
- כ. שנת כוח.
- ל. שנת לחם, לימודים.
- מ. שנת מטר, מזון.
- נ. שנת נצחון, נחמה.
- ס. שנת סלי פרי.
- ע. שנת עבודה, עולים.
- פ. שנת פריחה, פרנסה.

ספר ולחליל

הצרת הצוות העורך לפרק סיפור וחרוז:

מה נספר ומה נקרא לילדים בהתקרב ראש-השנה?
 נעסוק כמובן בסיפורים ושירים על נושא העונה בטבע, וכן על החג
 ותוכנו, על "המעשה הטוב" ועל "רלב והתפייסות".
 כללנו כאן מבחר יצירות שנראו לנו מתאימות מבחינה זו, וכן
 מבחינת רמתם הסיפרותית-סיגנונית. אך כדרכנו תמיד נדגיש: יפעיל
 נא כל אחד את חוש הבנתו-הוא! יש "בשוק" לא מעט סיפורים שדעתנו
 לא תהיה נוחה מהם; אולם נציין כאן לחיוב ספר אחד המתייחד בכך,
 שהוא כולו זכרונות ילדות של בת יהודיה על חגי ישראל בחוג המשפחה:

בלה שגאל - נרות דולקים .

בבא תשירי נרבה תפילה
 שנה טובה חתחילה.
 חישון יביא גשמי-יורה
 ירוה שדה וכן יפדה.
 כסילו יאיר כאבוקה
 כי בו הוא חב החנוכה.
 אחנם טיבת הוא חידש קד
 אף ירק בו בנא והר.
 חזרה חמה בחדש שבט
 ופץ יטע כל ילד קט.
 אדר פניו תמיד שלחיות
 כי בו פורים ומסכות.
 ניסן חלא אורה וזיו
 כי פסח בו וגם אביב.
 אייר ידליק בהר יובא
 אש חדורות לבר- יודאי.
 חנוכה זהב סיון יבטיל
 ובכורים יביא בעל
 כשיבוא תחילת החם
 חיר נלך לרחוץ בים.
 אולם עצוב חמד הוא אב
 כי בן מקדש גדול חרב.
 הנה אלוה הלה פנה
 הביע סוף גם לשנה.

*

מכרטיס הג' /:
 שנת 3' (גהים)

כתב-יז
 16x22 ס"מ

*

הרכה שלא / חנון לדאי

בְּרַכָּה שֶׁנֶשֶׂא לְכֹל יְדִידֵינוּ
לְשָׁנָה הַקְּרִיבָה וּבָאָה, -
כְּדָאֵי לְאַחַל אוֹתָהּ גַם לְעַצְמָנוּ -
פְּשוּטָה וְצְנוּעָה וְנָאָה:

שְׁנֵהִיָּה טוֹבִים יוֹתֵר מִשְׁהַיְיָנוּ,
שֶׁנַּעֲשֶׂה מַעֲשִׂים טוֹבִים יוֹתֵר מִשְׁעֲשִׂינוּ,
וְשֶׁכֵּל כָּל-אֶחָד יַעֲשֶׂה כָּכָל אֲשֶׁר לְכֹל -
מִמִּילָא תִּהְיֶה שְׁנָה טוֹבָה לְכֹל.

אִם נֶאֱהָב יוֹתֵר מִשְׁנֵשֶׁנָּא -
זֶה יִהְיֶה פְּשוּט נִפְלָא;
אִם נִסְלַח יוֹתֵר מִשְׁנִכְעֵס -
זֶה יִהְיֶה יָפָה וּמְנוּמָס.

וְאִם כָּל אֶחָד בְּאֵמֶת יַעֲשֶׂה אֲשֶׁר לְכֹל -
וְדָאֵי שְׁתֵּהִיָּה שְׁנָה טוֹבָה לְכֹל.

*

גַּם הַשָּׁנָה / עֵלְמָה גּוֹלְדֵה רַגְלָהּ

כָּל שָׁנָה וְשָׁנָה מוֹרִיק הַדְּשָׂא
וְעוֹלָה הַחֲמָה וְיוֹרֵד הַמָּטָר.
כָּל שָׁנָה וְשָׁנָה אֲדָמָה מִתְחַדָּשֶׁת,
מִלְּבִיּוֹ הַחֲצָב וּמִזְהֵיב הַהֲדָר.
כָּל שָׁנָה נוֹלָדִים אֲנָשִׁים לְרוֹב
לְדַמְעוֹת וּלְצַחֲלוּק, לְאַחוּה וּשְׁנָאָה.
יֵשׁ מִיִּשְׁהוּ הַרוֹצֵה רַק טוֹב -
גַּם הַשָּׁנָה.

*

12 הִירְוֵיָם / מְרַבֵּי אֶתְוִי

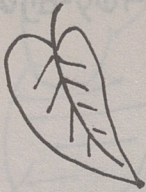
מְדַרְךְ אֲרֻכָּה / יְבִיא תִּשְׁרֵי סִכָּה / חֲשׁוֹן יוֹרֵעַ חֲטָה /
כֶּסֶלּוֹ יִשְׁקָה אוֹתָהּ. טְבַת בְּאֲרָגוּזִים / יְבִיא לוֹ תַּפּוּזִים / וְשִׁכְט
הוּא יִקְשֵׁט / צִיצִים כָּל עֵץ שֶׁקֵּד. אֲדָר בְּמַסְכָּה / יְבִיא הַרְבֵּה
שִׁמְחָה / גִּיסוֹן יִקְצֵר חֲצִיר / אֲרֵר יִגְזוּ בְּדִיר / סִינּוֹן יִקְטֹף
בְּגוֹן / תַּמּוּז יִבְצֵר בְּצִיר / גַּם אֵב יְבוּא בְּזֶמֶן, יְדוּשׁ תִּירָס בְּשִׁיר.
אֲחֲרוֹן, אֲחֲרוֹן אֵלּוּי,
יֵאֲסֹף אֶת הַיְבוּל.

*

שנים-עשר ירחים, שנים-עשר אחים / ענהה קנאור

(מתוק - בויות סבון / מסדה 1965)

שבט

והגה חמק בשקט
גם טבת ונעלם.
חדש שבט עומד בפתח
מתוך אל העולם.
מתהדר לו השקד
בפרחיו הלבנים,
אדם כלנית יוקד.
מזהיבים הסביונים.

כסלו

גם חשון כבר גו, חלף,
בא כסלו גשום וקר,
ורזירים עוקרים ביצה,
בבצה-אנזי הבר.
כרכומים צחורים יבהיקו,
רקפות פורחות בהר,
מרחבי שדות יוריקו,
יברך גא המטר!

תשרי

שוב חדש, חדש הלוח,
שוב מתחיל הוא בתשרי,
ובחוץ ענן ורוח
מבשרים את היורה.
בפרדס מזהיב תפוח,
אשכולית גדלה ותוף,
מחכים בקצר רוח
כי גיע הקטיף.

חשוון

כבר הפכנו את הדף
כי תשרי עבר, חלף,
וקריר קצת מכיון
שהגיע מר חשון.
בגנה ובשדה
נחליאלי מדדה
ופורחת סתונית.
ורדרדה וחנונית.

אדר

התפזרו העננים,
תם החרף, בא אדר.
חרציות וקחוננים
מקשטים שדה וקר.
מסמיקות הנוריות,
מתגדר הצבעוני,
מציצות החוחיות,
מזמר העפרוני.

טבת

בא טבת, הוא שר של חרף,
קר וגשם וסגריר,
רק אדם חזה בחרש
מציץ מראש אמיר.
הנרקיס מלבין, פורח,
מול שמים מתקדרים,
עת הרוח מתפרע
בבקעות ובהרים.

ניסן

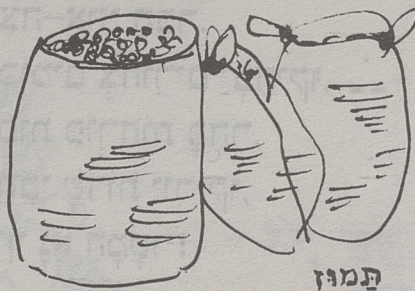
שוב תלשנו דף בלוח:
חדש האביב: ניסן!
שור, פרפר נשא ברוח
ופורחים עצמי הגן.
הבלבל - זריז, שחור-ראש
קן בנה לו על ענף.
כבר ירדו גשמי מלקוש
והקיץ על הסף.

סיון

קוץ נחוח וברקן
מקדמים את פני סיון.
אפרוחים פותחים בציץ:
בא הקיץ, בא הקיץ!
ויוצאים הזבובונים
במחול סחרחר.
בשדות גערמים
גרגרי הבר.

אב

ובאב החם מה רב,
וכבד הוא השרב,
תררים ומחרישים
השדות החרושים,
אך נראים כבר פה ושם
עמודי חצב.
מלבינים, זוקפים ראשם
מבשרי הסתו.

תמוז

בתמוז נצא לגן
כי גמלו התפוחים,
ושזיפים של ארגמן
לקראתנו מחיכים.
בתמוז נצא לכרם,
הבציר הנה החל,
ובפאתי הדרך
פרי צבר מזהיב, בשל.

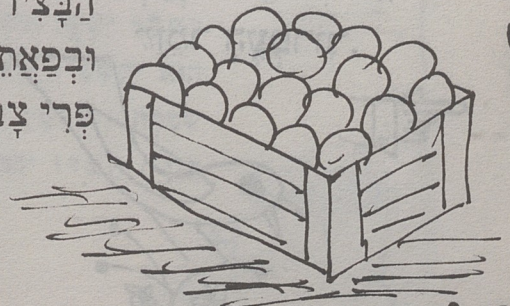
אלול

רק אלול נשאר בודד,
אחרון בלוח.
עוד שנה דומם יוצאת
עיפה, לנוח.
מצהיכים עצים בגן,
על הארץ צל ענן,
וצועדת מחרישה
השנה החדשה.

אייר

באייר, באייר,
בשדה יש שפע בר,
הקמה בפז רוחצת,
בשלה ומתנוצצת,
שם בגן רמון פורח
ופרחו אדם, בוער,
ונגלגל חמה זורח
בברקו המסונר.

השלישי - חרגול,
הרביעי תרגול;
לחמישי צורת פיל
והששי סתם ענו רגיל -

דעו,
כי עם רדת הטפות
ברכות חמות
ממני

ש ל ו ח ו ת.

*

כאשר הסתכלתי אתמול בשמים
ראיתי נשה ענבים.

לראשון - צורת אף.

השני - קרנף;

לשלישי - צורת חרגול -

הרביעי - תרגול;

לחמישי - צורת פיל

והששי סתם ענו רגיל.

שאלתי אותם לאן אתם הולכים:

ענו לי: צפונה, להוריד גשמים,

להנביט חטה ולהציץ פרחים,

למלא שלוליות ולפתוח מטריות.

אמרתי:

צפונה, צפונה,

רחוק, רחוק,

בעמק-יזרעאל

מחכים לכם כל הילדים,

ואתם, ילדים,

כאשר אתם בשמים מסתכלים

ונשה ענבים רואים קרבים,

אשר לראשון צורת אף,

השני - קרנף,

החצב / נאמי שמר

זקוף ולבו פרח החצב.

פצח הענו בזמר - טיף-טיף.

נשם חלזון את ריח הגשם,

מהר יצא לדשא.

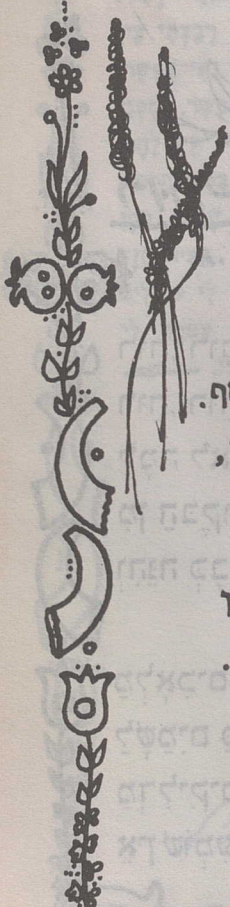
את כל הפרחים הבאנו לגן

ורוח של סתו נשבה בענו.

ורק חלזון וריח הגשם

נותרו לכבדם בדשא.

*

הַחַצְב

א. לארוביץ.

הַבֵּיטוּ נָא פִּי בְּאֵן אֹרֶחַ

כְּקוֹשֵׁט הוּא וּפּוֹרֶחַ,

בְּשִׁידָה יִבֵּשׂ צַחִיחַ

לְשִׁנְיָה שֶׁגַּם אֵיכָה הַצְּלִיחַ?

לֹא חָטָר וְלֹא פָּנָן

וְכֹל דָּהּ הוּא רֵעֵנָן

נִצְּתוּ - בֵּית יַחֲדָה

אֵיכָתֵר נֹלָדָה? - הַיָּדָה

לְבָלוּב צָחֹר קֵלוּ חָלָא

וְהַעֲיֵן הַתַּפְּלָא

לֹא יִגְדַע חֲתִי, אֵקָדָה

חֲתַפְּלָאָה הִיא וּשְׂיָחָדָה

מברטאי -

126

De

שנה 3'

(גדים)

*

רוח-רוח...

א. יאן-טראים

רוח, רוח!

רוח, רוח!

למה לא תשכב לנוח?

מן הבקר תשתולל!

והנה כבר בא הליל...

מלאכים כבר מכניסים

לשמים פנסים,

מדליקים גרות בקאט,

אין שומעים אותם כמעט!

כל-הן רוצה לישון -

גם הברוש, הקיקיון.

צר מאד על-הפרחים,

הם כלם נאנחים...

ואתה! הולך בטל,

ושורק ומילל,

וכופף את-הגורדים,

ומציק לילדים.

רוח, רוח,

רוח, רוח!

למה לא תשכב לנוח?

*

מאויב לאוהב

מאת ש"י עגנון

לא אשבעם את ביתי כי קטן הוא ולא אֶתְבַּשׁ בו גֶּשֶׁת-כִּיל שֶׁנֶשׂ גְדוּלִים וְטוֹבִים מִסֵּנִי. בֵּיתִי קָטָן, אֲבָל מְקוֹם יֵשׁ בְּבֵיתִי לְאֶדְם שְׂבֻמּוֹתַי שְׂאִינוּ מְבַקֵּשׁ גְדוּלוֹת.

רְאֵה רוּחַ שְׂבִינִיתִי לִי בַּיָּת. בָּא וּשְׁאַלְנִי: מַה זֶהוּ וְהוּ אֶפְרָת-תִּי לוֹ: בַּיָּת הוּא. צָחַק וְאָמַר: חֲזִיף, שָׂלֵא רְאִיתִי עוֹד דָּבָר שֶׁל צְחֻק בְּבֵית זֶה שְׂעֻמְרֵת. צָחַקְתִּי אַף אָנִי וְאֶפְרָתִי לוֹ: אֵת שְׂעִינֵן לֹא רְאִיתִי, אֵתָהּ רֹאֶה. צָחַק וְאָמַר: בַּיָּת זֶה מְהוּז צָחַקְתִּי וְאֶפְרָתִי: בַּיָּת הוּא בַּיָּת. צָחַק וְאָמַר לִי: אֵלֶּךְ וְאֶבְדֵּק. פִּשְׁט אֵת יָדוֹ וְבְדַק אֵת הַדְּלָת. נִשְׁבְּרָה הַדְּלָת וְנִפְלְאָה. פִּשְׁט אֵת יָדוֹ וְבְדַק אֵת הַחֲלוֹנוֹת. נִשְׁבְּרוּ וְנִפְלוּ. לְסוֹף הַגְּבִיעַ צָץ מוֹ וְעָלָה לַגֵּי. בְּנוֹ שְׂעָלָה, נִפֵּל הַגֵּי. צָחַק בִּי הַרוּחַ וְאָמַר בַּיָּתֶךָ שְׂבִינִיתֶךָ הֵיכָן הוּא? אַף אָנִי שְׂעָלְתִּי הֵיכָן בַּיָּתִי. אֲבָל לֹא צָחַקְתִּי.

בְּרֵאשׁוֹנָה, כְּשֶׁהָיָה הַרוּחַ מְרַשְׁנִי, הֵיטִי הַחוּר לַעֲרִי. לְסוֹף אֲרָעוֹ דְּבָרִים שְׂלֵא נִתְּנוּ לִי לְחֻזֹר לַעֲרִי. רְבַבְתִּי בֵּין הַמְשַׁפְּתִים וְלֹא יָדַעְתִּי מַה אַעֲשֶׂה. לְחֻזֹר לַעֲרִי אֵי-אֶפְשֶׁר, מִפְּנֵי דְבָרִים שְׂאֲרָעוּ שָׁם. לְחֻזֹר לְמַלְטוֹת אֵי-אֶפְשֶׁר, מִפְּנֵי הַרוּחַ שְׂמִרְשָׁנִי. וְלַעֲשׂוֹת לִי אֶהְלֵ אוֹ צְרִיף, וְהָרִי אֵין לְהֵם, קִיּוֹם. לְבָנוֹת לִי בַּיָּת קָטָן, וְהָרִי אַף הוּא לֹא עָמַד בְּפָנַי הַרוּחַ אוֹ, אוֹלֵי, מִה-טַעַם לֹא עָמַד בְּפָנַי הַרוּחַ? מִפְּנֵי שֶׁהָיָה קָטָן וְבָל, וְאֵלוֹ הָיָה גְדוֹל וְחָזַק, הָיָה עֹמֵד. לְקַחְתִּי לִי עֲצִים תְּנִי-קִים וְקוֹרוֹת וְאֶבְנִים גְּדוּלוֹת וְטִים וְסֵלֶם וְשִׁבְרֵתִי לִי פּוֹעֲלִים טוֹבִים וְעֻמְרֵתִי עֲלֵיהֶם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. אַף חֲקַמְתִּי עֲמֵדָה לִי שְׂהַעֲמַמְתִּי אֵת הַסִּדּוּרוֹת. וְנִבְּנָה הַבַּיִת וְעָמַד עַל מְלוֹ.

עַד שְׂלֵא נִבְּנָתָה תְּלַסְיּוֹת, הָיָה מְלַךְ הַרוּחוֹת מוֹשֵׁל שָׁם בְּכָל הַעָרָץ, וְכָל שְׂרָיו וְעַבְדָּיו, צוּיִם וְקָשִׁים, יוֹשְׁבִים שָׁם בְּהַר יִבְצַעְמָה, בְּגִבְעָה וּבְגִיָּא וְעוֹשִׂים כָּל מַה שְׁלָבָם חָפֵץ. בָּאֵלוֹ לְהֵם בְּלִבָּד נִתְּנָה הַעָרָץ.

פַּעַם אַחַת גִּדְּרַמְנִיתִי לְשָׁם. רְאִיתִי, שְׂהַמְקוֹם נָאָה וְהָאֶ-וִיר צַח וְהַרְקִיעַ מְכַלֵּת סְהוּרָה וְהַעָרָץ רַבְּבַת-יָדַיִם. טַלְמִיתִי לִי לְהִנְאָמְתִּי. פָּגַע בִּי רוּחַ. אָמַר לִי: מַה אֵתָה עוֹשֶׂה בָּאוֹ? אֶפְרָתִי לוֹ: מִטְּוִל אָנִי. אָמַר לִי: מִטְּוִל אֵתָהּ? סִפַּח עַל רְאִשִׁי וְנָרַק אֵת כּוֹבְעִי. נִפְסַמְתִּי עֲצָמִי לְהַרְיֵמוֹ. פָּוַר אֵת בְּגוֹבִי וְהִסְכַּם עַל רְאִשִׁי וּצְשָׁאֵנִי לְצְחֻק. הֶעֱבַרְתִּי בְּגוֹבִי מֵעַל רְאִשִׁי. עָמַד הַרוּחַ וְהִפִּילְנִי לְעָרָץ וְצָחַק צְחֻק פְּרוּצַ. הִגְבַּחְתִּי אֵת עֲצָמִי וְעַפְרֵתִי, הַטִּים בִּי וּצַעַק כְּלַךְ וְלָךְ, כְּלַךְ וְלָךְ. רְאִיתִי, שְׂאִינִי יְכוּל לְדוֹן עִם שְׂפָטִיף מִסֵּנִי. וְהִלְכַתִּי לִי.

תּוֹרְתִי לַעֲרִי וְנִכְנַסְתִּי לְחוּף בַּיָּתִי. נִתְקַצְרָה עָלַי גַּפְשִׁי וְנִצְאָתִי. מְדַעְתִּי אוֹ שְׂלֵא-מְדַעְתִּי, הִבִּיאֹנִי בְּגִלִּי לְמַלְטוֹת. וְנִפְרַמְתִּי כָּל שְׂעָשֶׂה לִי הַרוּחַ. לְקַחְתִּי בַד וְיַמְדוֹת וְתַקְעַתִּי לִי אֶהְלֵ, מִפְּלֵט מְרוּחַ סוּדָה וְסַעַר.

לַיְלָה אָחַד יִשְׁבַּתִּי שָׁם. כִּבְּהַ הָאוֹר פְּתָאֵם. יְצָאִיתִי לְךָ-אוֹת מִי כִּבְּהַ אוֹרִי. מִצָּאִיתִי אֵת הַרוּחַ עוֹמֵד בְּחוּץ. שְׂעָלְתִּי אוֹתוֹ: מַה אֵתָה מְבַקְשׁוֹ הַטִּים עַל פִּי וְתַקַּע בְּאָזְנִי. תּוֹרְתִי וְנִכְנַסְתִּי לְחוּף אֶהְלִי. הַסִּיעַ יַמְדוֹתִי וְנִתַּק אֵת תְּכָלִי וְהַפִּף אֵת אֶהְלִי וּפָוַר אֵת יָרִיעוֹתִי. אַף פָּגַעָה בִּי יָדוֹ וְכַמְעַם שְׂהַפִּילְנִי. רְאִיתִי שְׂאִינִי יְכוּל לוֹ. נִטְלַמְתִּי אֵת בְּגִלִּי וְתּוֹרְתִי לַעֲרִי.

תּוֹרְתִי לַעֲרִי וְנִשְׁבַּתִּי בֵּין הַחֲוּמוֹת. קָצְרָה גַּפְשִׁי עָלַי וּבְקַשְׁתִּי יְצָאֵת לְמְקוֹם אוֹרֵי נָאָה, מֵאַחַר שְׂאִין בְּכָל הַעָרָץ כְּאוֹיְבָה שֶׁל תְּלַסְיּוֹת, הִלְכַתִּי לְשָׁם. וְכַדִּי שְׂלֵא יִתְעַלְלוּ בִּי הַרוּחוֹת, לְקַחְתִּי עֲמִי גָסְרִים וְעֵשִׂיתִי לִי צְרִיף. הֵיטִי סְבוּר שְׂמַצָּאִיתִי לִי מְנוּחָה וְהַרוּחַ סְבוּר הָיָה אַחֲרָתִי. לֹא יָצָא הַיּוֹם עַד שֶׁהִקִּישׁ עַל גִּבִּי וּצְוַע אֵת הַדְּפָנוֹת. לַיְלָה אָחַד הַסִּיעַ אֵת כִּי הַצְרִיף כָּלוֹ.

הַרוּחַ הַסִּיעַ אֵת צְרִיפִי וְהַעֲמִידִנִי בְּלֹא מְחַסָּה. נִטְלַמְתִּי אֵת בְּגִלִּי וְתּוֹרְתִי לַעֲרִי. מַה שְׂאַרְעֵ לִי פַעַם וְשִׁמְתִי פְעָמִים, אֲרָצָנִי שְׂלִישִׁית. בָּאִיתִי לַעֲרִי וְקָצְרָה עָלַי יִשְׁבַּתִּי. וְלִבִּי הוּי לְבִי מוֹשְׁבִנִי לְמְקוֹם שְׂהֵב-רִיחוֹנִי מִשָּׁם.

אֶפְרָתִי בְּלִבִּי: אֵי אֵתָה רֹאֶה שְׂאֵי-אֶפְשֶׁר לָנוּ לְחֻזֹר לְמְקוֹם שְׂגִרְשׁוֹנֵי מִשָּׁם. וּמַה שְׂאֵי-אֶפְשֶׁר, הָרִי אֵי-אֶפְשֶׁר. וְאֵינוּ לְבִי דַעָה אַחֲרָתִי הַיָּתָה לוֹ. וְאֵם אֶלֶף פְּעָמִים אֶפְרָתִי אֵי-אֶפְשֶׁר, הָיָה אוֹמֵר לִי אֶלֶף פַּעַם: אֶפְשֶׁר וְאֶפְשֶׁר. הַבִּאִיתִי עֲצִים וְאֶ-בָּנִים וְבָנִיתִי לִי בַּיָּת.

בְּנוֹ שְׁעָמֵד הַפֵּית, בָּא הַרוּם וְהַקִּישׁ עַל הַתְּרִיסִים. שְׁאֵל-
 מִי מִי פִקִּישׁ בָּאן עַל חַלּוֹנֵי שְׁחַק וְאָמַר: שְׂבֹן. אָמַרְתִּי לוֹ:
 מַה מִּבְּקֶשׁ שְׂבֹן מִשְׂבֵּנוּ בְּלֵיל סוּסָה וְסַעְרוּ צָחַק וְאָמַר: שְׂבֹן
 בָּא לְבָרֵךְ אֶת שְׂבֵנוּ לְחִגְבַת-הַפֵּית. אָמַרְתִּי לוֹ: וְכִי דָרְכּוּ שֶׁל
 שְׂבֹן לְבֹא עֵדֵד הַחַלּוֹנִים בְּגִבּוֹ בָּא וְהַקִּישׁ עַל הַדָּלֶת. אָמַר-
 מִי לוֹ: מִי מַטִּים גְּדֻלְתִּי אָמַר תְּרוּחַ: אֲנִי הוּא, שְׂכֵנְךָ. אָמַר-
 מִי: שְׂכֵנִי אַתָּה. בּוֹא וְהִקְנֹסוּ אָמַר לוֹ: הֲרִי הַדָּלֶת גְּעוּלָה.
 אָמַרְתִּי לוֹ: הַדָּלֶת גְּעוּלָה, גִּרְאָה הַדָּרְבַּר שְׁנַעְלַמְתִּי אִתָּהּ. הַשִּׁיב
 הַרוּם וְאָמַר: פָּתַחוּ אֶמְרָתִי: מִתְּגָרָא אֲנִי מִן הַצְּנָה, הַמָּמֹן לִי
 עַר שְׁמַצָּא הַחֲסָה וְאָמַרְתָּ לָךְ.

לִילָה אֶתֶד חֲזוֹר הַטִּיחַ יוֹבָא וְהַטִּיחַ בְּאֵילָנוֹת. מַה עָשׂוּ
 הַאֵילָנוֹת הַטִּיחֵי בּוֹ, בָּרִים. חֲזוֹר הַרוּם וְהַטִּיחַ בְּאֵילָנוֹת. חֲזוֹרוּ
 הַאֵילָנוֹת וְהַטִּיחוּ בְּרוּחַ. לֹא קָמָה בּוֹ עוֹד רוּחַ. נִפְנָה וְקָלוּ לוֹ.
 מִכָּאן וְאֵילָךְ נִתְמַמְקָה רוּחוֹ שֶׁל רוּחַ יוֹבָא בְּדָרְבַר-אָרְצָא.
 וְהוֹאִיל שְׁהוּא נוֹהֵג עִמִּי בְּדָרְבַר-אָרְצָא, נוֹהֵג אִף אֲנִי עִמּוֹ בְּדָרְבַר-
 אָרְצָא. בְּשֶׁהוּא בָּא, יוֹצֵא אֲנִי לְקִרְאָתוֹ וּמִבְּקֶשׁ מִמֶּנּוּ לִישֵׁב עִמִּי
 עַל סַסְקַל שְׂבֵנָן שְׂפִינוּ הַאֵילָנוֹת וְהוּא בָּא וְיִישֵׁב. וְכִשְׁהוּא בָּא -
 מִכָּיָא עִמּוֹ רִיחַ טוֹב מִן הַתְּרִיסִים יִמֹן הַעֲפָקִים וּמִנִּיף לִי בְּבִמְ-
 נִיפָה. וּמִכַּחֲסֵר שְׁהוּא נוֹהֵג בְּבַעַל-תְּשׁוּבָה גְּמוּר אֲנִי מְזַכֵּר
 לוֹ מִצְּשִׁי תְּרַאשׁוּנִים וְכִשְׁהוּא פּוֹרֵשׁ מִסְּנִי וְהוֹדֵךְ לוֹ, אֲנִי מִבְּ-
 קֶשׁ מִמֶּנּוּ שְׂחֲזוֹר וְנִבְּוֹא, בְּדָרְבַר שְׁנוּהֲגִים עִם שְׂבֹן טוֹב. וּבְכָל-
 קַת, שְׂכֵנִים-טוֹבִים אָנוּ, וְאֲנִי אוֹהֵב אוֹתוֹ אַחֲבָה גְּמוּרָה. וְאִם-
 שֶׁר שְׂאָף הוּא אוֹהֵב אוֹתִי.

בְּנוֹ שְׁצַמְתָּ הַחֲסָה, וְצַמְתִּי לְפָתוּחַ לוֹ וְלֹא מִצַּמְתִּיו.
 עִמְדַתִּי לְפָנֵי פֵיתִי וְרִאִיתִי שְׂקָל הַכָּרְזַר שְׂמַמָּה, לֹא אֵילָן וְלֹא
 גֹז, כִּי אִם עֶסֶר וְנֶאֱבָנִים. אָמַרְתִּי לוֹ: אֵטַע לִי גֵן. לְקַחְתִּי מִעַד-
 דָּר וְשִׁדְרַתִּי מִקְרַעַע. בְּנוֹ שְׁנִחְרַשָּׁה הַקְרַעַע הַבֹּאֵתִי לִי שְׁתִּילִים.
 בָּאוּ גְשָׁמִים וְהִשְׁקוּ אֶת הַשְּׁתִּילִים בָּאוּ סְלָלִים וְהַקְרִיחוּ אוֹתָם
 בָּאָה הַחֲסָה וְהַצְמִיחָה אוֹתָם. לֹא הָיוּ גָמִים מְרַבִּים, עַד שֶׁשֶׁ-
 תִּילִים שְׁשַׁמְלַמְתִּי נַעֲשׂוּ אֵילָנוֹת בַּעֲלֵי צִנְפִים. עֲשִׂיתִי לִי סַסְקַל
 וְשִׁבְתִּי בְּצִלָם.

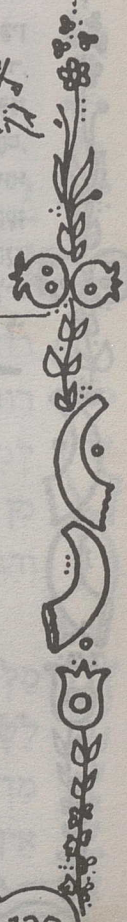
מַה הַנָּךְ נוֹעַף, כּוֹעֵס?
 בּוֹא אֵלַי וְנִתְפָּיִים.

נִתְפָּיִים
 אֲבָרְהָם בְּרוּרִים

נִבְקֶשׁ סְלִיחָה בְּקוֹל:
 עַת לְשַׁכַּח, עַת לְמַחֵל.

אֵל בְּרָגוֹ, אֵל בְּרִיב;
 נִכְפָּר אִישׁ לְאָחִיו.

חֲבָרִים כְּתָמוּל-שְׁלֹשׁוֹם,
 יָד נוֹשִׁטָה לְשִׁלּוּם!

סיפורים & "המעלה האוה" / הערת הצוות העורק:

גימי הפלמ"חניק מספר על עצמו
(מפי אימו):

"אמא, יכול איש לשנות את עצמו ול-
חנך את אופיו, אם הוא מודה בחסרו-
נותיו? אני מקווה שהצלחתי לשרש מ-
תוכי כמה תכונות שמצאתין לא טובות.
לפעמים אני מקשיב לדברי חברים שנא-
מרו עלי מתוך רוגז או צחוק... כמה
פגמים תיקנתי באופי, אבל עוד לא
הכל, בעיקר את האגואיזם. פעם הייתי
יותר אגואיסט מאשר עכשיו... אדם
יכול לשנות את עצמו ולעקור את כל
תכונותיו הרעות; בכוח של רצון הוא
יכול להתחדש." (מתוך "חברים מספרים
על ג'ימי").

ומתוך יומנה של חנה שנש הנערה:

"ברצוני להתוודות, לתת דין וחשבון
לעצמי, לתת דין וחשבון לאלוהים.
זאת אומרת - למדוד את חילי ומעשי
לעומת האידיאל הגבוה, הטהור ביותר
אשר עומד לפני. להשוות מה שהיה
צריך להיות לעומת מה שהיה..."

לכסוף - הערה מ ל י ת ו ד י ת:

עם הבאת הלקט שלהלן אין הכוונה להציע
- ספרו את הכל...
להיפך: ספור אחד, לפי בחירה נכונה
וברגע הנכון - ועוררנו את ההדים הרצויים
בנפש הילד!
או כפי שהעירה לנו מרים רות לנושא
הזה:

"אין לספר את הסיפורים האלה כ"צרות",
ודווקא לפני החג; אלא גם כסיפורים
הזדמנותיים-אקטואליים. שפע של מצוות-
עשה מפחיד ומעורר רגשות-אשמה!"

גם הילד הקטן מבין מה היא אמת ומה
הן תכונות אישיות כנות. מחנכים רבים
יודעים לספר מנסיונם, שלאחר שיחה על ה-
נושא של "שנה חדשה - התחלה חדשה" התחילו
הילדים להסיק מסקנות אישיות: כל אחד חייב
להיטיב התנהגותו, שמא פגע בזולתו, או לא
היה חבר טוב למדי, או אולי הוא עצמו
יכול להיות טוב יותר.

אין ספק שלאגדות חז"ל השפעה מוסרית
עמוקה על הילדים. האדם הוא הנושא הטוב,
הוא בודק תדיר את מעשיו. מצוותו העיקרית
של האדם העברי היא - "ואהבת לרעך". מה
מעודד הדבר שצווים אלה עושים את דרכם
ללב ילדינו! יש מה ללמוד מכל אדם שהיה
בו כוח להתעלות לרמה מוסרית גבוהה, או
להכיר את חולשותיו ולתקנן.

רבי נחמן מברצלב אמר:

"צריך לזה זכייה גדולה שיזכה אדם
לישב עצמו שעה אחת ביום, ושתהיה
לו חרטה על מה שצריך לנתח!"

הוא סיפר על היראה והבושה שהיתה לו
בילדותו, כאשר היה נודר ומשתדל להיות
איש כשר, ואחר כך -

"באותו יום נפלתי מזה, וחזרתי והת-
חלתי באותו יום מחדש, וכך היה כמה
פעמים ביום אחד..."

אברהם אבינו מְכַנֵּס אורחים

אברהם אבינו היה מקבל את העוברים ושבים והיה מאכילם ומשקם. וכל האורחים שהיה מכניס בצל קורתו היו משבחים אותו ואומרים:

"מי נותן לך כיכר לחם במדבר? אבר-הם העברי! ומי נותן לך יין במדבר? אברהם העברי! ומי נותן לך ליטרא בשר במדבר? אברהם העברי!"

יום שלא היו מזדמנים אצלו אורחים, היה מתעצב אל ליבו. היה יושב בפתח ה-אוהל וצופה, שמא יראה עוברים ושבים ב-דרכי המדבר. היה אומר לו עַנְרָה, עמיתו הטוב:

"אברהם, אברהם, כבר אתה כבן מאה שנה, ואתה הולך ומצער עצמך וטורח בהכנסת אורחים? כבר גמלת חסדים דייה!"

אך אברהם לא רצה להניח מידה טובה זו שבידו. רָאָהוּ בכך הקדוש-ברוך-הוא, הוציא חמה מנרתיקה כחום היום, כדי שִׁמְ-עטו עוברי דרכים וכדי שלא יטרח אברהם באורחים. נכנס אברהם לאוהל והיה נח על משכבו. שלח את אליעזר משרתו שִׁצַע לראות שמא נראה הַלֵךְ בדרך. יצא אליעזר ולא מצא. אמר אברהם:

"איני מאמינך."

יצא הוא בעצמו. ומכיוון שראה אותו הקדוש-ברוך-הוא בצערו, אמר לשלושה מלא-כים שילכו ויזדמנו לפני אברהם - מיכאל ורפאל וגבריאל. הוא הדבר שכתוב בתורה:

וישא אברהם את עיניו וירא - והנה שלושה אנשים ניצבים עליו. וירא - וירץ לקראתם מפתח האוהל ויאמר: אם נא מצאתי חן בעיניכם! אל נא תעבורו מאוהלי! יוקח נא מעט מים ורחצו רג-ליכם והישענו תחת העץ. ואקחה פת לחם וסעדו ליבכם!

כך היה מנהגו של אברהם אבינו בהכנסת אורחים, ובצאתם ממנו היה מלווה אותם לדרכם, והם מלאי תודה על נדיבות ליבו.

*

אהרון הכהן רוזף השלום

על מי נאמר - "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד"? על משה רבנו ו- אהרון אחיו, שהיו אוהבים זה לזה ומחבבין זה לזה. שבשעה שהיה משה למנהיגם של ישראל ואהרון לכוהן גדול - לא קינאו זה בזה, אלא היו שמחים זה בגדולתו של זה.

אהרון היה אוהב שלום ורודף שלום ומשלים שלום בין אדם לחברו. כך היה מנהיגו של אהרון: היה שומע על שניים שהם מריבים, היה הולך אצל האחד ואומר לו:

"חברך בצער גדול על שרכתם זה עם זה, ושאין אתם משיחים זה עם זה."

היה הולך אצל השני ואומר לו:

"חברך בצער גדול על שרכתם, ושאין אתם אומרים שלום זה לזה." היה אוסף אותם למקום אחד - והיו שניים נופלים זה לזרועותיו של זה והיו מתחבקים ומתנשקים ונשבעים שלא לריב עוד ביניהם.

וכך היה אהרון משים שלום בין אדם לחברו.

*

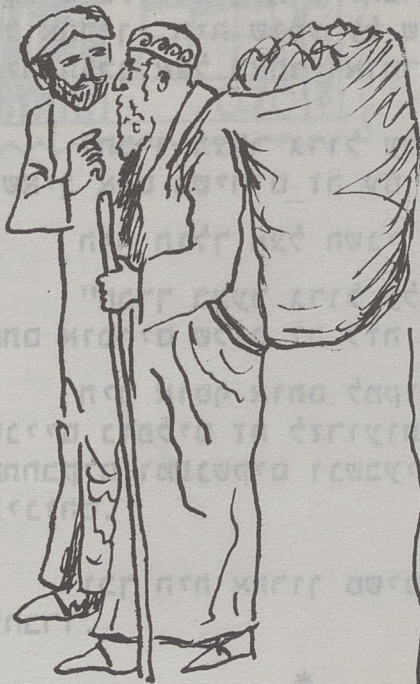
"יֵיָא הֵיִתָק פְּתוּחַ לְרוּחָהּ"

מכנים-אורחים גדול היה איוב. כיצד? ארבעה פתחים עשה איוב לביתו. ולמה עשה איוב ארבעה פתחים לביתו? כדי שלא יהיו עניים מצטערים להקיף את כל הבית סביב סביב ומחפשים את הפתח. הבא מצפון - ייכנס, הבא מן הדרום - ייכנס כדרכו, וכך לכל רוח.

היו העניים משיחים מה שאוכלים ושו- תים בתוך ביתו של איוב; וכשנפגשו זה בזה, אמר אחד לחברו: "מאין אתה בא?" - "מתוך ביתו של איוב." "ולאן אתה הולך?" - "לבי- תו של איוב."

*

הַלְּבָת-אֵי'דָה

שמעון בן שטח היה סוחר פֶּשְׁתָן. אמרו לו תלמידיו:

"רבי, למה לך לשאת משא על גבך, ו-
אנו ניקח לך חמור ולא תִהְיֶה מתייגע
הרבה!"

הלכו וקנו לו חמור מישמעאלי אחד. בדקו
תלמידיו את החמור - ומצאו אבן טובה
תלוייה לו בצווארו. אמרו לו לשמעון בן
שטח:

"רבי, ברכה גדולה שלח לך אלוהים!"

אמר להם: "למה?"

אמרו לו:

"לקחנו לך חמור מישמעאלי ותלוייה
בו מרגלית. אם תמכור אבן זו - עשיר
מופלג תהיה ולא תצטרך עוד להתייגע
בסחר פשתן!"

אמר להם:

"והישמעאלי - האם ידע זאת?"

אמרו לו: "לאו."

אמר להם שמעון בן שטח:

"לא אתעשר באבן זו: בעד חמור שילמ-
תי, בעד אבן טובה לא שילמתי. לכו
והחזירוה לו!"

הלכו והחזירו את האבן לישמעאלי. שמח ה-
איש על החזרת אבידתו, קרא:

"כמה מתוקנים מעשי עם ישראל! ברוך
עמו של שמעון בן שטח!"

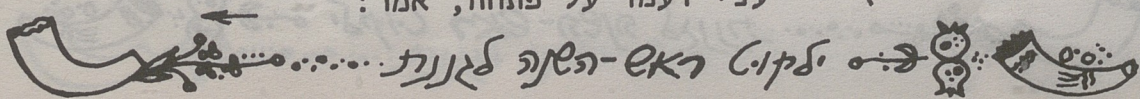
*

מעשה בהלל שהזמין אדם נכבד לביתו לסעודה.
אמר לאישתו:

"חביבתי, הכיני נא מאכלים נאים ל-
סעודה לכבוד האורח הנכבד!"

טרחה אישתו והכינה מטעמים מכל טוב. בא
עני ועמד על פתחה, אמר:

זמ'אית -
חס'אית

"בעלת הבית, אנא בטובך - אישה אני נושא היום ומכניס לביתי, ואין לי פרנסה כלום, ואין דבר-מאכל בביתי!"

נטלה אשת הלל את כל הסעודה שהכינה ונתנה לו. מכיוון שכך, לשה עיסה בחיפזון ואפתה כיכר של לחם. באה והניחה על השולחן לפני הלל ואורחו. השתומם הלל ואמר לה:

"חביבתי, מפני מה הנחת לפנינו על השולחן לחם בלבד?"

סחה לו את כל המעשה, אמרה לו:

"בא עני ועמד על פתחי, אמר - אישה עלי לשאת היום ולהכניס לביתי, ואין בידי כלום. המה ליבי בקרבי על האיש ונתתי לו את כל הסעודה."

אמר לה:

"אשתי החסודה, טוב ומשובח היה מעשך, ואף אני לא דן אותך אלא לכף זכות, וכל מה שעשית, לא עשית אלא מטוב ליכרך! מי יתן וירבו גומלי חסדים כמותך!"

*

רבי חנינה - שמר

התרנגולות

מעשה ועבר אדם אחד על פתח ביתו של רבי חנינא בן דוסא וזוג תרנגולות בידו. נכנס ואמר לו:

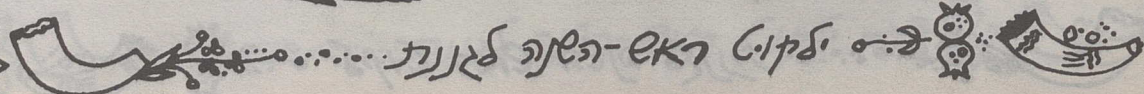
"רצונך ותשמור זוג תרנגולות זה בש-בילי עד שאחזור מן העיר?"

אמר לו:

"הַנִּיחֵם בַּחֲצַר וַאֲשִׁמֹר לָךְ."

הלך האיש ולא חזר. עבר יום ועוד יום ועוד יום - ולא חזר. התחילו התרנגולות מטילות ביצים ומצאתן אישתו של רבי חנינא, אמר לה:

"אל תאכלי מביצים אלו, שקיבלתי עלי שמירת התרנגולות בשביל עובר אורח אחד!"

(פ"ו - רבי חנינה)

מכיוון שלא חזר האיש וכבו הביצים, מקרם רבי חנינא בשוק וצרר את הכסף במטפחת. המשיכו התרנגולות להטיל ביצים כדרכן, המשיך רבי חנינא למוכרן בשוק - עד שהיה בידו סכום הגון. הלך וקנה תמורתו עיזים. כעבור זמן המליטה העיזה גדיים, וכעבור זמן - עוד גדיים ועוד גדיים - עד שהיו לעדר צאן גדול. כיוון שעברו שנתיים עבר האיש, בעל התרנגולות, בפתח ביתו של רבי חנינא. קרא לו ואמר לו:

"האמנם אתה הוא זה שהטיל עלי שמירה זוג תרנגולות?"

אמר לו:

"אכן, כבר שכחתי עליהן וכבר וויתרתי."

אמר לו רבי חנינא:

"בוא ואראך עדר צאן שיש לך בידי!"

אמר לו:

"הכיצד? זוג תרנגולות היטלתי עליך לשמור לי - צאן לא היטלתי עליך ל- שמור לי?!"

סח לו רבי חנינא כל אותו המעשה:

"הטילו תרנגולותיך ביצים - ומכרתים; הטילו עוד ביצים - ומכרתים; הטילו עוד - ומכרתים, עד שנאספו בידי דינרים הרבה. הלכתי וקניתי עיזים. המליטה העיזה גדיים, והמליטה עוד גדיים, ועוד גדיים, ועוד ועוד - והרי לך עדר צאן שלך!"

אמר אותו האיש:

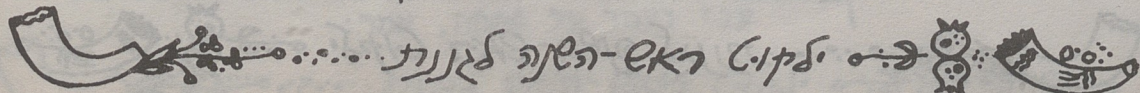
"אין אדם ישר כרבי חנינא בן דוסא! קח מידי מחצית העדר, רבי, שכר על טירחתיך!"

אמר לו:

"שמירה לקחתי עלי - שכר שמירה לא דרשתי מידך. קח את עדרך והיה שלום!"

כאלה היו מעשיו הנאים של רבי חנינא בן דוסא...

*

עצ ג'יכנ
כ'ה'ד
אה ואמ

אבות אבותינו היו אומרים:

"מי שלא ראה את בית-המקדש בבניינו -
לא ראה בניין מפואר מעולם!"

ולא רק את בית-המקדש פיארו אבותינו כמיטב
העיטורים והחומרים, אף בגדי משרתיו הכוה-
נים נתפרו מן הכד היפה ביותר. במיוחד הצ-
טיין ביופיו לבוש הכוהן הגדול, ועל חזהו
ענד את האפוד העשוי זהב, תכלת וארגמן,
ובתוכו החושן עם שנים-עשר האבנים היקרות:

"בטור הראשון - אודם פטדה וברקת;

ובטור השני - נופך ספיר ויהלום;

ובטור השלישי - לשם שכר ואחלמה;

ובטור הרביעי - תרשיש שוהם וישפה."

פעם אחת נפלה אבן היהלום מתוך החושן - ו-
אבדה. שאלו וחיפשו בכל הארץ, ונודע שרק
אצל נוכרי אחד באשקלון, דמא בן נתניה שמו,
מצוייה בדיוק אבן כזאת. שלחו אליו מנכבדי
ירושלים וכוהניה, אמרו לו:

"שמענו שיש בידך יהלום נדיר ביופיו -

כזה דרוש לנו לבית-מקדשנו. מכור לנו

אותו!"

אמר להם:

"לא אוכל למכור לכם את היהלום
היום."

חשבו שמתכוון הוא להעלות במחיר היהלום,
אמרו לו:

"ואנחנו מוכנים לשקול לידך שישים
ריבוא דינרים, ובלבד שתמכור לנו את
היהלום הזה!"

אמר להם:

"יודע אני בכס, חכמי ישראל, שאם
אני מבקש מכם כל ממון שבעולם - אתם
נותנים לי. אבל המפתח לתיבה, שבה
שמור היהלום, מונח תחת מראשותיו של
אבא והוא ישן, ולא ארצה להעירו ויל-
צערו!"

לשנה אחרת נולדה לו בעדרו פרה אדומה, כ-
זאת שהיתה נחוצה מאוד לעבודת הקודש במקדש.
כנסו חכמי ישראל אצלו ואמרו לו:

"שמענו שנולדה לך בעדרך פרה אדומה -
מכור לנו את הפרה הזאת!"

אמר להם:

"מכירה היא לכם."

אמרו לו:

"וכמה תבקש בעד הפרה?"

אמר להם:

"יודע אני בכס, חכמי ישראל, שאם אני
מבקש מכם כל ממון שבעולם - אתם נות-
נים לי. אלא אין אני מבקש מכם אלא
אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא
שלא מכרתי לכם את היהלום ההוא."

קיבלו עליהם את דבריו ושקלו לידו דינרים
הרבה.

זהו שכרו של כיבוד אב ואם!

*

מעשה ברבי אלעזר ברבי שמעון שכא בדרך, ו-
היה רוכב על החמור ומטייל על שפת הנהר.
נזדמן לו אדם שהיה מכוער ביותר. הקדים ה-
איש ואמר לו:

"שלום עליך, רבי!"

לא השיב לו שלום רבי אלעזר, צחק עליו:

"כמה מכוער פרצופך! שמא כל בני עירך
מכוערים כמוך..."

פגעו דברי הלעג באיש, אמר לו:

"ומה אעשה שכך נולדתי, ומה אשמתי?
ואתה אל תהייה מתגאה הרבה!"

כיוון שאמר לו כך, הבין רבי אלעזר שחטא
כלפיו, ירד מן החמור ונשתטח לפניו, אמר
לו ר' אלעזר:

השאלון והסכיונה

"חטאתי לך - מחל לי!"

אמר לו האיש:

"אינני מוחל לך, שציערת אותי ביותר."

פנה האיש והלך בדרכו, והיה רבי אלעזר הולך אחריו עד שהגיעו לעירו. יצאו בני עירו לקראת רבי אלעזר והיו אומרים לו:

"שלום עליך, רבי, רבי!"

אמר להם האיש:

"למי אתם קוראים 'רבי, רבי'?"

אמרו לו:

"לזה שהולך אחריך."

אמר להם האיש:

"אם זה רבי, אל ירבו כמותו ביש-
ראל!"

אמרו לו:

"ומפני מה ליבך קשה עליו כל כך?"

סח להם את המעשה, אמר להם האיש:

"אני הקדמתי לו שלום, ואילו הוא
לעג עלי וקרא לי 'מכוער'!"

אמרו לו:

"אף על פי כן - מחל לו, שאדם גדול
בתורה הוא."

אמר להם האיש:

"בשבילכם הריני מוחל לו, ולא בשביל
תורתו, ובלבד שלהבא יהא זהיר בכבוד
הבריות ואל יהא רגיל להעליב בני-
אדם!"

התחרט רבי אלעזר על פליטת פיו, הבטיח
שלא לעשות כן עוד לעולם.

*

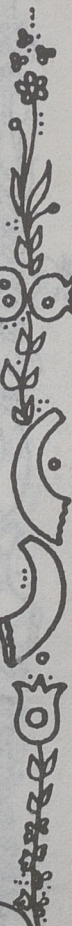

הייתי אתמול בבית הדודה,
אמרתי "שלום" ואמרתי "תודה",
אמרתי "סליחה" ו"בבקשה",
שאלתי תמיד: "זה מתר? את מרשה?"
ואינני יודע, כיצד זה קרה -
לפתע נכנס בי הילד הרע
ואמרתי: "את טפשה!"

ואמא הסמיקה מאד ואמרה:
"גד, תתביש! זה אים ונורא!"
ואבא אמר: "באמת זה לא צחוק!
תלמיד כזה אלף נוהג כתינוק!"
איך אסביר להם שזה לא אני?
זה הילד הרע, שנכנס לי בפנים -
תמיד הוא נכנס בי בלי שום אזהרה,
הילד הרע.

שחקתי אתמול בחצר עם יוכבד
נתתי לה אוטו שלי ורכבת,
נתתי לה לזכות בגולה
הכי אדמה והכי גדולה!
ואינני יודע, איך זה קרה -
לפתע נכנס בי הילד הרע,
דחפתי אותה והיא נפלה.

ואמא שלה כעסה ואמרה:
"פרא-אדם! אים ונורא!"
וסבתא שלה יצאה ואמרה:
"אל תבכי, את יודעת, שגד ילד רע!"
אז אמרתי לה: "חמורה!"
באמת, זה אים: הם אינם מבינים -
זה הילד הרע שנכנס לי בפנים,
תמיד הוא נכנס בי בלי כל אזהרה,
הילד הרע!
"לך מפה!" אני מבקש אותו,
כי אני רוצה לגרש אותו.
אבל הוא נטפל ונטפל!
כבר נסיתי הכל, אבל אין לי בררה.
מה לעשות בו, בילד הרע?
או אולי - כשקצת אנדל -
יעזב אותי וחסל?

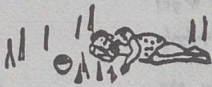
לחלק -

3 סיפורים מתוך:
101 מעשיות,
אגדות וסיפורים
מלוקטים ומתאימים לילדים
הולצת אמנות *

לפני שנים רבות רבות מאד היה הדבר. השמים נעצרו ונשם לא ירד ארצה. נחרבו הגהרות והנהלים והבארות, וכל מוצאי מים יבשו ויבל כל עץ בפערה, וכל שיח וכל עשב; ומקצר נפש האדם והבהמה והתיה מן הצמא.

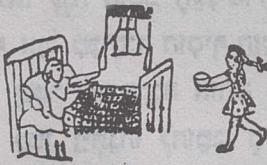
ונערה קסנה אחת יצאה בלילה מן הבית וספלה עץ בידה לבקש מעט מים לאמה החולה, ולא מצאה הנערה מים. ותיעף בלכתה ומשכב בפערה על פני העשב ותרום. גיהי בהקיצה משנתה ותנע בספל והגה הוא מלא מים עד שפתו והמים זכים וצוננים. ותשמח הנערה שמחה גדולה ותתאו לשותות מן המים להשיב את נפשה, אך שתה לא שתתה כי אמרה, פן לא יספיקו המים לאמה, ותרוץ הביתה והספל בידה. היא מהרה מאד לרוץ ולא ראתה את הכלב הקטן אשר רכז בדרך מתעללי, ותכשל ותפל והספל נשמט מידה ארצה.

תודה הנערה אל הספל, בחשבה כי המים נשפכו מתוכו, ותרא והגה הוא עומד הכן על הארץ ומן המים לא נגרעה טפה, והכלב ילל ילל תמרורים, ותצק הנערה מעט מים אל כף ידה ותגש לכלב. לקח הכלב את המים ותשב רוחו.

גיהי בשלח הנערה את ידה לקחת את ספלה העץ והגה נהפך גיהי לבסוף. ותבא הנערה את הספל הביתה ותגש אותו לאמה. ותאמר אמה: בתי, הן אני הולכת למות, שתי את את המים—ותשב את הספל לנערה. גיהי כאשר הושיטה האם את הספל לבתה והגה נהפך ספל הכסף גיהי לזהב.

והנערה לא יכלה להתאפק עוד ולהתנבך על צמאונה ותגש את הספל אל שפתיה—והגה נפתחה הדלת והלך עני בא הביתה ויבקש מעט מים לשבר צמאנו. הנערה בלעה את הרק אשר בפייה ותגש את הספל להגה.

ופתאם הוהירו בספל שבע אבנים טובות גדולות מאד, וזרם מים קרים וזכים נתך מתוכו. ושבע האבנים הטובות התנשאו והעלו מעלה מעלה וירזמו עד השמים גיהיו לשבעת הפוכבים הנוצצים בשמים עד היום הזה.

בקצה הכפר, על יד יער, עמד בית חמר קטן. בבית זה ישב חוטב עצים ואשתו וארבעה ילדיו. והבית קטן ושפל ובל מאוד ונבו קרוע. ובימי הנשמים ירדו הפנים אל הבית פנימה והרטיבו את התקרה, את הרצפה ואת הקירות.

ושלשה אנשים זקנים יצאו מן היער וילכו הלאה וקרב אל בית החמר העומד בקצה היער. ויבואו שלשת הזקנים עד פתח הבית וידפסו על הדלת, וכאשר פתח חוטב העצים את הדלת בקששו הזקנים מאתו כי יתן להם לחם לאכל ומקום ללון הלילה.

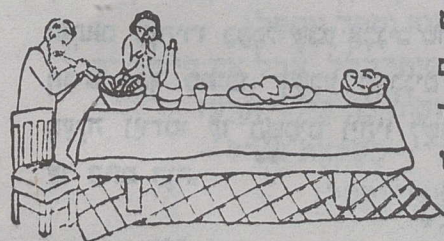
אנשים טובים, ענה חוטב העצים, אין בביתי בלתי אם משה אחת לילדי הקטנים ותפוחי-אדמה ולחם שחור. אם טוב בעיניכם, בואו נא הביתה וסעדו לבכם ולינו והשכמתם בבקר והלכתם לדרךכם! ויבואו שלשת הזקנים הביתה ויאכלו מתפוחי-האדמה הנלוים וישכבו במטה וישנו, כי היו עיפים מאד מן הדרך.

הבקר אור והאנשים השכימו ללכת לדרךם, ויאמר האחד אל חוטב העצים: עתה, הננו וגשלים לך ולאשתך על טוב לבכם! לא, לא! ענה חוטב העצים, תלילה לנו מקתת מכם דבר.

הכסף אזל מביסנו, הוסיף הזקן לדבר, אך אנתנו נתן לך מנחה וקרה מאד, אשר לא תקנה אותה בכסף ובזהב. ובדברו הוציא מביס בגדו תליל קטן וניתנהו לחוטב העצים ויאמר: כאשר תבקש נפשך דבר תקח את התליל הזה ותקעת בו ותפצד. ימלא כרנע. אך השמר לך פן תאמץ את לבך ולא תתן מלתקד לעני.

ויעזבו שלשת הזקנים את בית החמר וילכו לדרךם ועד סהרה נעלמו מעיני יושבי הבית.

וחוטב העצים אמר לאשתו: הנה נתנו לנו הזקנים את התליל הזה. הבה אנסה ונתקע בו... ויקרא חוטב העצים בקול גדול: אני מבקש מלת לחם ונתח בשר ובקבוק יין לסעדת הבקר! ובדברו את הדברים האלה תקע בתליל. ומה השתומם חוטב העצים למראה עיניו. עוד התליל בפיו והנה— שלחן ערוך והשלחן מכסה מפה לבנה ועליה מלת סלת, נתח בשר ובקבוק יין.

(תמלק - החליל הנפלא)

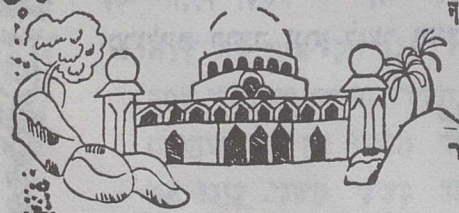
ניגון חוטב העצים כי תליל קסמים הוא, ויכל יוכל לעשות בו גדולות ונסלאות. ניחל לשאל ולבקש ויתקע בחליל מן הבקר ועד הערב, וכל דבר אשר התאנה לבו בא. ולא ארכו הימים וחוטב העצים היה לעשיר גדול. ניהי לו צאן ובקר הרבה מאד ושדות וכרמים וכסף וזהב. ניגון לו חוטב העצים ארמון יפה. וכיום אשר נשלם הארמון שלח חוטב העצים ויקרא לכל אוהביו וידידיו ויעש להם משתה גדול— חג חגפת הבית. ורכיב לשלחן ישבו כל הקרואים וישתו וישמחו מאד. וחוטב העצים ישב בראש השלחן ולימינו אשתו, לבושה שמלת משי משבצת אבנים יקרות. ויצו חוטב העצים את מסרתי לבלתי פת את העניים לבוא אל התצר פנימה, ולא ישביתו את שמחתו, וכל איש עני ורעב אשר בקש לגשת אל הארמון הכווה המשרתים העוזרים בשער וינרשוהו, כי כן צוה אותם אדונם.

בלילה ההוא שבו שלשת הזקנים מדרכם ויעברו לפני היער ויכירו את הכפר אשר לנו בו, ויראו גם את הארמון היפה. ויאמר אחד הזקנים הבה נסורה נא אל הארמון ונדעה מה משפט חוטב העצים ומה מעשיו, העודנו מחזיק בהמתו ועושה חסד וצדקה.

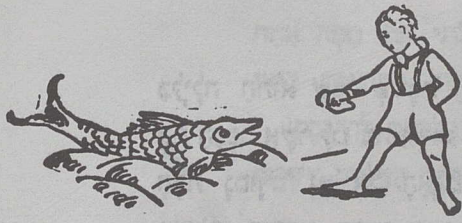
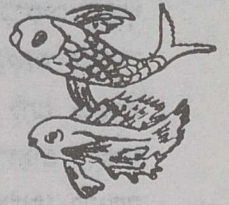
ויבואו הזקנים לפני הארמון והמה לבושים בגדים קרועים, ויגשו אל הארמון ויבקשו מאת השוערים לתת להם מקום ללון הלילה, ויהרפזו השוערים וינרשו. אך הזקנים הוסיפו לבקש ויתחננו לפניהם כי יאספום הביתה. וישמע אדון הבית קול ודברים בחוץ וישקף בחלון, וירא את שלשת העניים ויצו את מסרתי לשלח בעניים האלה את כלבי התצר, ועשרה כלבים עזי נפש קפצו על הזקנים בחמת נעם, וינוסו שלשתם, וכלב אחד נשד את רגלו של אחד הזקנים.

והנה נשמע בחצר קול רעש כרעבה רתומה לארבעה סוסים הזלכת ויבאה. חוטב העצים השקיף בעד החלון, וכראותו אורחים נכבדים באים אליו ונרץ לקראתם. והנה שלשה זקנים לבושים בגדי חמודות באו אל הבית, ויכירם חוטב העצים וישם להם כסא ויפאר בהם לאכל ולשתות עמו.

מן חן לך, אדוני! ענה אחד הזקנים, מלחמך לא נאכל ובשמחתך לא נשמח, יען סגרת את דלתות ביתך לפני עניים ואביונים. האם כה שמרת את דברינו? קרא השני. אכן צדיק וחסיד אתה, כי שלחת את כלביך באנשים עניים! אמר השלישי.

ואחד הזקנים הוציא מכיסו חליל קטן, בחליל אשר נתנו לחוטב העצים, ויתקע בו. בךרנע נעלם הארמון וכל אשר בו ויהי פלא הנה. נשא חוטב העצים את עיניו ונרא והנה הוא עומד על יד בית חמר קטן ונדל. הוא הוציא את חלילו ויאמר לתקע בו, אך גם החליל נעלם ושלשת הזקנים לא גראו עוד.

נער אחד היה נוטל בכל יום פת לחם וזורק אל הים. היה דג אחד בא לאותו מקום ואוכל את הפת. גדל הדג כאד והיה גורם צער לכל חבריו. נתקבצו הדגים, הלכו אל לונתן מלקם וקבלו לפניו על הדג. מייד שלח לונתן אחד מהדגים להביא את הדג הגדול אליו. אכל הדג את שלוחו של לונתן. שלח לונתן שלים אחר, אכל הדג גם אותו. שלח לונתן שלים שלישי ואכל גם אותו, עד שהלך אליו לונתן בעצמו. בשבא לונתן אל הדג, נתן עיניו בו ואמר: באיזה מקום גדלת כל כך? אמר הדג: בשפת הים. אמר לו לונתן: הדגים הללו עומדים בתוך הים ואינם גדלים כך, ואתה עומד בשפת הים וגדלת כך? אמר הדג: יש נער אחד, שבכל יום הוא מביא לי פת לחם אחת ואני אוכלה בבקר ובצהרים. אמר לו לונתן: לד והבא את הנער לפני.

מייד הלך הדג ותתר מתחת למקום, שהיה הנער עומד שם בכל יום. בשבא הנער ועמד על אותו מקום, נפל הפיסקה. פתח הדג את פיו וקלעו ונהביאו לפני לונתן. אמר לונתן לנער: בני, מה ראית שזרקת בכל יום לחמד בפיס? אמר הנער: כך למדני אבי, לרחם על כל הבריות בין בים ובין ביבשה. עמד לונתן ונשק לו. ירד אל קרקע הים, לקח אבנים טובות ומרגליות הרבה ונתן לנער והוציא אותו ליבשה.

שני אחים

הרחק, הרחק בנגב גרו שני אחים. הם היו אפרים עובדי-
אדמה, ואביהם נמן לקל אחד מהם חלקת שדה. עשה כל אח
גדר מסביב לשדהו; לא מאבן, כי אין אבנים גדולות בנגב,
לא מברזל, כי אין למצוא ברזל בנגב. נטעו גדר מצמחי חשב,
עליו רחבים ועבים, יוצאים מבצלים גדולים אשר בתוך האדמה.
שרשיו צמקים וחזקים. הגבעולים גבוהים וקופים, פעמודים
ממש, פעמודי גדר.

האח הבכור, - לא אשה לו, לא ילדים, יחיד, צרירי. ולאח
הצעיר - אשה ושלושה ילדים קטנים, - משפחה. אהבו האחים
איש את רעהו מאד מאד, חיו בשלום, אהבה וידידות.
היה לילה. שכב האח הבכור לישון, אך שנתו נדדה.
חשב האח: אחי הצעיר - אשה לו, שלושה ילדים קטנים, משפחה,
דאגות רבות לו: לחם לאכל, בגד לקבש, נצל לנעל.
ואני - יחיד, הולך צרירי, דואג רק לי לעצמי, והשדה אשר
לי - שנה לשדה אחי בעל המשפחה. לא נכון הדבר! קם,
יצא לחלקת שדהו. עקר את צמחי החשב, הגדיל את שדה
אחיו ונטע את החשב מעבר לגבולו.

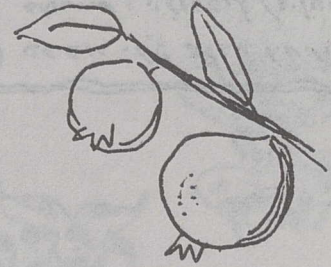
באותו לילה שכב האח הצעיר לישון, וגם שנתו נדדה
מציניו. חשב: צר לי על אחי הבודד והצרירי. לי יש בנים.
באשר לא יהיה לי פח לעבד, יעורו לי בני. והוא, אחי, מה
יעשה, באשר פחותיו יעזבוהו? והשדה אשר לי - שנה לשדה
אחי הצרירי. לא נכון הדבר! קם ויצא לחלקת שדהו, עקר
את צמחי החשב, הגדיל את שדה אחיו הבכור, הצרירי, ונטע
את החשב מעבר לגבולו.

למחרת בבקר ראו האחים, והנה חלקות השדה של שניהם
שוות. התפלאו מאד, אך לא הגידו איש לאחי דבר. בלילה
השני שוב קם כל אחד משני האחים, והנה חלקותיהם שוב
שוות. התפלאו והשתוממו עוד יותר.

בלילה הבא קמו בפעם השלישית להגדיל כל אחד את שדה
אחיו, ופתאום נפגשו באמצע הדרך: הכירו זה את זה, נפלו אחד
על צווארי השני ונשקו אחד לשני, כי הבינו וידעו: אלהים
הם ודואגים איש לאחיו. הביטו אחד בעיני השני, עזבו את
צמחי החשב במקום שנפגשו, לא אמרו דבר, וכל אחד שב לביתו.

מתוך הספר -
מה אספר לילד א'
הוצאת עמית'
תעריכים: י. גורביץ / פ. ש. נמון
הטיכור - על אגדה עמית

בְּרַצֵּעַ הַהוּא הַזְּבִיבָה הַחֲצִי, הִנֵּה שָׂרָשׁ בְּאַדְמַת נִיֶּסְרָת.
 הִיָּה זֶה לַיִל רֵאש־הַשָּׁנָה.
 וּמִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה, עִם פּוֹא הַחַג הַזֶּה, מְזַבְּרָה גְבוּלוֹ הַחֲצִי.
 מוֹצִיא עֲלֵים לְבָנִים וְצַחִים לְכַבּוֹד הַעֲתִיקָה, הַרְעוּת וְהַסְדִּידוּת,
 בֵּין אֶח לְאֶח, בֵּין אָדָם לְאָדָם.
 וּבְלִיל רֵאש־הַשָּׁנָה, בְּכָל בַּיִת וּבַיִת, מְזַכֵּיר הַחֲצִי לְכָל
 אָסֵד וְאָחֵד וְאוֹמֵר:
 וְאַעֲבִיר לְרַצֵּף בְּמוֹהוּ!

מִי אֵשֶׁם / כְּנִיָּה

מַה לַעֲשׂוֹת
 וְאֵיךְ לְבָרֵךְ
 מִי אֵשֶׁם פְּחוֹת
 וּמִי אֵשֶׁם יוֹתֵר,
 וּמִי רַב עִם מִי:
 אֲנִי עִם אַחֹתִי
 אוֹ הִיא עִמִּי?
 הִיא אֲמָרָה דְּבַר-מָה,
 אֲנִי צַחֲקָתִי.
 הִיא פִּרְעָה לִי צְמָה
 וְאֲנִי לֹא שְׂתַקְתִּי.
 הִיא קָרָאָה לִי שֵׁם גָּנָאי
 וְאֲנִי חוֹל בָּהּ זְרַקְתִּי,
 וּמִיָּד אֲנִי בִּרְגָמוֹ וְדִי.
 וְלָמָּה וּמַדּוּעַ,
 בְּאַמְתָּ לֹא יְדוּעַ.

נְחַלִּיאֵלִי קַל זָנָב
 מְבִשֵּׂר אֶת בֵּא הַסֶּתֶר.
 חֵד-מְקוֹר, זְרִיז, שׁוֹכֵב,
 דַּק רַגְלִים, קַל זָנָב.
 מִי אֲנִי? נְחַלִּיאֵלִי!
 חֲלֹזוֹן זוֹחֵל אֶט-אֶט,
 וְלוֹ רַגְלֵי רַק אַחַת.

וְעַכְשָׁו
 כְּשֶׁהִיא עוֹבֵרָת
 אֲנִי מְסַתְּלָקָת,
 כְּשֶׁהִיא מְדַבֵּרָת
 אֲנִי שׁוֹתֵקָת,
 וְאֲנִי מְבִיטָה בָּהּ כְּלָל,
 וְגַם הִיא מְתַנַּפֶּחֶת
 וְאֲנִי סוֹלֶחֶת.
 וְחִבָּל, חִבָּל!
 כִּי עַכְשָׁו
 כְּבָר קִשָּׁה לְבָרֵךְ
 מִי אֵשֶׁם יוֹתֵר
 וּמִי הַתְּחִיל בְּקַטְטָה:
 אַחֹתִי אֶתִּי
 אוֹ אֲנִי אֶתָּה.

אני מביאים כאן מספר
פורים ערוב
 פני שמקובל לשיר אותם
 לפני והלאת מסיבת-החג.

בראש השנה

בראש השנה בראש השנה
 פרחה שושנה אצלי בגנה,
 בראש השנה סירה לבנה
 עגנה לה בחוף
 פתאם
 בראש השנה בראש השנה
 לפני פנה בתפילה נושנה:
 שיפה ושונה תהא השנה
 אשר מתחילה לה
 היום.

נ. שמר

אברהם

סדרים

מתוך לירון עגן-היבדים,
 הכתה-יזה על
 אלה צ' / גרים
 *

הקיץ עבר, החם הגדול,
 שנה חדשה באה לכל.

רוחות מנשבות, נודדות צפרים,
 הולכים ובאים הימים הקרים.

הביטו וראו קטנתי אתמול,
 הקיץ עבר - ואני כבר גדול!

שנה חדשה התחילה היום:
 היי נא טובה, ובואך לשלום.

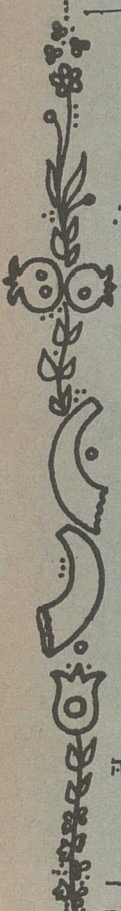
ש.ס

בראש השנה,	בראש השנה,	בראש השנה,
בראש השנה	בראש השנה	בראש השנה
פרחה מבגינה	פרחה עגנה	פרחה שושנה
שאישי לא הפיר.	ברקיע הפתו.	אצלי בגנה.

ותוף יממה	בראש השנה	בראש השנה,
הזמר המה	כנר נשמה	סירה לבנה
מפל חלונות	עלה בשדה	עגנה לה בחוף,
העיר.	חצב -	פתאם -

בראש השנה,	בראש השנה	בראש השנה,
בראש השנה	בראש השנה	בראש השנה
לפנו ענה	לבנו ענה	לבנו ענה
בתפלה נושנה:	בתפלה נושנה:	בתפלה נושנה:
שיפה ושונה,	שיפה ושונה	שיפה ושונה
תהא השנה	תהא השנה	תהא השנה
אשר מתחילה לה	אשר מתחילה	אשר מתחילה לה
בשיר.	עכשו.	היום.

שמר

עושה שלום במרומינו
הוא יעשה שלום עלינו
ועל כל ישראל
ואמרו: אמן!

יעשה שלום, שלום עלינו.
ועל כל ישראל.

לחן: נ. הירש

בתישרי נתן הדקל
לרי שחום נחמד
בחשון ירד יורה
ועל גי רקד
בכסלו נרקיס הופיע
בטבת ברד
ובשבט חמה הפציעה
ליום אחד
באדר עלה נחונ
מן הפרדסים
בניסן הונפו בכוח
כל החרמישים
באייר חכל צמח
בסיון הבכיר
בתמוז ואב שמחנו
אחר קציר
תישרי חשון כסלו טבת
חלפו חלפו ביעף
גם שבט אדר ניסן אייר
סיון תמוז ואב
ובכא אלול אלינו
ריח סתנו עלה
והתחלנו את שירנו
מהתחלה:

נעמי שמיר.

בקלס תננו.
עת השנה תחל.
אנא ברכנו:
שנה טובה, האל.
חוק ידנו.
יד כל בונה צמל,
בגס פורינו
לארץ ישראל.

סימון: סן חסד-אור.
גיל ודרור,
ברכת דור,
סן ליל ניסן
אשר, חם.
אף לסוב פה
נקמדה,
נקמדה: נקתבה.
נקמדה-נא
בראש השנה.

את שדותינו
ברך דשפע קר,
ועדרינו
?רבו בניא. קהר.
ימקס פרינו.
יגמס קרי הקדר.
חדש מינו
בדימי צבר.

סימון: סן חסד-אור...
י.אכה/ס.8

עוד יש מפרש לכן מאפק
מול ענו שחור כבד -
כל שנבקש לו יהי.
ואם פחלונות הערב
אור גרות החג רועד -
כל שנבקש לו יהי.

פזמון: לו יהי, לו יהי -
אנא לו יהי,
כל שנבקש לו יהי.

מה קול ענות אני שומע,
קול שופר וקול תפים -
כל שנבקש לו יהי.
לו תשמע בתוה כל אלה
גם תפלה אחת מפני -
כל שנבקש לו יהי.
פזמון: לו יהי...

בתוה שכוונה קטפה מוצלת
בית קט עם גג אדום -
כל שנבקש לו יהי.
זה סוף הקיץ, סוף הדרה,
תו להם לשוב הלום -
כל שנבקש לו יהי.
פזמון: לו יהי, לו יהי...

ולו פתאם זרח מאפל
על ראשנו אור פוכב -
כל שנבקש לו יהי.
אז תו שלום ותו גם פח -
כל שנבקש לו יהי.

פזמון: לו יהי... נ.אמרי

אמר רבי עקיבא,
ואהבת לרעך כמוך!
זה פלל גדול בתורה.

מיוג

הַיָּמִים חוֹלְפִים
שָׁנָה עוֹבֶרֶת,
אֲבָל הַמְּנוּגֵינָה
לְעוֹלָם נִשְׁאֶרֶת.

111

(סוף)
שִׁירִים
(לְרֹאג)

תְּכַלֵּה שָׁנָה וְאֵנְחָתָה,
תְּחַלֵּל שָׁנָה וְשִׂמְחָתָה.

שָׁנָה טוֹבָה הִנֵּה עוֹלָה,
לְקִרְאֵת שְׁלוֹם וּבְרָאָה.

תְּכַלֵּה שָׁנָה

עֵלָה נוֹשֵׁר, הַשֶּׁמֶשׁ רָד,
הַסְּתִיבּוֹ קוֹרָא, "עֲבוֹד וְלִמּוּד".

תְּכַלֵּה שָׁנָה ...

אֶפְרַיִם יִגִּיל, הַצֹּאֵן יִשְׂמַח,
אַחֲרֵי הַסְּתִיבּוֹ הַפֶּלַל יִפְרַח.

תְּכַלֵּה שָׁנָה

112

שָׁנָה טוֹבָה, טָלָם אֲמִיץ,
רוֹכֵב בְּמָרוֹם שָׁמַיִם,
וְרֹב שְׁלוֹם, מִלַּח עֲבָרִי,
עוֹשֶׂה דְרָפּוֹ בְּמַיִם.

שָׁנָה טוֹבָה!

שָׁנָה הִלְכָה, שָׁנָה פָּאָה -
אֲנִי כְּפִי אֲרִימָה:
שָׁנָה טוֹבָה לָּהּ, אֲבָא,
שָׁנָה טוֹבָה לָּהּ, אֲמָא!

שָׁנָה טוֹבָה!

שָׁנָה טוֹבָה לְכָל עַמֵּל
בְּנִיר וְגַם בְּמַלְט,
שָׁנָה טוֹבָה וּמְתוּקָה
לְכָל יְלָדָה וְיָלֵד!

שָׁנָה טוֹבָה!

שָׁנָה טוֹבָה לְהוֹד גְּבוּר
אֲשֶׁר עַל הַמְּשֻׁמְרֵת!
וְלְכָל נוֹטֵר, בְּפִפֵּר, בְּפִפֵּר,
בְּרֶפֶת "חֲזָק!" נְמַסְרֵת.

שָׁנָה טוֹבָה!

5. קיבוץ/נ. נרבי

טָס וּבָא הוּא בְּמָרוֹם
וְלִגְנֵי יָרֵד פְּתָאֵם.
נַע נוֹעַ נִיעַ לִי -
קַל קָלִיל נַחְלִיאֵלִי.
וְאָמַר - שְׁלוֹם!
רַק אָמַר הוּא, וּמִיד
אֵל הַדְּשָׂא רֵץ וְצַד
גַּם יִתּוֹשׁ, גַּם תּוֹלַע
וּמִיד אוֹתָם פִּלַּע.

וּבִקֵּשׁ לוֹ עוֹד.

מִי צְפוּר פֶּאן אוֹרְחַת
וּבְאָבִיב הַפִּיטָה בּוֹרְחַת?

(שָׁמַע אֶת-זִמְרַת שֵׁשׁ מִן הַשָּׁמַיִם ?)

אחריות - דבר:

גם בסיום ילקוטנו זה הבה ונקדיש מקום לכמה הערות ראויות לנושא של הפרדה מן החג.

כפי שכבר הדגשנו גם בילקוטים הקודמים - מן הדין שהפרידה תהיה כמו מידיד יקר, שדיוקנו נשאר בליבנו זמן רב לאחר שעזב אותנו, ידיד אשר לשובו הוודאי נצפה בכליון עיניים ובלב חפץ.

נחזור ונדגיש את התועלת הצומחת לגננת מן השימור התקין של כל החומר, שעתיד לחסוך לה עמל רב בשנים הבאות; בתוך קופסת-קרטון בגודל מתאים יושמו למשמרת כרטיסי-הפתגמים, השירים, הסיפורים, הברכות, וכן הסיכום המפורט שהגננת עורכת לעצמה על כל פרשת החג: החל מן ה"פרוזדור" ועד ל"טרקלין", החל מן ההכנות לחג ועד למסיבת-החג. כאשר בעוד שנה היא תעמוד מחדש בפני הצורך בהכנת החג. בגנה, היא תמצא כאן לפניה את הנושא כולו ערוך ומוכן עם הערות-לוואי - מה היה מוצלח ומה טעון תיקון או שינוי. ואם הגננת תדאג גם להנציח בתצלומים את המעמדים הבולטים של החג (כמו תצוגות-טבע, פינת-החג, עבודותיהם של הילדים, טיולי-העונה וממצאיה, וכן שולחן-החג הערוך לתפארת) - הרי מכאן רק צעד אחד לעריכת אלבומו - ראש-השנה של גן פלוני. בכך ימצא בידיה אחד האמצעים הטובים להשגת פרידה מן החג בהדרגה ותוך שיחזור מהנה של הזכרונות עבור הילדים!

בצוות הדיון והעריכה השתתפו:

זיוה מרן	מאזן-מיכאל,
רוגה גלעד	אפיקיסי,
ליאת צוקרמן	גדיסי,
נחמה רייך	נווה-אור,
שרקה אברהמי	מאזן-מיכאל,
חמוטל כרמי	בית-השיטה,
גאולה קרניאל	רמת-יוחנן,
נחמה שמואל	לשר-העמקיס,
רחל מסינגר	רמת-יוחנן,
איילת ליה	מרחביה,
איל מרכוס	כברי,
עמירה זכאי	בן.

האיורים הצלחה -

פ.ג. / א.ה.ג.

*

אִירוֹרֹ שֶׁל מ. לִילִיָן לְמוֹטִיב - "כִּבְקֶרֶת רוּעָה עֵדְרוֹ / מַעְבִּיר צֹאנֵי תַחַת שֶׁבֶט
 כִּן הָעֵבִיר וְהַסְפּוֹר וְתַמְנָה / וְהַפְקוֹד נֶפֶשׁ כָּל חַי..."

שְׁתַּפִּילַת רֹאשׁ-הַשְּׂנָה - וְיִנְתְּנָה תוֹקָף. (60'א)

הַצִּיּוֹר, הַמְפַרֵּשׂ אֶת הַדְּבָרִים כַּפְּשׁוּטִים, מֵתָאֵר אֶת הָאֵל בְּדַמּוֹת רוּעָה, הַמוֹפְקֵד עַל שְׁלוֹמוֹ
 שֶׁל הַצֹּאן, שְׁעִינֵנו הַדּוֹאגָת פְּקוּחָה עַל כִּבְשָׂיו בְּכָל עֵת תְּמִיד... מִן הָרְאוּי לְצִיּוֹן שֶׁ-
 צִיּוֹר שֶׁהָאֵרֶץ בְּמִשְׁךְ שְׁנַיִם אַחַדוֹת, וְלִפְיֶכֶךְ הַנּוֹף הוּא אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל מוֹבָהק.

מדור הגנים הבינקיבוצי
בשיתוף ארכיון החגים הבינקיבוצי
תשל"ח · 1978

קט-אופסט

שוח' הדפסה בע"מ

רח' בן אביגדור 16 תל אביב · טל. 87218 (03) 335774